

COLECȚIA BIBLIOTECA DE CERCETARE

Seria Antropologie/Etnologie

Redactor: Maria Roșu

Tehnoredactare și copertă: Dana Marineasa

© 2017 Editura Universității de Vest, pentru prezenta ediție

Editura Universității de Vest

Str. Paris, nr. 1

300003, Timișoara

E-mail: editura@e-uvv.ro

Tel./fax: +40-256 592 681

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

CANDALE GROSU, MARIA

Arhivele de folclor și memoria culturală / Maria Candale Grosu. -
Timișoara : Editura Universității de Vest, 2017

Conține bibliografie

ISBN 978-973-125-554-5

Maria Candale Grosu

Arhivele de folclor și memoria culturală

Editura Universității de Vest
Timișoara, 2017

*Doamnei Nora Sava,
mulțumindu-i că mi-a arătat un drum frumos
și că mi-a vegheat pașii.*

Calde mulțumiri...

Îi mulțumesc Domnului Profesor Ion CUCEU, pentru sfatul părintesc și încurajator de a nu renunța la doctorat, pentru libertatea pe care mi-a oferit-o în timpul cercetării și pentru blândețea cu care m-a făcut să înțeleg când am greșit.

Doamnei Profesor Otilia HEDEȘAN îi sunt profund recunoscătoare pentru încrederea pe care mi-a acordat-o, pentru revizuirea manuscrisului și mai ales pentru că, citindu-i textele, am descoperit o etnologie a prezentului, uimitoare.

Îi mulțumesc, de asemenea, doamnei cercetător științific Corina IOSIF care, prin cărțile pe care mi le-a pus în mână, m-a ajutat să găsesc o direcție de cercetare.

Din tot sufletul, îi mulțumesc soțului meu care mă susține să fac ceea ce mă bucură.

CUPRINS

Introducere /9

I. Premisele teoretice și obiectul de cercetare / 13

1. Premisele teoretice / 13
2. Obiectul de cercetare. Arhivele de folclor clujene și istoriile lor / 21
 - 2.1. Proiectul arhivelor de folclor și parcursul metodologic / 21
 - 2.2. Istoric, cercetători, fonduri de arhivă / 29
 - 2.2.1. Arhiva de Folclor a Academiei Române / 29
 - 2.2.2. Arhiva Cercului de Folclor Cluj / 31
 - 2.2.3. Clasificare metodologică a documentelor manuscrise / 34

II. Scriitura etnografică / 43

1. Etapa folcloristică / 44
 - 1.1. Arhiva de Folclor a Academiei Române / 44
 - 1.1.1. Texte versificate cu și fără elemente de context / 44
 - 1.1.2. Descrieri de ritual / 45
 - 1.1.3. Observație directă / 45
 - 1.2. Arhiva Cercului de Folclor Cluj / 46
 - 1.2.1. Texte cu elemente de context / 47
 - 1.2.2. Descrieri de ritual / 51
 - 1.2.3. Observație directă. Demers comparativ în plan diacronic / 58
 - 1.2.3.1. Fișe arhivate / 58
 - 1.2.3.2. *Cine scrie? Ce scrie? Cum scrie?* / 63
 - 1.3. Retoricile textuale și contextul epistemologic / 71
2. Etapa de tranziție: de la folcloristică la etnologie / 75
 - 2.1. Arhiva de Folclor a Academiei Române / 75
 - 2.1.1. Texte cu elemente de context / 75
 - 2.1.2. Descrieri de ritual / 79
 - 2.1.3. Chestionare / 83
 - 2.1.4. Observație directă / 84
 - 2.2. Arhiva Cercului de Folclor Cluj / 87
 - 2.2.1. Texte fără elemente de context / 87
 - 2.2.2. Texte cu elemente de context / 93
 - 2.2.3. Descrieri de ritual / 98
 - 2.2.4. Chestionare / 100
 - 2.2.4.1. Fișe arhivate / 100

- 2.2.4.2. De la conversație, la fișa arhivată. Principii de textualizare / 114
- 2.2.5. Observație directă / 125
 - 2.2.5.1. Fișe arhivate / 126
 - 2.2.5.2. *Cine scrie? Ce scrie? Cum scrie?* / 142
- 3. Scrierea etnografică. Memorie culturală și memorie colectivă / 153

III. Metodologia de cercetare din a doua jumătate a secolului XX / 156

- 1. Canonul metodologic al cercetătorilor din România / 156
- 2. Direcțiile de cercetare, în context național și european / 174

IV. Arhiva de folclor și construcțiile paradigmei pozitivistice / 180

- 1. Cum devine fișa de teren, document de arhivă? / 180
- 2. Cum primește documentul de arhivă, calitatea de sursă sigură? / 183

Concluzii / 185

Bibliografie / 187

Introducere

Întrebările care stau la baza cercetării descrise în această carte au la origine o mirare: de ce textele etnografice din notele de teren seamănă cu textele literare? Arhiva de folclor, această colecție de documente unice, vechi, păstrate în cutii, este în continuare pentru mine, o sursă de uimire. Ea poate fi citită, prin regruparea semnelor, în atâtea feluri! Transcriind în format electronic fișe de teren arhivate care conțineau descrierea unei înmormântări la care cercetătorii asistaseră, am remarcat tehnici discursive caracteristice fie romanului obiectiv, fie romanului subiectiv. Am scris despre aceste tehnici discursive, la invitația onorantă a doamnei Eleonora Sava. După aceea, am lucrat și am scris împreună despre Arhiva Cercului de Folclor Cluj, în cadrul unui proiect de cercetare coordonat de dumneaei. Acesta a fost începutul. Apoi, întrebările s-au înmulțit, textele au crescut, în final s-au legat într-o teză de doctorat și apoi, în textul acestei cărți.

Cartea propune o analiză a documentului etnografic manuscris din arhivele de folclor. Demersul meu are la bază întrebarea: *cum se construiește discursul etnografic, în funcție de contextul epistemologic și istoric din diferite etape de cercetare?* Analiza manuscriselor urmărește, într-un parcurs diacronic, *cine scrie?, ce scrie?, cum scrie? și când scrie?* Prin această cercetare, propun o redefinire a arhivelor de folclor. În ciuda principiilor de lucru care acordă o atenție deosebită obiectivității, arhivele de folclor nu sunt atât mărturii ale unei realități culturale, ci mai degrabă mărturiile unei interpretări ale acesteia. Fișele din arhiva de folclor sunt rezultate ale unor transferări în codul științific. Punctele nodale ale procesului de transformare sunt: *scrierea și arhivarea*.

O astfel de abordare pune în lumină modul în care documentul etnografic arhivat devine sursă în producerea discursului despre cultura tradițională și în construirea unei memorii culturale. Aceasta metodă de analiză a documentelor arhivate valorifică manuscrisele dintr-o altă perspectivă decât cea pentru care au fost scrise. De asemenea, pune în evidență structura unui sistem cultural și științific în care au funcționat

cercetările din domeniul științelor etnologice din România, în a doua jumătate a secolului XX.

Principalele surse documentare sunt: Arhiva de Folclor a Academiei Române din Cluj-Napoca și Arhiva Cercului Studențesc de Folclor Cluj de la Facultatea de Litere a Universității „Babeș-Bolyai”. Arhivele au fost constituite în secolul al XX-lea, în urma cercetărilor de teren realizate de către specialiști, colaboratori și studenți, în cadrul unor campanii colective sau în mod individual. Dintre cele aproximativ 750 000 de documente de la Arhiva de Folclor a Academiei Române și 12 000 de documente de la Arhiva Cercului Studențesc de Folclor Cluj, am selectat fișele *manuscrise* din *aria tematică a înmormântării*. Am aplicat aceste două criterii de selecție, pentru a obține un cadru optim în vederea analizei comparative și a observării unui parcurs al construcțiilor textuale și al metodelor de cercetare, în diacronie.

Cercetarea întreprinsă arată cum *lectura* textelor teoretice modelează *scrierea* fișelor de teren. Principalul punct de plecare al demersului meu este faptul că materialele din arhivele folclorice *nu sunt date primare ale realității din teren*, ci sunt *texte* construite după tiparele oferite de metodologiile din diferite perioade ale cercetărilor. Notele de teren arhivate încifrează principii epistemice și metodologice ale contextului cultural în care au fost create, precum și finalitățile proiectului arhivistic. Între peisajul din terenul etnografic și textul fișei devenite, prin arhivare, document de arhivă, se interpune cercetătorul. Acesta, condiționat de paradigma epistemologică la care el însuși se raportează, redimensionează și interpretează datele de arhivat, în raport cu finalitățile demersurilor științifice, așa cum sunt definite de metodologiile din perioada cercetării (Mondher Kilani, Paul Atkinson, Martyn Hammersley, François Laplantine etc.).

Proiectul arhivelor de folclor din România secolului XX are ca premisă teoretică ideea că documentele arhivate constituie o bază de date pentru patrimoniul cultural național. Conform lui Michael Herzfeld, în statele-națiune, discursul științific definește cultura națională, în termeni pozitiviști: are la bază adevăruri statice¹, invariabile în timp²; identitatea națională este un sistem de valori

¹ „An anthropology of nationalism and nation-states must get inside ongoing production of static truths”, Michael Herzfeld, *Cultural Intimacy. Social Poetics in the Nation-State*, Routledge, New York, London, 1997, p. 22.

² „The nation-state is ideologically committed to ontological self-perpetuation for all eternity”, *Ibidem*, p. 33.

absolute³. Martyn Hammersley și Paul Atkinson constată că, la nivel mondial, anii 1930-1940 reprezintă punctul de vârf al pozitivismului, cu consecințe durabile în științele sociale. Modelul metodologic este reprezentat de fizică (logica experimentului), de unde sunt adoptate și adaptate metode ca: observația participativă, studiul de caz, studiile statistice. Scopul științei este identificarea legilor universale, considerate statice. Observația, metodă fundamentală, este folosită pentru a testa o teorie, o ipoteză, iar ipotezele trebuie confirmate/infirmate cu notă de siguranță⁴. Pozitivismul își propune ca obiectiv științific căutarea unor legi⁵, bazându-se pe convingerea că obiectul poate fi izolat de observator⁶. În a doua jumătate a secolului XX, acest model este criticat, iar datele etnologice de teren sunt considerate producții subiective⁷.

³ „[...] nationalism treats national identity as a system of absolute values, in which the relativism of ethnic shifters has been transformed into a set of reified eternal verities: the state has always existed.”, *Ibidem*, p. 54.

⁴ Martyn Hammersley, Paul Atkinson, *Ethnography. Principles in practice*, Third edition, Routledge, London and New York, 2007, p. 5.

⁵ *Ibidem*, p. 8.

⁶ *Ibidem*, p. 15.

⁷ *Ibidem*, p. 6.

I. PREMISELE TEORETICE ȘI OBIECTUL DE CERCETARE

1. Premisele teoretice

Demersul analitic are două premise teoretice. Prima poate fi formulată astfel: arhiva de folclor este o instituție a *memoriei culturale*, este un *loc al memoriei*. Memoria culturală este definită de Astrid Erll, ca fiind disciplină independentă. Aceasta se bazează pe interdisciplinaritate și s-a dezvoltat, în ultimele decenii, în mai multe părți ale lumii⁸. Memoria culturală nu e câmp multidisciplinar, ci este, în mod fundamental, proiect interdisciplinar, schimb între: istorie și sociologie, neuroștiințe și psihologia societății, psihologia cognitivă și istorie, psihologie și lingvistică⁹. Voi analiza documentele din arhivele de folclor, ca obiecte ale memoriei culturale, punându-le în relație cu contextul istoric și într-o oarecare măsură, cu cel filosofic și cu cel literar în care au fost scrise. Obiecte de cercetare pentru studiile memoriei culturale sunt: acte individuale de amintire, în context social, memoria națională și în final, locurile memoriei transnaționale¹⁰. Manuscrisele din arhivele de

⁸ „Over the past two decades, the relationship between culture and memory has emerged in many parts of the world as a key issue of interdisciplinary research, involving fields as diverse as history, sociology, art, literary and media studies, philosophy, theology, psychology, and the neurosciences, and thus bringing together the humanities, social studies, and the natural sciences in a unique way. The importance of the notion of cultural memory is not only documented by the rapid growth, since the late 1980s, of publications on specific national, social, religious, or family memories, but also by a more recent trend, namely attempts to provide overviews of the state of the art in this emerging field and to synthesize different research traditions.”, Astrid Erll, *Cultural Memory Studies: An Introduction*, în *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*, Edited by Astrid Erll, Ansgar Nünning in collaboration with Sara B. Young Walter, Walter de Gruyter, Berlin - New York, 2008, p. 1.

⁹ „Cultural memory studies is therefore not merely a multidisciplinary field, but fundamentally an interdisciplinary project. Many exciting forms of collaboration have already been fostered. And indeed, the strongest and most striking studies in cultural memory are based on interdisciplinary exchange—between media studies and cultural history (J. Assmann; A. Assmann), history and sociology (Olick), neuroscience and social psychology (Welzer; Markowitsch), cognitive psychology and history (Manier and Hirst) or social psychology and linguistics (Echterhoff; all this volume).”, *Ibidem*, p. 3.

¹⁰ „Such an understanding of the term allows for an inclusion of a broad spectrum of phenomena as possible objects of cultural memory studies—ranging from individual acts of

folclor conțin textualizări ale unor acte individuale de amintire, în context social (bocete, basme, cântece de leagăn, doine, descrieri de obiceiuri etc.). Prin arhivarea lor, după principiile validate științific, în secolul al XX-lea, manuscrisele reprezintă parte a unui discurs despre memoria națională.

Astrid Erll face o prezentare a acestei discipline, *memoria culturală*, prin definirea domeniilor acesteia, a nivelurilor și a modurilor de rememorare. Domeniile memoriei culturale sunt identificate, pornind de la domeniile culturii. Cele trei câmpuri de lucru ale culturii, conform teoriilor antropologice și semiotice, sunt: *social* – oameni, relații sociale, instituții; *material* – artefacte; *mental* – moduri de a gândi, mentalități¹¹. Așadar, în opinia autoarei, memoria culturală ar avea subdomeniile: *memorie socială*, *memorie materială* și *memorie mentală/cognitivă*. Însă, în realitate, toate aceste trei subdomenii sunt integrate în *memoria culturală*¹². În ceea ce privește nivelurile memoriei, Erll face diferența între nivelul individual și cel colectiv. Nivelul individual este reprezentat de memoria biologică în context colectiv: memoria individuală e determinată de mai mulți factori externi, rememorăm trecutul, conform unei scheme date de contextul social¹³. *Memoria culturală* se referă la ordinea simbolică: media, instituții, modul în care grupurile sociale își construiesc un trecut comun. Chiar dacă la acest nivel, termenul *memorie* este folosit metaforic (societatea nu-și poate aminti, în sens literal), reconstruirea trecutului comun are unele asemănări cu procesele de memorie individuală – *selectivitatea*,

remembering in a social context to group memory (of family, friends, veterans etc.) to national memory with its «invented traditions» and finally to the host of transnational *lieux de mémoire* such as the Holocaust and 9/11.”, *Ibidem*, p. 2.

¹¹ „According to anthropological and semiotic theories, culture can be seen as a three-dimensional framework, comprising social (people, social relations, institutions), material (artifacts and media), and mental aspects (culturally defined ways of thinking, mentalities) (Posner).”, *Ibidem*, p. 4.

¹² „Understood in this way, «cultural memory» can serve as an umbrella term which comprises «memory» (the starting point for memory research in the social sciences), «material or medial memory» (the focus of interest in literary and media studies), and «mental or cognitive memory» (the field of expertise in psychology and the neurosciences). This neat distinction is of course merely a heuristic tool. In reality, all three dimensions are involved in the making of cultural memories.”, *Ibidem*.

¹³ „The first level of cultural memory is concerned with biological memory. It draws attention to the fact that no memory is ever purely individual, but always inherently shaped by collective contexts. From the people we live with and from the media we use, we acquire schemata which help us recall the past and encode new experience. Our memories are often triggered as well as shaped by external factors, ranging from conversation among friends to books and to places. In short, we remember in sociocultural contexts.”, *Ibidem*, p. 5.

crearea trecutului, din perspectiva nevoilor și a cunoștințelor prezentului¹⁴. Însă, cercetătoarea subliniază faptul că între cele două niveluri este o interacțiune continuă: nu există o pre-memorie culturală individuală, nici o memorie culturală separată de cea individuală, de membrii colectivității¹⁵. În privința modurilor de rememorare, autoarea enunță premisa conform căreia perspectiva asupra trecutului nu e dată, ci trebuie mereu *reconstruită și reprezentată*. Atât memoria individuală, cât și cea și colectivă, pot varia într-un grad foarte mare, datorită celor două variabile: *ce* ne amintim și *cum* ne amintim¹⁶. Proiectul arhivelor de folclor constituite în secolul al XX-lea, începând cu perioada interbelică, are un sistem de selecție a ceea ce trebuie arhivat și transformat în obiect al memoriei (*ce* ne amintim?) și niște principii de rememorare (*cum* ne amintim?). Analiza pe care o propun, pune în relație acest sistem de selecție și principiile de rememorare, cu contextul științific, cultural și politic din diferite etape de cercetare.

Jan Assmann definește memoria culturală, în relație cu memoria individuală și socială, conform tabelului¹⁷:

Nivel	Timp	Identitate	Memorie
individual/ neuromental	timp subiectiv	propria identitate personală	memorie individuală
social	timp social	identitatea persoanei investite cu rol social	memorie comunicativă
cultural	timp cultural, mitic, istoric	identitate culturală	memorie culturală

¹⁴ „The second level of cultural memory refers to the symbolic order, the media, institutions, and practices by which social groups construct a shared past. «Memory», here, is used metaphorically. Societies do not remember literally; but much of what is done to reconstruct a shared past bears some resemblance to the processes of individual memory, such as the selectivity and perspective inherent in the creation of versions of the past according to present knowledge and needs.”, *Ibidem*.

¹⁵ „The two forms of cultural memory can be distinguished from each other on an analytical level; but in practice the cognitive and the social/ medial continuously interact. There is no such thing as pre-cultural individual memory; but neither is there a Collective or Cultural Memory (with capital letters) which is detached from individuals and embodied only in media and institutions.”, *Ibidem*.

¹⁶ „This approach proceeds from the basic insight that the past is not given, but must instead continually be re-constructed and re-presented. Thus, our memories (individual and collective) of past events can vary to a great degree. This holds true not only for *what* is remembered (facts, data), but also for *how* it is remembered, that is, for the quality and meaning the past assumes. As a result, there are different modes of remembering identical past events.”, *Ibidem*, p. 7.

¹⁷ Jan Assmann, *Communicative and Cultural Memory*, în *Cultural Memory Studies...*, Ed. cit., p. 109.

Memoria comunicativă este asociată memoriei colective, așa cum a fost definită de Maurice Halbwachs, în prima jumătate a secolului XX (1925¹⁸, 1941¹⁹, 1950²⁰). Memoria culturală este un fel de instituție, exteriorizată, obiectivată și folosește forme simbolice, stabile, care pot fi transferate de la o situație la alta și transmise de la o generație la alta. Monumentele, muzeele, bibliotecile, arhivele sunt formele prin care grupul social își constituie o memorie comună²¹. Diferențiindu-se de memoria culturală, memoria comunicativă nu e instituțională (nu e susținută de instituții de învățare, de transmitere și de interpretare), nu e cultivată de specialiști, nu e celebrată cu ocazii speciale, nu e standardizată și formalizată, prin forme ale simbolizării materiale și există în comunicarea/interacțiunea de fiecare zi²². În opinia autorului, componenta identitară este esențială, în cazul memoriei: cunoștințele despre trecut primesc proprietăți și funcții ale memoriei dacă sunt în relație cu conceptul de *identitate*²³.

Arhivele de folclor care fac obiectul cercetării noastre construiesc o imagine asupra trecutului, prin crearea unui patrimoniu imaterial al culturii tradiționale. Ca loc al memoriei culturale, arhiva de folclor se construiește în strânsă relație cu identitatea culturală. Definindu-și ca obiect de cercetare, cultura tradițională din spațiul național, proiectul

¹⁸ *Les Cadres sociaux de la mémoire.*

¹⁹ *La Topographie légendaire des Évangiles en Terre Sainte; étude de mémoire collective.*

²⁰ *La Mémoire collective.*

²¹ „Cultural memory is a kind of institution. It is exteriorized, objectified, and stored away in symbolic forms that, unlike the sounds of words or the sight of gestures, are stable and situation-transcendent: They may be transferred from one situation to another and transmitted from one generation to another. [...] Things do not «have» a memory of their own, but they may remind us, may trigger our memory, because they carry memories which we have invested into them, things such as dishes, feasts, rites, images, stories and other texts, landscapes, and other «lieux de mémoire». On the social level, with respect to groups and societies, the role of external symbols becomes even more important, because groups which, of course, do not «have» a memory tend to «make» themselves one by means of things meant as reminders such as monuments, museums, libraries, archives, and other mnemonic institutions.”, Jan Assmann, *Op. cit.*, p. 111.

²² „Communicative memory is non-institutional; it is not supported by any institutions of learning, transmission, and interpretation; it is not cultivated by specialists and is not summoned or celebrated on special occasions; it is not formalized and stabilized by any forms of material symbolization; it lives in everyday interaction and communication and, for this very reason, has only a limited time depth which normally reaches no farther back than eighty years, the time span of three interacting generations.”, *Ibidem*.

²³ „Knowledge about the past acquires the properties and functions of memory if it is related to a concept of identity. While knowledge has no form and is endlessly progressive, memory involves forgetting. It is only by forgetting what lies outside the horizon of the relevant that it performs an identity function.”, *Ibidem*, p. 113.

arhivei de folclor selectează și ordonează, într-un sistem coerent, elementele considerate relevante pentru identitatea națională. În întreaga Europă, arhivele etnografice constituite în secolul al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea, sunt rezultate ale proiectelor legitimize în statele-națiune. Arhivele din România, la fel ca muzeele etnografice, răspund imperativelor științifice europene și principiilor epistemologice din perioadele în care au fost constituite.

Schema memoriei culturale propusă de Aleida Assman²⁴ asociază arhivele, componentei pasive a amintirii, amintirea și uitarea fiind axele constitutive ale memoriei culturale:

Memoria culturală			
Amintire		Uitare	
activă	pasivă	pasivă	activă
a selecta a colecta a crea	a acumula	a dispărea	a distruge
memoria de lucru	memoria de referință	relicve materiale	distrugerii de materiale
CANON	ARHIVE		

Autoarea consideră că arhiva este o instituție a memoriei culturale pasive, situată între canon și uitare²⁵. Funcția primară a arhivei este de a crea surse pentru discursurile viitoare²⁶. Arhiva are rolul de a institui o putere legitimize simbolică²⁷. Spre deosebire de memoria pasivă, dimensiunea activă a memoriei culturale este mereu reafirmată și redimensionată. Ea este reprezentată de texte normative și formative, locuri, personalități, artefacte, mituri care reprezintă canonul. Elementele de canon, realizate în trei trepte (selecție, valorificare și oferirea durabilității), sunt promovate prin intermediul a trei domenii majore: religie, artă și istorie²⁸. De exemplu, prin istorie, statele-națiune

²⁴ Aleida Assmann, *Canon and Archive în Cultural Memory Studies...*, Ed. cit., p. 100.

²⁵ „The institutions of passive cultural memory are situated halfway between the canon and forgetting.”, *Ibidem*, p. 102.

²⁶ „The archive is its central and paradigmatic institution; to understand this dimension of cultural memory, it is necessary to explore the history and function of the archive. In their primary function, they served the ruling class with the necessary information to build up provisions for the future through stockpiling.”, *Ibidem*.

²⁷ „They also served as tools for the symbolic legitimation of power and to discipline the population.”, *Ibidem*.

²⁸ „The working memory stores and reproduces the cultural capital of a society that is continuously recycled and re-affirmed. Whatever has made it into the active cultural memory

produc versiuni narative ale trecutului, prezente în arena publică, sub forma monumentelor și a datelor comemorative²⁹. Canonul reprezintă memoria activă, definește și susține identitatea culturală a unui grup. Este selectiv și are principii de excludere. Arhiva reprezintă memoria de referință a unei societăți, contrabalansează memoria activă (reductivă și restrictivă), creează o metamemorie care păstrează ceea ce poate fi uitat. Totuși, și arhivele sunt restrictive și selective și au propriile mecanisme de excludere, în termeni de clasă, rasă și gen³⁰. Care este canonul teoretic și metodologic la care se raportează cercetătorii secolului XX? Cum se construiesc arhivele, în raport cu acest canon și în contextul științelor etnologice din România secolului XX? Care sunt mecanismele restrictive și selective, în cazul arhivelor de folclor din România? Cum instituie arhiva de folclor o putere legitimatoră simbolică?

A doua premisă a demersului meu este aceea că există o strânsă relație între cadrul teoretic al cercetării și rezultatele acesteia. În anii '80, în perioada impunerii antropologiei postmoderne, James Clifford³¹ argumentează faptul că textele etnografice sunt alegorice: dimensiunea ideologică/politică este mereu prezentă. Renașterea retoricii în

has passed rigorous processes of selection, which secure for certain artifacts a lasting place in the cultural working memory of a society. This process is called canonization. The word means «sanctification»; to endow texts, persons, artifacts, and monuments with a sanctified status is to set them off from the rest as charged with the highest meaning and value. Elements of the canon are marked by three qualities: selection, value, and duration.”, *Ibidem*, p. 100.

²⁹ „Nation-states produce narrative versions of their past which are taught, embraced, and referred to as their collective autobiography. National history is taught via history textbooks, which have been appropriately termed «weapons of mass instruction» (Charles Ingrao). National history is also presented in the public arena in the form of monuments and commemoration dates. To participate in a national memory is to know the key events of the nation's history, to embrace its symbols, and connect to its festive dates.”, *Ibidem*, p. 101.

³⁰ „The canon stands for the active working memory of a society that defines and supports the cultural identity of a group. It is highly selective and, as Harold Bloom has put it, built on the principle of exclusion. The function of the archive, the reference memory of a society, provides a kind of counterbalance against the necessarily reductive and restrictive drive of the working memory. It creates a meta-memory, a second-order memory that preserves what has been forgotten. The archive is a kind of «lost-and-found office» for what is no longer needed or immediately understood. The historical archive helps us to position ourselves in time; it affords us the possibility of comparison and reflection for a retrospective historical consciousness. We must acknowledge, however, that archives are selective as well. They are in no way all-inclusive but have their own structural mechanisms of exclusion in terms of class, race, and gender.”, *Ibidem*, p. 106.

³¹ James Clifford, *On Ethnographic Allegory*, în James Clifford, George E. Marcus, *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography*, A School of American Research, Advanced Seminar, University of California Press, Berkeley Los Angeles, London, 1984, pp. 98-121.

domeniul literaturii și al teoriilor culturale (Roland Barthes, Kenneth Burke, Gerard Genette, Michel de Certeau, Hayden White, Paul De Man, Michel Beaujour etc.) generează o critică a principiilor pozitivistice: descrierea unei culturi nu o *re-prezintă*, ci *este* o istorie despre aceasta, fiind încărcată cu judecăți de valoare³².

Subscriind direcției postmoderne a antropologiei, Martyn Hammersley și Paul Atkinson argumentează că în etnologie, analiza de date nu e o fază distinctă de cercetare. Uneori, analiza e anterioară colectării de date, în cercetare căutându-se descrieri și exemple pentru o teorie³³. Notele de teren sunt construcții textuale modelate de cadrul epistemologic al scriiturii. Textele etnografice nu sunt simple raportări ale *realității*, ci sunt implicate în procesul de construcție a realității³⁴.

„Ceea ce în științele sociale se numește «culegerea datelor» este de fapt o «producere a datelor», o percepție orientată și o selectare interesată a informațiilor cu sens – ceea ce este totodată și o atribuire de sens unor informații anumite, aparent lipsite de sens, în funcție de bănueli/mirări particulare”³⁵.

Notele de teren devin, prin arhivare, documente etnografice. Ioana-Ruxandra Fruntelată face un inventar al sensurilor literale ale termenului *document*:- **document** > lat. *documentum*, -i: 1. tot ce se poate învăța; 2. exemplu, lecție, sfat; 3. dovadă – sensul cu care este

³² „Positivism, realism, and romanticism—nineteenth-century ingredients of twentieth-century anthropology—all rejected the «false» artifice of rhetoric along with allegory's supposed abstractness. Allegory violated the canons both of empirical science and of artistic spontaneity. It was too deductive, too much an open imposition of meaning on sensible evidence. The recent «revival» of rhetoric by a diverse group of literary and cultural theorists (Roland Barthes, Kenneth Burke, Gerard Genette, Michel de Certeau, Hayden White, Paul De Man, and Michel Beaujour among others) has thrown serious doubt on the positivist-romantic-realist consensus. In ethnography the current turn to rhetoric coincides with a period of political and epistemological réévaluation in which the constructed, imposed nature of representational authority has become unusually visible and contested. Allegory prompts us to say of any cultural description not «this represents, or symbolizes, that» but rather, «this is a (morally charged) story about that»”, *Ibidem*, p. 100.

³³ Martyn Hammersley, Paul Atkinson, *Op. cit.*, p. 158.

³⁴ „In principle, the notion of reflexivity recognizes that texts do not simply and transparently report an independent order of reality. Rather, the texts themselves are implicated in the work of reality-construction.”, Paul Atkinson, *The Ethnographic Imagination*. Textual constructions of reality, Routledge, London – New York, 1994, p. 7.

³⁵ Vintilă Mihăilescu, *Antropologie*. Cinci introduceri, Polirom, Iași, 2007, p. 91.

folosit cel mai adesea, în cultura europeană contemporană³⁶; - document (DEX '75) 1. act prin care se adeverește, se constată sau se preconizează un fapt, se conferă un drept, se recunoaște o obligație, 2. text scris sau tipărit, inscripție sau altă mărturie servind la cunoașterea unui fapt real actual sau din trecut.

În continuare, cercetătoarea oferă o definiție a *documentului etnologic*:

„[...] documentul etnologic ar trebui să fie un act prin care se constată un fapt de cultură populară sau un text scris sau tipărit sau altă mărturie servind la cunoașterea unui fapt real de cultură populară, actual sau din trecut.”³⁷

Utilizarea structurii „ar trebui să fie” evidențiază imposibilitatea suprapunerii sensului literal al termenului *document*, cu cel al termenului *document etnologic*: un document etnologic nu re-prezintă realitatea în mod obiectiv. Autoarea subliniază caracterul interpretativ al documentului etnologic:

„Ținând cont de variabilele de context ce conferă caracter de unicat fiecărei performări, în culturile orale, trebuie să acceptăm faptul că documentele etnologice sunt producții parțial fictive, rezultat al integrării sensului transmis de creator (interpret) și grila cu fisuri subiective a competenței și obiectivelor cercetătorului. Până la un punct, chiar și cele mai cuantificabile obiecte științifice suferă de relativitate [...]”³⁸.

Documentul etnologic este rezultatul unui dialog între reprezentanții culturii studiate și orizontul de așteptare al cercetătorului:

„Constituirea documentului etnologic se inserează ca o etapă obligatorie între cercetarea de teren și demersul interpretativ, impunând atât experiența contactului direct cu reprezentanții culturii studiate, cât și explorarea productivă a unei bibliografii apte de a oferi soluții de modelare și control a materialelor obținute”³⁹.

³⁶ M. Stăureanu, *Dicționar român-latin*, edițiune mare, Editura Scrisul Românesc, Craiova, 1932 și H. W. Fowler, *A Dictionary of Modern English Usage*, Wordsworth, Editions Ltd, 1994.

³⁷ Ioana-Ruxandra Fruntelată, *Narațiunile personale în etnologia războiului*, Editura Ager, București, 2004, p. 13.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*.

Cercetătorul realizează o traducere a realității culturale studiate, în codul științific, prin etapa de constituire a documentului etnologic. Demersul meu arată că aceste documente conțin nu doar reprezentări ale unor fapte socio-culturale, ci și pre-textul metodologic și epistemologic care generează aceste reprezentări. Analiza tehnicilor de textualizare, în raport cu principiile metodologice, conturează o imagine a tipului de lectură pe care acesta o aplică terenului. Contextul epistemologic este un factor determinant pentru retorica implicită a textului științific:

„Actul de a vedea, educat prin modele (*alias moduri*) culturale, este strâns legat de acela de a prevedea și de a revedea, iar în aceste condiții, deseori cunoașterea nu este altceva decât o recunoaștere a ceea ce știam deja. Cel mai adesea, a vedea înseamnă – prin faptul că implică memorare și anticipare – speranța că vom găsi ceea ce așteptăm, iar nu ceea ce ignorăm sau ne sperie, astfel încât ni se poate întâmpla să nu credem ceva ce am văzut (cu alte cuvinte să nu vedem), dacă acest ceva nu corespunde așteptărilor noastre”⁴⁰.

„Reconstrucția intervine încă din carnetele de teren ale etnografilor. Acestea nu sunt niciodată pure «mărturii», dări de seamă în stare brută culese de un observator imperturbabil și anonim care ar fi reușit să se elibereze de propria-i afectivitate”⁴¹.

Care este lentila prin care privesc cercetătorii terenul? Cum se reflectă, în textul etnografic, paradigma epistemologică în care se înscriu cercetătorii români din a doua jumătate a secolului XX?

2. Obiectul de cercetare. Arhivele de folclor clujene și istoriile lor

2.1. Proiectul arhivelor de folclor și parcursul metodologic

Proiectul arhivelor de folclor din România este lansat în perioada interbelică și are la bază metoda cartografică. Christian Bromberger caracterizează perioada anilor '30 ca fiind una în care cercetările sunt în căutarea *adevărului, frumosului și utilului*⁴². De asemenea, afirmă că în această perioadă, disciplina are o fragilitate ideologică și o sensibilitate

⁴⁰ François Laplantine, *Descrierea etnografică*, Polirom, Iași, 2000, p. 40.

⁴¹ *Ibidem*, p. 65.

⁴² Christian Bromberger, *Introduction*, în Denis-Michel Boëll, Régis Meyran, Jacqueline Christophe (Direction), *Du folklore à l'ethnologie*, Maison des sciences de l'homme, 2009, p. 9.

la aerul timpului, pentru a-și asigura legitimitatea, pentru a se conforma așteptărilor puterii, revendicărilor teritoriale și sentimentului de apartenență⁴³.

Arhiva de Folclor a Academiei Române a fost înființată în urma memoriilor trimise Academiei Române, de către Ion Mușlea, în perioada interbelică. Modelele pe care Ion Mușlea le-a avut pentru această arhivă au fost arhivele de la Copenhaga, Oslo, Åbo și muzeele etnografice din Brno, Dresda, Stockholm, Helsinki, pe care le-a vizitat în 1928, într-o lungă călătorie de studii prin nordul și centrul Europei⁴⁴. În cele două memorii pe care Ion Mușlea le-a adresat Academiei Române, în 1929, respectiv în 1930 (al doilea a avut aprobarea Academiei), finalitățile declarate ale constituirii arhivei au fost: salvarea de la dispariție a unor „elemente ale civilizației țărănești”⁴⁵, ca urmare a alfabetizării populației și a exodului din mediul rural în mediul urban⁴⁶; sistematizarea materialului, pentru a-l face cât mai accesibil, precum și valorificarea științifică a folclorului românesc, prin elaborarea unor studii⁴⁷; îmbogățirea și completarea fondurilor cu materiale din zone în care nu s-a cules încă sau nu s-a cules suficient material⁴⁸. Așadar, spațiul supus cercetării, în vederea realizării arhivelor de folclor, este cel național. Materialele culese trebuie să fie relevante pentru *identitatea „românimeii”*.

⁴³ *Ibidem*.

⁴⁴ Virgiliu Florea, *Arhiva de Folclor a Academiei Române*. Memoriile întemeierii, în Ion Cuceu, Maria Cuceu (editori), *Metode și instrumente de cercetare etnologică*. În memoria etnologilor Ion Mușlea și Ovidiu Bârlea, Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2011, p. 194.

⁴⁵ *Ibidem*.

⁴⁶ „Niciodată problema cunoașterii poporului de la țară nu s-a pus cu atâta insistență ca în deceniul de după război. Între motive trebuie să numărăm și evidența dezagregării lui în exodul de la sat la oraș și a pierderii caracterului patriarhal, prin lățirea cunoștinții de carte și a urmărilor ei. Elementele civilizației noastre țărănești – singura noastră civilizație autohtonă – sunt astfel amenințate de pieire”, Ion Mușlea, *Învățătorii și folclorul*, în Idem, *Arhiva de Folclor a Academiei Române*. Studii, memorii ale întemeierii, rapoarte de activitate, chestionare 1930-1948, Ediție critică, note, cronologie, comentarii și bibliografie de Ion Cuceu și Maria Cuceu, Prefață de Ion Cuceu, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj, 2003, p. 112.

⁴⁷ „Se pune deci în primul rând chestiunea culegerii, apoi a păstrării, aranjării și publicării, în fine a cercetării și valorificării din punct de vedere științific a materialului folcloric”, Ion Mușlea, *Memoriu adresat Academiei Române (1929)*, în Idem, *Arhiva de Folclor a Academiei Române...* Ed. cit., p. 114.

⁴⁸ „Un alt neajuns e faptul că nu știm bine ce s-a cules și ce nu; ce trebuie cules cât mai în grabă și ce mai poate, eventual, aștepta; unde trebuie să culegem, în ce ținuturi, pentru a putea completa materialul folcloric al românilor”, *Ibidem*, p. 113.

Ion Mușlea, considera că folclorul are un important rol identitar național și că se impune necesitatea culegerii și a cunoașterii acestuia: „Căci trebuie să se știe că «o serioasă conștiință națională ca și o cultură națională la noi poate porni numai de la o mai deplină și mai exactă cunoaștere a neamului românesc»”⁴⁹. „Pentru a se ajunge acum la rezultatele de importanță covârșitoare din punct de vedere național amintite mai sus, deosebitele manifestații ale poporului, folclorul lui, deci, trebuie cules”⁵⁰.

Așadar, componenta identitară națională este esențială, în proiectul arhivei de folclor. Această instituție culturală are caracteristicile unui *loc al memoriei* și poate fi analizată din perspectiva memoriei culturale.

Arhiva de Folclor a Academiei Române și Arhiva Cercului de Folclor Cluj au un traseu parțial comun. Prima dintre acestea, realizată într-un cadru instituțional specializat, a fost un model pentru cea de a doua, din același centru universitar. Profesorii de la Facultatea de Litere, care au pus bazele arhivei studențești⁵¹, au participat și la proiectele de cercetare inițiate de Institutul „Arhiva de Folclor a Academiei Române”. În 1955, profesorul Dumitru Pop, titularul cursului de *Folclor literar românesc* la Universitatea clujeană, a înființat Cercul Științific Studențesc de Folclor, în cadrul Facultății de Litere (Filologie, conform denumirii din perioada respectivă) a Universității „Babeș-Bolyai”⁵² din Cluj: „L-am înființat în 1955, încurajat fiind și de succesul pe care îl obținuseră studenții mei la competițiile cu colegii din celelalte trei centre universitare [...] Pe vremea aceea, studenții folcloriști se manifestau în cadrul cercului științific de istorie și critică literară. [...] Înființarea unui cerc științific studențesc de folclor mi se părea perfect justificată”⁵³. Mizele acestui proiect cultural sunt reconstituite de Eleonora Sava: inițierea studenților în cercetarea științifică a folclorului și formarea unor viitori specialiști în etnologie; adunarea și sistematizarea materialelor de teren⁵⁴.

⁴⁹ Ion Mușlea, *Învățătorii și folclorul...*, Ed. cit., p. 96.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 97.

⁵¹ Dumitru Pop, Nicolae Bot, Ion Șeuleanu.

⁵² Între 1948 și 1959, Facultatea de Filologie făcea parte din Universitatea „Victor Babeș”, care funcționa în paralel cu Universitatea „Bolyai”: <http://www.ubbcluj.ro/ro/despre/misiune/istoric>, accesat în 13 februarie 2017.

⁵³ Dumitru Pop, *Martor atent și modest părtaș la istorie*, Todesco, Cluj-Napoca, 2005, p. 152.

⁵⁴ „The Cluj Archive of the Folklore Society had a twofold objective. Firstly, given that it belonged to the academic system, the archive had a formative finality: the students’ initiation in folklore studies and the formation of a nucleus of future specialists in the domain of ethnology.

Contextul științific și ideologic din România, în a doua jumătate a secolului XX, este relevant pentru cercetările de teren și pentru practica arhivării acestora. Otilia Hedeșan identifică trei etape de cercetare, în perioada comunistă:

În anii '50, preluarea puterii de către comunism a afectat folclorul și studiile etnografice care au fost percepute ca fiind naționale, în contextul internaționalismului impus de sovietici. Etnografia a fost asociată domeniului artistic, iar în institutele de folclor, au fost angajați, inițial, doar etnomuzicologi al căror domeniu de interes trebuia să fie etnomuzicologia. Cercetarea de teren interdisciplinară, așa cum a fost instituită în perioada interbelică, nu a mai fost posibilă. Viața socială ca obiect de cercetare a fost obstrucționată, în favoarea cercetării speciilor folclorice clasice⁵⁵.

Între 1959 și 1974, a fost o perioadă relativ calmă în România. În liniile sale esențiale, dezvoltarea activității de cercetare a fost ghidată de Mihai Pop, care a atras și a format studenți, rezultând, în final, echipe mari, complexe (formate din psihologi, sociologi, lingviști etc.), asemănătoare cu echipele lui Dimitrie Gusti. Însă, aceste echipe au avut o componentă suplimentară: după 1968, au fost incluși și antropologi și etnologi din Vest⁵⁶.

Din 1974, până în, 1989 a fost cea mai dificilă perioadă a comunismului. Multe departamente nu au mai fost finanțate (pentru cercetări de teren, cărți, periodice etc.). Pe de altă parte, comunismul național al lui Ceaușescu a dat importanță studiilor folclorice, favorizând cercetarea de teren pentru *Atlasul Etnografic*. Cercetarea de teren nu avea în vedere anumite teme (ocupații, costume, reprezentări mitice etc.), ci liste lungi cu itemi tehnici pentru care trebuia verificată prezența/absența⁵⁷.

În notele de teren indexate, transpare contextul științific și ideologic, așa cum este ilustrat de cercetătoarea Otilia Hedeșan. O

Secondly, like any other folk archive, its main goals were the collection and systematization of *field data*.”, Eleonora Sava, *The Cluj Archive of the Folklore Society: Ethnological Practices in Communist Romania*, în Eleonora Sava (coordonator), *The Ethnological Archive. Paradigms and Dialogues*, Morlacchi University Press, Perugia, Italia, 2011, p. 20.

⁵⁵ Otilia Hedeșan, *Doing Fieldwork in Communist Romania*, în Vintilă Mihăilescu, Ilia Iliev, Slobodan Naumović (editori), *Studying Peoples in the Peoples's Democracies II. Socialist Era Anthropology in the South-East Europe*, Halle Studies in the Anthropology of Eurasia, General Editors: Chris Hann, Richard Rottenburg, Burkhard Schnepel, Volume 17, Lit Verlag, Berlin, 2008, pp. 24-25.

⁵⁶ *Ibidem*, pp. 27-29.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 35.

analiză cantitativă, de conținut și a terminologiei utilizate de cataloagele de arhivare conduce la următoarea ipoteză: cercetările de teren realizate pentru Arhiva de Folclor a Academiei Române, în a doua jumătate a secolului XX, s-au realizat în două etape metodologice⁵⁸.

1) Etapa folcloristică (1951 – 1965): În aria de interes a cercetătorilor, intră textele folclorice (*cântec, bocet, poveste, legendă* etc.) și mai puțin contextele (ritual-ceremoniale sau comunicaționale) de performare a acestora. În Fondul auxiliar literar, dintre cele 6482 de documente realizate în această perioadă, aproximativ 336, adică 5,18 % dintre ele conțin descrieri de obiceiuri.

2) Etapa de tranziție, de la folcloristică la etnologie modernă (1966 – 1995), cu trei perioade distincte (pe care le voi prezenta mai jos): 1966 – 1977; 1978 – 1989; 1989 – 1995.

Între 1966 și 1977, cercetătorii sunt tot mai interesați de descrierile de obiceiuri și de situațiile rituale. Dintre cele 7796 de fișe de teren realizate în această perioadă și indexate în Fondul auxiliar literar, de la Arhiva de Folclor a Academiei Române, 1665, adică 21,35 % sunt încadrate uneia dintre categoriile *obicei, rit, credință* etc. Notele de teren arhivate între 1974 și 1978 ilustrează revenirea parțială la principiile metodologice din anii '50 (caracterizați prin cercetarea, cu preponderență, a textelor lirice și epice). Însă, revenirea este numai formală: în această perioadă sunt arhivate doar notele de teren care conțin texte lirice și epice; fișele realizate în această perioadă, care conțin descrieri de obiceiuri sunt arhivate mai târziu⁵⁹, unele dintre ele chiar după '90.

În etapa în care se face trecerea de la folcloristică la etnologie, sintetizarea conținutului prin titlu sau prin încadrarea la gen, se face prin particularizarea situației prezentate și nu în termeni generici, ca în etapa anterioară. Termenii: *credințe, rit mort la tineri necăsătoriți, înmormântare chestionar, la înmormântare* etc. sunt înlocuiți de structuri care denumesc situații particulare⁶⁰: *La înmormântarea unui*

⁵⁸ Menționez că modelul de etapizare și terminologia sunt oferite de studiul Eleonorei Sava, referitor la Arhiva Cercului de Folclor Cluj.

⁵⁹ În catalogul Fondului auxiliar literar, numerele care reprezintă cotele acestor fișe sunt mai mari decât cele care reprezintă cotele fișelor redactate în anii următori.

⁶⁰ Mai multe informații despre fișele indicate prin cote, respectiv localitatea de cercetare, cercetătorul, interlocutorul etc., pot fi găsite în catalogul Fondului Auxiliar Literar, publicat pe site-ul Institutului Arhiva de Folclor a Academiei Române <https://arhivade-folclorcluj.ro/arhiva/fonduri-de-documente/fondul-auxiliar-literar/> (accesat în 31 ianuarie 2016).

strigoi (modul de redare/interpretare – povestit)⁶¹, *Înmormântarea unui înecat* (modul de redare/ interpretare – povestit)⁶², *La înmormântarea lui Ioana Șas* (observație directă)⁶³, *Predica și înmormântarea lui Alex Clapa* (observație directă)⁶⁴.

Pentru proiectul arhivistic clujean, semnificativ este faptul că, după 1978, tot mai puține fișe ale cercetătorilor intră în fondul arhivei de folclor. Până în 1989, scăderea numărului de fișe realizate de specialiști și indexate în cataloagele arhivei, poate fi motivată de un context nefavorabil cercetărilor.

Așadar, din punct de vedere metodologic, cercetările au fost în continuă schimbare: cercetătorii au manifestat un interes tot mai mare față de aspecte din domeniul socio-cultural, precum și față de relația dintre ritual și poetică. Mutațiile care ilustrează trecerea de la folclor la etnologie, dar și deschiderile spre antropologie, prin relevarea contextului comunicațional în care este construit sensul, sunt date de: *conținutul notelor de teren* – fișele conțin, tot mai frecvent, descrieri de ritual, iar textele în versuri sunt contextualizate, prin notații care redau explicațiile interlocutorului sau ale cercetătorului; *terminologia utilizată în cataloagele de indexare a documentelor* – structurile care denumesc genuri și specii literare sunt înlocuite de termeni din câmpul semantic al discursului: *informații/ chestionar/ convorbire/ relatare/ conversație/ povestit etc.*; *modul de selecție în transcrierea documentelor audio* – până în 1965, cercetătorii au selectat și au transcris de pe benzile de magnetofon, aproape exclusiv texte în versuri; din 1966, criteriul principal de selecție, pentru etapa de transcriere, rămâne caracterul poetic al textului, însă fișele conțin și alte tipuri de texte, care redau, în rezumat, înregistrarea de pe bandă sau o formă concentrată și coerentă a discursului interlocutorului. Din 1978, benzile care conțin discurs/relatări și nu texte literare folclorice, nu mai sunt transcrise.

Din punct de vedere metodologic, cercetările au avut o continuitate și o deschidere permanentă spre principiile moderne de cercetare. Restricțiile impuse de contextul ideologic comunist, odată cu *Tezele din iulie*, sunt vizibile doar la nivel formal: după 1974, sunt arhivate doar fișele care conțin texte folclorice, însă cercetarea de teren continuă linia de modernizare începută în perioada de relativă

⁶¹ AFC Mg. 2385, 1978.

⁶² AFC Mg. 2436 II b, 1979.

⁶³ AFC Mg. 2672 II o, 1988.

⁶⁴ AFC Mg. 2674 II a, 1978.

liberalizare a anilor '60. Fișele de teren realizate după principii metodologice moderne sunt arhivate mai târziu, după 1990⁶⁵.

În ceea ce privește Arhiva Cercului de Folclor Cluj, Eleonora Sava identifică trei etape de cercetare, în relație cu contextul politic, științific și academic. *Etapă folcloristică* (1958 – 1973)⁶⁶ este o perioadă caracterizată de ruptura cu practica și bibliografia întreblică. Pentru cercetătorii acestei perioade, munca de teren înseamnă culegere de texte folclorice, în afara contextelor de manifestare/performance. Culegerea de texte este orientată de criteriul estetic al textelor literare. Fișele de teren arhivate în această perioadă conțin specii folclorice: *ghicitori, doine, balade, basme, strigături, bocete* etc. Obiectivul cercetătorilor este culegerea și arhivarea textelor folclorice, în vederea recompunerii unui corpus al folclorului românesc. În următoarea etapă metodologică, definită de cercetătoare *de la culegerea folclorului, la cercetarea culturii tradiționale* (1973 – 1992)⁶⁷, se intensifică naționalismul și cultul personalității. Chiar dacă, la nivel declarativ, universitatea este constrânsă să adere la ideologia comunistă, la nivel academic, este un spațiu al rezistenței. Arhiva devine spațiul unei libertăți relative, în măsura în care poate include documente mute, care nu sunt destinate publicării. Chiar și în aceste condiții, achizițiile din perioada relativei liberalizări (1958 – 1972) nu pot fi eliminate. Contactele profesorilor clujeni cu spațiul cultural occidental se intensifică. Deschiderile oferite de curentele de gândire din Europa de Vest conduce la aplicarea metodelor structuralismului, ale funcționalismului și ale semiologiei, în domeniul etnologiei. În munca de teren, cercetătorii se interesează nu doar de texte, ci și de contextele performării lor. Folclorul începe să fie văzut ca un fapt cultural fapt cultural sau element de comunicare socială.

⁶⁵ De exemplu, fișele realizate în 1967 cu cotele din intervalul AFC FA 013998 – AFC FA 014080, singurele din acest an care conțin descrieri de ritual, sunt arhivate după 1990. Au fost arhivate după 1990 și următoarele documente: fișelor realizate în 1974, cu cote din intervalul AFC FA 014976 – AFC FA 014994; fișele realizate în 1975, cu cote în intervalul AFC FA 015065 – AFC FA 015070, AFC FA 015593 – AFC FA 015602, fișele din 1976, cu cote în intervalul AFC FA 015223, AFC FA 015224, AFC FA 015698, AFC FA 015699, fișele din 1978, cu cote în intervalul AFC FA 015053 – AFC FA 015064, AFC FA 015280 – AFC FA 015289, fișele din 1979, cu cote în intervalul AFC FA 015948 – AFC FA 015960, fișele din 1980, cu cote în intervalul AFC FA 015115 – AFC FA 015163, AFC FA 015552 – AFC FA 015569, AFC FA 015577 – AFC FA 015589, fișele realizate în 1984, cu cote în intervalul AFC FA 016209 – AFC FA 016229 etc.

⁶⁶ Eleonora Sava, *Arhiva Cercului de Folclor Cluj în contextul cercetărilor etnologice din România comunistă*, în Ion Cuceu, Maria Cuceu (editori), *Metode și instrumente de cercetare etnologică...* Ed. cit., pp. 22-25.

⁶⁷ *Ibidem*, pp. 25-28.

Schimbarea de orientare metodologică se reflectă și în noul nume al cercului, *Cercul științific studentesc de etnologie și folclor*. Metodele folosite sunt: observația participativă, chestionarul, interviul semidirijat. Diversitatea conținutului fișelor se observă nu doar la nivel metodologic, ci și la nivel tematic: magia, demonologia populară, teme interzise până atunci, intră în atenția cercetătorilor. În *etapa etnologică* (după 1992)⁶⁸, fișele de teren rezultate din cercetările realizate nu sunt indexate în ACFC, din motive diverse. Unul dintre ele este faptul că nu mai coincid cu catalogul clasic, cu rubricile de clasificare ale acestuia (clasificările folcloristicii). Caracteristicile acestei perioade de cercetare sunt: preocuparea principală a cercetătorilor vizează tranziția satului de la tradițional la modern; interesul cercetătorilor nu este îndreptat spre literatura populară, ci spre viața particulară a indivizilor ce compun colectivitatea și spre istoriile acestora; se propune o etnologie a cotidianului, a faptului divers și efemer; cercetătorii utilizează interviul non-directiv și povestirea vieții ca metode de cercetare; astfel, în prim-plan sunt puse elemente individuale și nu colective, experiența personală și nu cea reglementată de colectivitate, memoria afectivă și subiectivitatea. Toate acestea îi oferă interlocutorului libertatea de a povesti, de a-și exprima opiniile și preocupările în mod aleatoriu; manuscrisele conțin mai multe file, ca urmare a creșterii posibilităților tehnice de înregistrare ale cercetătorului; dacă până în 1992, fișele conțineau între 1 și 20 de pagini, după 1992, fișele au între 12 și 76 de pagini.

Compararea perioadelor care corespund etapelor metodologice identificate, ilustrează faptul că cercetarea realizată de specialiștii care au lucrat pentru Arhiva de Folclor a Academiei Române a înregistrat mutațiile metodologice mai repede decât cercetarea făcută de către studenții care au lucrat pentru Arhiva Cercului de Folclor Cluj. Acest lucru poate fi explicat prin faptul că studenții au lucrat după modelul specialiștilor și deci l-au preluat, după ce acesta a fost impus în metodologia de cercetare.

În definirea *locurilor memoriei*, în multitudinea dimensiunilor acestora (istorică, politică, etnografică, psihologică, literară), Pierre Nora explicitează dimensiunea etnografică, prin referire la proiectul cultural de cartografiere a obiceiurilor familiale tradiționale, pentru a obține o

⁶⁸ *Ibidem*, pp. 28-31.

geografie a mentalității caracteristice spațiului definit ca național⁶⁹. Proiectele arhivistice din spațiul românesc se aliniază acestei direcții teoretice care a dominat câmpul științific european, în prima jumătate a secolului XX. În consecință, aceste instituții culturale, care au ca finalitate cartografierea datelor de teren, sunt realizate ca urmare a adoptării unui sistem de construire a *locurilor memoriei*, așa cum s-a întâmplat în întreaga Europă.

2.2. Istoric, cercetători, fonduri de arhivă

2.2.1. Arhiva de Folclor a Academiei Române

Voi enumera cele mai importante momente din istoria Arhivei de Folclor, utilizând studiul Alinei Branda, *The Folklore Archive of Cluj (Romania) in the Totalitarian Period*⁷⁰. Între 1930 și 1948, s-au făcut cercetări indirecte (prin corespondenți și prin stipendiați), în 860 de localități, pe baza a 14 chestionare aplicate în localități reprezentative pentru perioada interbelică din România. Proiecte ale colectivului sunt: *Atlasul folclorului român*, *Enciclopedia culturii tradiționale românești*, *Corpusul folclorului românesc*, *Bibliografia folclorului și etnologiei românești*, *Anuarul arhivei de folclor*. Acestea erau proiecte de mare anvergură, specifice perioadei de după Marea Unire. Din 1940, până în 1944, materialele s-au păstrat la Sibiu. În 1948, după instaurarea regimului comunist în România, Arhiva de Folclor a devenit parte a Institutului Lingvistic. Activitatea lui Ion Mușlea era considerată periculoasă pentru regim; legăturile cu Occidentul au devenit imposibile. În 1949, s-a creat un nou Institut de Folclor la București, care înlocuia activitatea celor două arhive realizate de Constantin Brăiloiu și de George Breazul. O filială a acestui Institut a fost deschisă la Cluj, filială care a preluat și Arhiva de Folclor. Până în 1957, cercetările Institutului s-au făcut pe profil maghiar. În 1957, câțiva cercetători români au fost angajați cu jumătate de normă: Ion Mușlea, Valer Butură și Dumitru Pop. Aceștia au depus eforturi pentru continuarea proiectelor din

⁶⁹ „Des lieux-carrefours donc, traversés par dimensions multiples. [...] Mais dimension également ethnographique, puisque'il s'agit à tout moment de nous déprendre de nos habitudes familières, vecues dans la chaleur de la tradition, de cartographier notre propre géographie mental.”, Pierre Nora, *Présentation*, în *Les lieux de mémoire*, Ed. cit., p. 15.

⁷⁰ Material pregătit pentru conferința „Culture Archives and the State: Between Nationalism, Socialism, and the Global Market,” 3-5 Mai, 2007, Mershon Center, Ohio State University, USA.

perioada interbelică. Însă, inițiativele lor au fost respinse, controlate și cenzurate. În ciuda obstacolelor, în intervalul 1950-1960 s-au făcut cercetări sistematice la Braniștea (sat cu locuitori români și maghiari). După 1964, perioadă de relativă liberalizare, cele două colective (Institutul de la Cluj-Napoca și cel de la București) au fost afiliate Academiei Române. La Cluj, va funcționa Secția de Etnografie și Folclor. Ion Mușlea era coordonatorul colectivului de cercetători clujeni până în anul 1966, când conducerea e preluată de Dumitru Pop, pentru trei ani (1966-1969). Cercetările au refăcut legăturile cu Occidentul, prin participarea la conferințe internaționale și prin venirea unor cercetători străini să studieze colectivități tradiționale din România. În această perioadă, standardele de cercetare s-au apropiat de cele din perioada interbelică. În 1971, Arhiva de Folclor și Institutul de Folclor și colectivul Secției de Etnografie și Folclor au fost încorporate Centrului de Științe Sociale al Academiei de Științe Sociale și Politice (asimilate unor științe menite să promoveze doctrina marxist-leninistă, singura considerată validă științific, în epocă). Eforturile cercetătorilor s-au direcționat spre căutarea de strategii de „supraviețuire” științifică. Cercetarea de teren nu era permisă și nici susținută financiar de către autorități. Între 1974 și 1989, institutul-arhivă a funcționat ca Sector de Etnologie și Sociologie în Centrul de Științe Sociale al Universității „Babeș-Bolyai”. Într-o situație total nefavorabilă, cercetările au fost orientate spre completarea și sistematizarea documentelor existente în Arhivă. Din nou, cercetătorii au fost izolați de mediul științific occidental.

Materialele din Arhiva de Folclor a Academiei Române au fost culese de: *corespondenți* ai lui Ion Mușlea⁷¹, *stipendiați*, *specialiști*, angajați ai Institutului și colaboratori externi, care au întreprins cercetări monografice⁷², *elevi* aflați sub coordonarea unor profesori, colaboratori ai arhivei⁷³, *profesori* sau *specialiști* colaboratori ai

⁷¹ Anchetele indirecte inițiate în cadrul proiectului său „acoperind programatic toate zonele etnografice ale țării”, Idem, *Studiu introductiv*, în Ion Mușlea, *Cercetări etnologice zonale*, Ed. cit., p. III.

⁷² De exemplu, cercetarea în Valea Gurghiului, în perioada 1965 – 1969, la care au participat cercetătorii: Dumitru Pop, Ion Talos, Ion Cuceu, Nagy Olga, Vöö Gabriela, Hanni Markel, Virgil Medan, Lucia Iștoc, Elena Drăgan, Gh. Petrescu, Almási István și Emil Petruțiu și colaboratorii externi: Traian Mârza, Nicolae Bot și Virgiliu Florea.

⁷³ Fișele din intervalul de cote AFC FA 012887 – AFC FA 012958 sunt realizate de elevii îndrumați de prof. Badea Elisabeta de la Școala Generală Mizieș. Fișele din intervalul de cote AFC FA 013490 – AFC FA 013518 sunt culese de elevi ai Liceului Bolyai din Târgu-Mureș etc.

arhivei⁷⁴; *studenți* aflați sub coordonarea unor profesori universitari⁷⁵. Aceste materiale provin din Fondul Universității Baia Mare și din Arhiva Cercului de Folclor Cluj.

Fondurile de documente manuscrise sunt: fondul „Ion Mușlea”, fondul auxiliar literar și fondul de magnetofon. Fondul de manuscrise „Ion Mușlea” conține documente arhivate cu cote de la 1 la 2071. Din catalogul Fondului de manuscrise „Ion Mușlea”, rezultă că documentele au fost scrise între 1885⁷⁶ și 1980. Materialele au fost arhivate între 1930 și 1997⁷⁷. Fondul auxiliar literar conține documente arhivate cu cote de la 1 la 22567. Fișele arhivate au fost realizate între 1943 și 1995. Din 1951 până în 1960, documentele sunt scrise, în marea lor majoritate, în limba maghiară. Din 1960⁷⁸, sunt arhivate și documente în limba română, realizate începând cu 1954. Fondul de magnetofon conține înregistrări pe benzi de magnetofon, în cadrul cercetărilor făcute de specialiști: 2722 de benzi care conțin 48010 piese cu durată variabilă. O parte dintre înregistrări au fost transcrise, la revenirea de pe teren sau mai târziu, de către cercetătorii care le-au înregistrat sau de către alți specialiști. Atât manuscrisele arhivate, cât și fișele din cataloagele tematice și pe localități, precizează numele cercetătorului care a transcris materialul audio și anul transcrierii⁷⁹. Conform catalogului fondului, benzile arhivate conțin înregistrări realizate din 1953, până în 2003.

2.2.2. Arhiva Cercului de Folclor Cluj

Materialele de teren au fost arhivate în două fonduri: *Fondul A* și *Fondul B*. Fondul A conține fișe realizate de către studenții de la secția cu frecvență și care au fost coordonați, în cercetarea lor, de profesori.

⁷⁴ Fișele din intervalul de cote AFC FA 013603 – AFC FA 013818, AFC FA 014015 – AFC FA 014138 și AFC FA 014105 – AFC FA 014138 sunt balade culese de colectivul prof. Buza László Satu Mare.

⁷⁵ Fișele din intervalele de cote AFC FA 014910 – AFC FA 017946, AFC FA 018380 – AFC FA 018412, sunt fișe din Fondul Universității din Baia Mare, culese de studenți, sub îndrumarea profesorului Ion Chiș Șter. Fișele din intervalul de cote AFC FA 017947 – AFC FA 018379 sunt realizate de studenții de la Facultatea de Filologie din Cluj-Napoca și arhivate și în Arhiva Cercului de Folclor Cluj etc.

⁷⁶ Material cules de Protopop S. Olariu, înv. Ion Caba și prof. Iosif Popovici, trimis Academiei spre publicare de Prof. Iosif Popovici, în 1914.

⁷⁷ Conform rubricii din catalog care precizează anul intrării materialului în arhivă.

⁷⁸ Așa cum precizează Alina Branda, în comunicarea citată, în 1957, sunt angajați, cu o jumătate de normă, și cercetători români.

⁷⁹ De exemplu, o parte din documentul audio de pe banda Mg. 1412, realizată în 1966, a fost transcrisă de către alt cercetător, în 1969.

Fondul B conține materiale realizate de studenții de la secția fără frecvență, care au făcut cercetări în mod individual, conform instrucțiunilor primite de la profesori.

Eleonora Sava face o analiză cantitativă a notelor de teren din Arhivă și ajunge la următoarele rezultate: cercetări intensive s-au desfășurat în județele Satu Mare (3953 de fișe, 30,99% din fondul documentar), Sălaj (2062 de manuscrise, 16,17% din totalul arhivat) și Cluj (2002 fișe, 15,70% din materialul arhivistic). Aceste anchete s-au desfășurat pe parcursul a 12 ani și au antrenat peste o sută de cercetători, care au realizat 8017 fișe arhivate, adică 62,86% din Arhiva Cercului de Folclor Cluj. Materialele din celelalte județe sunt în număr de 4736 de fișe, reprezentând 37,14% din fondul arhivat⁸⁰.

Voi prezenta un tablou cronologic al cercetărilor realizate pentru Arhiva Cercului Studențesc de Folclor Cluj, așa cum reiese din catalogul Arhivei. Menționez că nu toate notele de teren sunt indexate (mă refer, de exemplu, la cele realizate după 1983). Așa cum reiese din catalogul arhivei, cercetările colective au caracter monografic: rubricile referitoare la conținutul notelor de teren indică diversitatea tematică în cercetarea unei zone sau a unei localități.

Fondul A

Anul	Zona
1958	Cercetări la Sfăraș, județul Sălaj, în perioadele 23 – 24 februarie, 2 – 7 mai și 30 noiembrie – 1 decembrie.
1959	Cercetări la Mănăstur, județul Cluj, în martie, aprilie, februarie noiembrie și decembrie și la Someșul Rece, județul Cluj, în perioada 17 - 28 noiembrie.
1960	Cercetări la Mănăstur, județul Cluj, în februarie, martie, aprilie, iulie, noiembrie și la Someșul Rece, județul Cluj, în 18 decembrie.
1961	Cercetări la Mănăstur, județul Cluj, în februarie, la Valea Drăganului, județul Cluj, între 24 și 26 noiembrie și cercetări individuale în localitățile alese de studenți.
1962	Cercetări la Valea Drăganului, județul Cluj, în 18 noiembrie.

⁸⁰ „The quantitative analysis of the documents indicates that intensive research was carried out in Satu-Mare County (3953 field notes, representing 30.99% of the documentary fund), Sălaj County (2062 manuscripts, the equivalent of 16.17% of the total archived) and Cluj County (2002 field notes, i.e. 15.70% of the archived data). The fieldwork lasted for a period of 12 years and involved over 100 researchers, with a total of 8017 archived field notes, i.e. 62.86% of the archival fund.”: Eleonora Sava, *The Cluj Archive of the Folklore Society: Ethnological Practices in Communist Romania*, în Eleonora Sava (coordonator), *The Ethnological Archive...*, Ed. cit, p. 17.

1963⁸¹	Cercetări la Valea Drăganului, județul Cluj, în 13 octombrie.
1969	Cercetări la Românași, județul Sălaj, între 15 și 20 octombrie.
1973	Cercetări la Călățele, județul Cluj, în perioada 3 – 5 noiembrie.
1974	Cercetări la Bixad, Călinești, Trip, Negrești, Lecînța, județul Satu Mare, în perioada 23 iunie – 4 iulie și la Ariniș, Tămășești, Băița de sub Codru, Urminiș, județul Maramureș, în perioada 23 iunie – 7 iulie.
1975	Cercetări la Moişeni, Certeze, Racșa, Cămărzana, județul Satu Mare, între 24 iunie și 14 iulie și la Băița, județul Maramureș, în iulie.
1976	Cercetări la Certeze, în perioada 25 – 30 septembrie 1976, la Turț, Gherța Mare în perioada 20 iunie – 1 iulie și la Bixad, județul Satu Mare, în perioada 25 – 30 octombrie.
1977	Cercetări la Boinești, Trip, Bixad, Cămărzana, Negrești, Tîrșolt, Călinești, județul Satu Mare, în perioada 31 mai – 7 iunie și la Odești, Băița, Tămășești, Ariniș, județul Maramureș, în perioada 25 iunie – 4 iulie.
1978	Cercetări la Călățele, județul Cluj în perioada 3 – 8 iunie.
1979	Cercetări la Călățele, Buteni, Văleni, Bociu, județul Cluj, în perioada 2 – 11 iunie.
1980	Cercetări la Moigrad, Someș-Odorhei, Husia, județul Sălaj, în perioada 16 – 19 decembrie.
1982	Cercetări la Gura Humorului, județul Suceava între 6 și 8 august și la Surduc, Tihău, Turbuța, județul Sălaj, în perioada 27 mai – 1 iunie.
1983	Cercetări la Var, Cuceu, Turbuța, județul Sălaj, în perioada 3 – iunie și la Bucium, Hovrila, județul Maramureș, în perioada 10 – 16 august.

Fondul B

Fișele indexate în Fondul B au fost scrise în 1958, 1959, 1960, 1961, 1962, 1963 și în 1964; sunt indexate cu cotele din intervalul ACFC 5277 – ACFC 7285. Cercetările individuale sunt făcute de studenți, de cele mai multe ori, în localitatea sau în zona lor de domiciliu.

Fișe neindexate în catalogul arhivei

Anul	Zona și tipul de cercetare
1984	Cercetări la Voiniceni, județul Mureș și la Suciul de Sus, județul Maramureș.
1985	Cercetări la Românești, Făget, Gladna Română, județul Timiș, la Vălenii Șomcuței, Buciumi, județul Maramureș și la Ostrov, județul Arad.
1989	Cercetare la Boțîrlău, județul Vrancea.
1990	Cercetări la Ostrov, județul Tulcea și la Gilău, județul Cluj.
1991	Cercetări la Florești, județul Cluj și la Chetrosu, Republica Moldova.
1992	Cercetări la Stupini, județul Sălaj, la Șieuț, județul Bistrița-Năsăud și la Vișoara, județul Neamț.
1993	Cercetări la Călinești și la Văleni, județul Maramureș.

⁸¹ Din notele de teren indexate în cataloagele Arhivei Cercului de Folclor Cluj, reiese că, în anii 1964, 1965, 1966, 1967, 1971, 1972, studenții au făcut cercetări individuale, în câte una sau mai multe localități (probabil localitățile de domiciliu și/sau cele învecinate), în perioada ianuarie-februarie.

2.2.3. Clasificare metodologică a documentelor manuscrise

Pentru a putea face o analiză în diacronie a discursului din notele de teren arhivate, am fost nevoită să fac o selecție a fișelor. Mai întâi, am regrupat fișele, aplicând criteriul *tematic* (înmormântarea, moartea). Apoi, le-am clasificat după criteriul *metodologic*⁸². În cele două etape de cercetare (etapa folcloristică și etapa de tranziție spre etnologia modernă), am identificat patru, respectiv cinci tipuri de note de teren, în funcție de metoda folosită și implicit, în funcție de conținutul acestora: texte versificate fără elemente de context ritual; texte versificate, cu elemente de context; descrieri de ritual realizate în urma convorbirii dintre cercetător și interlocutor, dar fără menționarea contextului conversațional sau a întrebărilor; chestionare (în etapa de trecere spre etnologia modernă) și note de teren scrise în urma observației directe.

ETAPA FOLCLORISTICĂ		
Arhiva de Folclor a Academiei Române	Texte versificate fără elemente de context	Fondul auxiliar literar AFC FA 04279, AFC FA 04591, AFC FA 04592, AFC FA 04280, AFC FA 04281, AFC FA 04282, AFC FA 04283, AFC FA 04593, AFC FA 04925, AFC FA 04931, AFC FA 04932, AFC FA 04933, AFC FA 04934, AFC FA 04935, AFC FA 04936, AFC FA 03937, AFC FA 04938, AFC FA 04939, AFC FA 04940, AFC FA 04949, AFC FA 04950, AFC FA 04951, AFC FA 04952, AFC FA 04953, AFC FA 04954, AFC FA 04955, AFC FA 04956. Fondul de magnetofon AFC Mg. 116 a, AFC Mg. 137 n, AFC Mg.165 f, AFC Mg. 166 d, AFC Mg. 170 g, AFC Mg. 222 l, AFC Mg. 226 c, AFC Mg. 314 i, AFC Mg.384 I b, AFC Mg. 407 e, AFC Mg. 407 f, AFC Mg.417 d, AFC Mg. 475 a, AFC Mg. 614 c, AFC Mg.690 b, AFC Mg. 736 k, AFC Mg. 748 a, AFC Mg. 748 b, AFC Mg. 786 pp II, AFC Mg. 787 I a, AFC Mg. 799 k, AFC Mg. 802 c, AFC Mg. 866 a, AFC Mg. 866 b, AFC Mg. 866 c, AFC Mg. 866 d, AFC Mg. 1219 j.

⁸² Modelul acestei tipologii metodologice este reprezentat de corpusul de texte Eleonora Sava, Maria Candale, *Rituri de trecere din Țara Oașului*. Corpus de texte, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2011.

	Texte versificate cu elemente de context	Fondul auxiliar literar AFC FA 04925, AFC FA 04926, AFC FA 04927, AFC FA 04928, AFC FA 04929, AFC FA 04941, AFC FA 04945, AFC FA 04957. Fondul de magnetofon AFC Mg. 306 o, AFC Mg. 787 I f.
	Descriere de ritual	Fondul auxiliar literar ⁸³ : AFC FA 06051, AFC FA 06052. Fondul de magnetofon ⁸⁴ : AFC Mg. 317/12 l, AFC Mg. 548/ b, AFC Mg. 790 II a.
Arhiva de Folclor Cluj	Texte versificate fără elemente de context	ACFC 800, ACFC 1123, ACFC 1124, ACFC 1128, ACFC 1130, ACFC 3727, ACFC 3728, ACFC 3729, ACFC 3730 ACFC 3726, ACFC 4016, ACFC 4017, ACFC 4020, ACFC 2975, ACFC 2976, ACFC 2977, ACFC 2978, ACFC 2984, ACFC 2988, ACFC 2989, ACFC 3336, ACFC 3337, ACFC 3338.
	Texte versificate cu elemente de context	ACFC 1120, ACFC 1121, ACFC 1125, ACFC 1126, ACFC 1127, ACFC 1139, ACFC 2455, ACFC 2456, ACFC 4018; ACFC 4019, ACFC 3294, ACFC 3295, ACFC 3296, ACFC 3339, ACFC 3340, ACFC 3342 ACFC 3343, ACFC 3359, ACFC 3360.
	Credințe/descrieri de ritual fără precizarea contextului	ACFC 1096, ACFC 1098, ACFC 1099, ACFC 1100, ACFC 1101, ACFC 1102, ACFC 1103, ACFC 1104, ACFC 1105, ACFC 1106, ACFC 1108, ACFC 1109, ACFC 1110 ACFC 1111, ACFC 1113, AFCFC 1114, ACFC 1115, ACFC 1116, ACFC 1093, ACFC 1094, ACFC 1095, ACFC 1097, ACFC 1112, ACFC 1119, ACFC 2490, ACFC 2491, ACFC 3726, ACFC 4001, ACFC 4002.
ETAPA DE TRANZIȚIE		
Arhiva de Folclor a Academiei Române	Texte versificate fără elemente de context	Fondul auxiliar literar Fișe scrise de specialiști: AFC FA 06809, AFC FA 07475, AFC FA 07802, AFC FA 07816, AFC FA 07904, AFC FA 08378, AFC FA 08379, AFC FA 08449 – AFC FA 08473, AFC FA 09585, AFC FA 09586, AFC FA 09589, AFC FA 09590, AFC FA 09591, AFC FA 09592, AFC FA 09597, AFC FA 09598,

⁸³ Aceste fișe sunt redactate în limba maghiară, întrucât, așa cum am mai precizat, în primul deceniu postbelic, cercetările au fost realizate de cercetători vorbitori de limbă maghiară, iar notele de teren au fost scrise în limba maghiară.

⁸⁴ Aceste înregistrări nu sunt transcrise.

		AFC FA 010365, AFC FA 010366, AFC FA 010367, AFC FA 010368, AFC FA 010378, AFC FA 010379, AFC FA 010380, AFC FA 010399, AFC FA 010400, AFC FA 010459, AFC FA 010461, AFC FA 010462, AFC FA 010658, AFC FA 010660, AFC FA 010661, AFC FA 011431 – AFC FA 011435, AFC FA 012291, AFC FA 012292 AFC FA 012293, AFC FA 012696, AFC FA 01297, AFC FA 012698, AFC 18413 – AFC 18465, AFC FA 08846 – AFC FA 08922. Fișe realizate de elevi îndrumați de profesoara Badea Elisabeta de la Școala Generală Mizieș: AFC FA 012901 – AFC FA 012928. FUBM⁸⁵ AFC FA 014932, AFC FA 015348 – AFC FA 015362, AFC FA 015375, AFC FA 015377, AFC FA 015379, AFC FA 015765, AFC FA 015874, AFC FA 015875, AFC FA 015896, AFC FA 015897, AFC FA 015898, AFC FA 015899, AFC FA 015932, AFC FA 016012 – AFC FA 016014, AFC FA 016302, AFC FA 016374, AFC FA 016375, AFC FA 016376, AFC FA 016395, AFC FA 016396, AFC FA 016404, AFC FA 016416, AFC FA 016417, AFC FA 016441 – AFC FA 016444, AFC FA 016567, AFC FA 016568, AFC FA 016608, AFC FA 016676 – AFC FA 016684, AFC FA 016687, AFC FA 016688, AFC FA 016691, AFC FA 016693, AFC FA 016694, AFC FA 016699 – AFC FA 016703, AFC FA 016734, AFC FA 016771, AFC FA 016865 – AFC FA 016870, AFC FA 016883 – AFC FA 016889, AFC FA 016978 – AFC FA 016995, AFC FA 017264, AFC FA 017306, AFC FA 017307, AFC FA 017365, AFC FA 017420 – AFC FA 017422, AFC FA 017841, AFC FA 017857 – AFC FA 017860, AFC FA 017915, AFC FA 017916, AFC FA 018158 – AFC FA 018161, AFC FA 018407, AFC FA 018747 – AFC FA 018749, AFC FA 018993, AFC FA 018994, AFC FA 019143 – AFC FA 019145, AFC FA 019269 – AFC FA 019276, AFC FA 019638 – AFC FA 019641, AFC FA 019771, AFC FA
--	--	---

⁸⁵ Fondul Universității Baia Mare.

		021256 – AFC FA 021257, AFC FA 021970 – AFC FA 021972, AFC FA 021998. Fondul de magnetofon AFC Mg. 1419 o, AFC Mg. 1504 x, AFC Mg. 1505 c, AFC Mg. 1532 n, AFC Mg. 1865 I d, AFC Mg. 1867 II d, AFC Mg. 1868 I b – AFC Mg. 1868 I g, AFC Mg. 1897 I f, AFC Mg. 1897 II h, AFC Mg. 1902 II c, AFC Mg. 1903 I c, AFC Mg. 1905 II i, AFC Mg. 1902 II k, AFC Mg. 1907 II b, AFC Mg. 1950 f, AFC Mg. 1950 g, AFC Mg. 1953 I b, AFC Mg. 1953 I i, AFC Mg. 1953 I j, AFC Mg. 1953 I t, AFC Mg. 1954 I h, AFC Mg. 1954 I i, AFC Mg. 1955 I g, AFC Mg. 1956 I v, AFC Mg. 1966 I e, AFC Mg. 2004 I a, AFC Mg. 2004 I b, AFC Mg. 2009 II a, AFC Mg. 2017 I h, AFC Mg. 2019 I p, AFC Mg. 2020 I i, AFC Mg. 2022 I d, AFC Mg. 2023 I d, AFC Mg. 2023 I e, AFC Mg. 2023 II a, AFC Mg. 2024 I a, AFC Mg. 2102 I d, AFC Mg. 2106 I l, AFC Mg. 2106 II i, AFC Mg. 2107 I j, AFC Mg. 2107 I k, AFC Mg. 2107 II b, AFC Mg. 2107 II d, AFC Mg. 2107 II i, AFC Mg. 2108 II e, AFC Mg. 2110 I j, AFC Mg. 2110 II d, AFC Mg. 2184 I b - AFC Mg. 2184 II g, AFC Mg. 2187 I s, AFC Mg. 2187 I u, AFC Mg. 2187 I v, AFC Mg. 2188 II c, AFC Mg. 2225 II i, AFC Mg. 2225 II k, AFC Mg. 2225 II l, AFC Mg. 2230 II b, AFC Mg. 2230 II c, AFC Mg. 2230 II d, AFC Mg. 2230 II e, AFC Mg. 2230 II f, AFC Mg. 2230 II g, AFC Mg. 2230 II h, AFC Mg. 2230 II i, AFC Mg. 2241 I a, AFC Mg. 2241 I b, AFC Mg. 2241 I c, AFC Mg. 2241 I d, AFC Mg. 2241 I e, AFC Mg. 2241 I f, AFC Mg. 2241 I g, AFC Mg. 2241 I h, AFC Mg. 2241 I i, AFC Mg. 2241 I j, AFC Mg. 2241 I k, AFC Mg. 2241 I l, AFC Mg. 2241 I m, AFC Mg. 2241 I n, AFC Mg. 2241 I o, AFC Mg. 2241 I p, AFC Mg. 2241 I r, AFC Mg. 2241 I s, AFC Mg. 2241 I ș, AFC Mg. 2241 I t, AFC Mg. 2241 II a, AFC Mg. 2241 II b, AFC Mg. 2241 II c, AFC Mg. 2241 II d, AFC Mg. 2241 II e, AFC Mg. 2241 II f, AFC Mg. 2260 I c, AFC Mg. 2268 II ee, AFC Mg. 2268 II ff, AFC Mg. 2293 I a, AFC Mg. 2293 I g, AFC Mg. 2293 II r, AFC Mg. 2293 II s, AFC Mg. 2293 II t, AFC Mg. 2298 I o², AFC Mg. 2298 I p², AFC Mg. 2298 I r², AFC Mg.
--	--	--

		2298 I s², AFC Mg. 2301 II l₁, AFC Mg. 2301 II m₁, AFC Mg. 2301 II n₁, AFC Mg. 2301 II o₁, AFC Mg. 2306 I s, AFC Mg. 2307 II h², AFC Mg. 2309 I e, AFC Mg. 2309 II e, AFC Mg. 2310 II a, AFC Mg. 2312 II j, AFC Mg. 2312 II k, AFC Mg. 2313 II h, AFC Mg. 2313 II n, AFC Mg. 2313 II t, AFC Mg. 2316 II n, AFC Mg. 2316 II o, AFC Mg. 2318 I i, AFC Mg. 2331 II a, AFC Mg. 2331 I s, AFC Mg. 2332 I i², AFC Mg. 2333 II e, AFC Mg. 2335 I k, AFC Mg. 2335 II z, AFC Mg. 2336 I a, AFC Mg. 2336 II o, AFC Mg. 2336 II p, AFC Mg. 2337 I u, AFC Mg. 2337 I v, AFC Mg. 2337 II a, AFC Mg. 2337 II b, AFC Mg. 2339 I s, AFC Mg. 2339 I t, AFC Mg. 2339 I v, AFC Mg. 2339 I x, AFC Mg. 2339 I y, AFC Mg. 2339 I z, AFC Mg. 2339 II g, AFC Mg. 2339 II h, AFC Mg. 2339 II k, AFC Mg. 2339 II l, AFC Mg. 2339 II m, AFC Mg. 2339 II n, AFC Mg. 2339 II o, AFC Mg. 2339 II p, AFC Mg. 2339 II v, AFC Mg. 2339 II y, AFC Mg. 2339 II z, AFC Mg. 2339 II a. AFC Mg. 2339 II g, AFC Mg. 2339 II h, AFC Mg. 2339 II k, AFC Mg. 2339 II l, AFC Mg. 2339 II m, AFC Mg. 2339 II n, AFC Mg. 2339 II o, AFC Mg. 2339 II p, AFC Mg. 2339 II v, AFC Mg. 2339 II y, AFC Mg. 2339 II z, AFC Mg. 2339 II aa, AFC Mg. 2356 II m, AFC Mg. 2356 II n, AFC Mg. 2356 II p, AFC Mg. 2361 II g, AFC Mg. 2366 I f, AFC Mg. 2366 I g, AFC Mg. 2389 I a, AFC Mg. 2404 II x, AFC Mg. 2404 II y, AFC Mg. 2404 II h, AFC Mg. 2418 II v, AFC Mg. 2434 I k.
	Texte versificate cu elemente de context	Fondul auxiliar literar AFC FA 07817, AFC FA 07835, AFC FA 08377, AFC FA 08380 AFC FA 08381, AFC FA 09587, AFC FA 09588, AFC FA 010357, AFC FA 010364, AFC FA 010405, AFC FA 010406, AFC FA 010460, AFC FA 011486 – AFC FA 011501, AFC FA 011843. Fondul de magnetofon AFC Mg. 1303 i, AFC Mg. 1905 II j, AFC Mg. 1951 I a, AFC Mg. 1953 I a, AFC Mg. 2017 I i, AFC Mg. 2017 I j, AFC Mg. 2018 I a, AFC Mg. 2018II g, AFC Mg. 2022 I e, AFC Mg. 2023 II j, AFC Mg. 2102 I c, AFC Mg. 2102 I e, AFC Mg. 2102 I f, AFC Mg. 2106 I i, AFC Mg.

		2106 I j, AFC Mg. 2106 I k, AFC Mg. 2106 II h, AFC Mg. 2106 II j, AFC Mg. 2017 I e AFC Mg. 2107 I f, AFC Mg. 2107 I g, AFC Mg. 2107 II c, AFC Mg. 2107 II e, AFC Mg. 2107 II f, AFC Mg. 2107 II g, AFC Mg. 2107 II h, AFC Mg. 2110 I i, AFC Mg. 2110 I k, AFC Mg. 2110 II c, AFC Mg. 2115 I d, AFC Mg. 2187 I r, AFC Mg. 2187 I t, AFC Mg. 2188 II b, AFC Mg. 2241 I b, AFC Mg. 2241 I i, AFC Mg. 2241 I j, AFC Mg. 2241 II k, AFC Mg. 2243 I i, AFC Mg. 2339 II i, AFC Mg. 2339 II j, AFC Mg. 2339 II r, AFC Mg. 2339 II s, AFC Mg. 2339 II t, AFC Mg. 2339 II u, AFC Mg. 2339 II x.
	Descrieri de ritual/secvențe rituale	Fondul auxiliar literar AFC FA 013998, AFC FA 014004, AFC FA 014005, AFC FA 014006, AFC FA 014009, AFC FA 010534, AFC FA 012066, AFC FA 012080, AFC FA 08360, AFC FA 08382, AFC FA 08923, AFC FA 08924, AFC FA 010714, AFC FA 010785, AFC FA 010802 – AFC FA 010816, AFC FA 010828, AFC FA 010829, AFC FA 010861, AFC FA 010939, AFC FA 012107 – AFC FA 012120, AFC FA 012371, AFC FA 012374, AFC FA 012390, AFC FA 011226, AFC FA 011377, AFC FA 011485, AFC FA 011975, AFC FA 011361, AFC FA 011401, AFC FA 011171, AFC FA 012770, AFC FA 012289, AFC FA 012290, AFC FA 017290, AFC FA 017434, AFC FA 017438, AFC FA 017377, AFC FA 021621, AFC FA 021622. Fondul de magnetofon⁸⁶ AFC Mg. 1412, AFC Mg. 1437 II f, AFC Mg. 1438, AFC Mg. 1516, Mg. 1525, AFC Mg. 2021, AFC Mg. 2024 I f, AFC Mg. 2101 II d, AFC Mg. 2104 I i, AFC Mg. 2104 I f, AFC Mg. 2104 I g, AFC Mg. 2104 I h, AFC Mg. 2104 I i, AFC Mg. 2104 I j, AFC Mg. 2104 I k, AFC Mg. 2104 I l, AFC Mg. 2104 I m, AFC Mg. 2104 I n, AFC Mg. 2104 I o, AFC Mg. 2104 I p, AFC Mg. 2104 I r, AFC Mg. 2104 I s, AFC Mg. 2104 I ș, AFC Mg. 2104 I t, AFC Mg. 2104 II a, AFC Mg. 2104 II b, AFC Mg. 2104 II c, AFC Mg. 2104 II d, AFC Mg. 2104 II e, AFC Mg. 2104 II f, AFC Mg. 2104 II g, AFC Mg. 2108 I s, AFC Mg. 2110 II h. Sunt transcrise doar textele în versuri: AFC Mg. 1437 II f, AFC Mg. 1438, AFC Mg. 1516, AFC Mg. 2024 I f. Nu este transcrisă banda AFC Mg. 1412.

⁸⁶ Sunt transcrise: AFC Mg. 2021, AFC Mg. 2101 II d, AFC Mg. 2104 I i, AFC Mg. 2104 I f, AFC Mg. 2104 I g, AFC Mg. 2104 I h, AFC Mg. 2104 I i, AFC Mg. 2104 I j, AFC Mg. 2104 I k, AFC Mg. 2104 I l, AFC Mg. 2104 I m, AFC Mg. 2104 I n, AFC Mg. 2104 I o, AFC Mg. 2104 I p, AFC Mg. 2104 I r, AFC Mg. 2104 I s, AFC Mg. 2104 I ș, AFC Mg. 2104 I t, AFC Mg. 2104 II a, AFC Mg. 2104 II b, AFC Mg. 2104 II c, AFC Mg. 2104 II d, AFC Mg. 2104 II e, AFC Mg. 2104 II f, AFC Mg. 2104 II g, AFC Mg. 2108 I s, AFC Mg. 2110 II h. Sunt transcrise doar textele în versuri: AFC Mg. 1437 II f, AFC Mg. 1438, AFC Mg. 1516, AFC Mg. 2024 I f. Nu este transcrisă banda AFC Mg. 1412.

		Mg. 2104 I l, AFC Mg. 2104 I m, AFC Mg. 2104 I n, AFC Mg. 2104 I o, AFC Mg. 2104 I p, AFC Mg. 2104 I r, AFC Mg. 2104 I s, AFC Mg. 2104 I ș, AFC Mg. 2104 I ț, AFC Mg. 2104 II a, AFC Mg. 2104 II b, AFC Mg. 2104 II c, AFC Mg. 2104 II d, AFC Mg. 2104 II e , AFC Mg. 2104 II f, AFC Mg. 2104 II g, AFC Mg 2108 I s, AFC Mg, 2110 II h. Fișele din Fondul Universității Baia Mare, indexate în Fondul auxiliar literar, care se încadrează subiectului înmormântării conțin, în marea lor majoritate, descrieri de ritual. 1978: AFC FA 021438, AFC FA 017543, AFC FA 017434; 1979: AFC FA 014915, AFC FA 014916, AFC FA 014917, AFC FA 014918, AFC FA 014921, AFC FA 020151, AFC FA 015300, AFC FA 017088, AFC FA 017369, AFC FA 017370, AFC FA 017371, AFC FA 017376, AFC FA 017377, AFC FA 017378, AFC FA 017434, AFC FA 017438, AFC FA 017513; 1980: AFC FA 015128, AFC FA 015137, AFC FA 017020, AFC FA 017036, AFC FA 017033, AFC FA 017049, AFC FA 017055, AFC FA 017088; 1981: AFC FA 010082, AFC FA 015924, AFC FA 017016, AFC FA 017378, AFC FA 017488; 1982: AFC FA 019685, AFC FA 019686; 1992: AFC FA 017258, AFC FA 017689, AFC FA 016785, AFC FA 017480, AFC FA 017502, AFC FA 017553, AFC FA 017555, AFC FA 019453, AFC FA 017689, AFC FA 017697, AFC FA 017843, AFC FA 017225, AFC FA 015197; 1994: AFC FA 019880.
	Chestionare	Fondul auxiliar literar AFC FA 014007, AFC FA 011639, AFC FA 011640, AFC FA 011641, AFC FA 011642, AFC FA 011643, AFC FA 011644, AFC FA 011645, AFC FA 011646, AFC FA 011647, AFC FA 011648, AFC FA 011649, AFC FA 011650, AFC FA 011651, AFC FA 011652, AFC FA 011653, AFC FA 011654, AFC FA 011655, AFC FA 011656, AFC FA 011657, AFC FA 011658, AFC FA 011659, AFC FA 011660, AFC FA 011661, AFC FA 011662, AFC FA 011663, AFC FA 011664, AFC FA 011665, AFC FA 011666, AFC FA 011667,

		AFC FA 011668, AFC FA 011669, AFC FA 011670, AFC FA 014010. Fondul de magnetofon ⁸⁷ AFC Mg. 1524 I, II, AFC Mg. 1528 I a, AFC Mg 1529 II b, AFC Mg. 1581 I.
	Observație directă	Fondul auxiliar literar AFC FA 014002, AFC FA 07736.
Arhiva Cercului de Folclor Cluj	Texte versificate fără elemente de context	ACFC 7344, ACFC 7356, ACFC 7343, ACFC 7355, ACFC 7357, ACFC 7358, ACFC 7359, AFC 7360, ACFC 7361, ACFC 7362, ACFC 7363, ACFC 7364, ACFC 7376, ACFC 7378, ACFC 7383, ACFC 7385, ACFC 8863, ACFC 8864, ACFC 9353, ACFC 9354, ACFC 9355, ACFC 9350, ACFC 9352, ACFC 9351, 7342, ACFC 7370, ACFC 7367, ACFC 9514, ACFC 9515, ACFC 9517, ACFC 7368, ACFC 8381, ACFC 7382, ACFC 7366, ACFC 7388, ACFC 7345, ACFC 7350, ACFC 7346, ACFC 7347, ACFC 7348, ACFC 7349, ACFC 7351, ACFC 7353, ACFC 7354, ACFC 7365, ACFC 7412, ACFC 7412 [bis], ACFC 9519, ACFC 11024, ACFC 11833, ACFC 11098.
	Texte versificate cu elemente de context	ACFC 9008, ACFC 9013, ACFC 9513, ACFC 9521, ACFC7373, ACFC 7399, ACFC 7400, ACFC 7401, ACFC 7402, ACFC 9011, ACFC 9012, ACFC 9060, ACFC 9061, ACFC 7387, ACFC 7379, ACFC 7375, ACFC 7369, ACFC 7386, ACFC 7377, ACFC 7384, ACFC 11167, ACFC 11168, ACFC 9998, ACFC 11166, ACFC 11169, ACFC 11170, ACFC 11171, ACFC 11172, ACFC 7371, ACFC 7372, ACFC 11646, ACFC 11647, ACFC 11648, ACFC 11649, ACFC 11651, ACFC 11656, ACFC 11657, ACFC 11658, ACFC 11749, ACFC 11755, ACFC 11757, ACFC 11758, ACFC 11099.
	Descrieri de ritual	ACFC 7374, ACFC 9150, ACFC 9251, ACFC 9261, ACFC 9516, ACFC 11650, ACFC 11652, ACFC 11653, ACFC 11748, ACFC 11752, ACFC 11753, ACFC 11756, ACFC 11836, ACFC 11837, ACFC 11838, ACFC 11839, ACFC 11095, ACFC 11097, ACFC 11103.
	Chestionare	ACFC 7391, ACFC 7392, ACFC 7395, ACFC 7397, ACFC 7398, ACFC 7411, ACFC, ACFC 7416, ACFC 7418, ACFC 7419, ACFC 7420, ACFC 9349, ACFC 9512.

⁸⁷ Nu sunt transcrise.

	Observație directă	ACFC 7371, ACFC 7372, ACFC 7388, ACFC 7384, ACFC 7390, ACFC 7407, ACFC 9297, ACFC 9423, ACFC 9997, ACFC 9999, ACFC 10000, ACFC 10001, ACFC 10002, ACFC 10003, ACFC 11092, ACFC 11093, ACFC 11094, ACFC 11096, ACFC 11164, , ACFC 11165, ACFC 11169, ACFC 11170, ACFC ACFC 11751.
--	---------------------------	--

II. SCRITURA ETNOGRAFICĂ

În fișele din Arhiva de Folclor a Academiei Române și în cele din Arhiva Cercului de Folclor Cluj, cercetătorii utilizează două modele de structurare a informațiilor: *modelul narativ* – fișele rezultate în urma utilizării metodei observației directe au elementele specifice textului narativ (înlănțuire logică a evenimentelor, actanți, un cadru spațio-temporal determinat) și *modelul descriptiv* – descrierea obiceiurilor sau a secvențelor rituale fără precizarea contextului conversațional, fără delimitarea discursului cercetătorului de cel al interlocutorului (monolog); fișele rezultate în urma utilizării chestionarelor și care conțin și indicii referitoare la contextul conversațional (de exemplu, întrebările interlocutorului), textele versificate reproduse și desenele realizate de cercetători.

Dacă în scrierea literară, descrierea este subordonată narațiunii, în scrierea etnografică din etapa folcloristică și parțial în cea din etapa în care se înregistrează mutații spre etnologia modernă, narațiunea este subordonată descrierii. Narațiunea are rolul de a exemplifica, prin situații concrete, tiparul general realizat prin descriere. Având ca premise principiile de cercetare pozitivistice, cercetătorii urmăresc identificarea tiparului de comportament ritual, a schemei culturale-prototip. În acest scop, construiesc sisteme sintagmatice, urmăresc similaritățile, fragmentează datele din teren în categoriile stabilite la nivel teoretic pentru a le reasambla, într-un tipar generalizator. În etapa ulterioară, respectiv în etapa etnologică, particularul ia locul generalului, obiectivitatea este înlocuită cu subiectivitatea. Dominant devine modelul narativ, întrucât acesta permite particularizări.

1. Etapa folcloristică

1.1. Arhiva de folclor a Academiei Române

1.1.1. Texte versificate cu și fără elemente de context

În marea lor majoritate, textele sunt versificate și sunt redactate în limba maghiară. Numărul fișelor din această categorie, este considerabil mai mare în raport cu cel al fișelor care conțin și contextualizări ale textelor ceremoniale sau descrieri de ritual. Metodologia de cercetare din perioada în care au fost constituite notele de teren orientează atenția cercetătorului aproape exclusiv spre textele versificate ale culturii studiate.

Fișele AFC FA 04925, AFC FA 04926, AFC FA 04927, AFC FA 04928, AFC FA 04929 conțin următoarele informații suplimentare despre textele notate:

„Culese în ziua de 7 august 1958 de la Crai Lucreția de 63 de ani. Le știe de când a fost mică le cântă la mort. Îs frumoase că-și astâmpără doru”.

Fișele AFC FA 04941 și AFC FA 04945 sunt realizate de același cercetător și conțin contextualizări similare:

„Zice că le știe de la bătrâne și le mai face și ea, circulă toate prin sat. Și le-a învățat pe la 20 de ani. Îs frumoase pentru că în ele își cântă necazul după cel care moare. Se cântă numai la morți”. (AFC FA 04941)

„Le știe de la mamă-sa și de la Porumbel Sivia lui Cicetou le-o învățat la 17 ani. Le strigă la nuntă. Îs frumoasă. Își satisface dorința”. (AFC FA 04945).

„Culese de la Simon Anghelina de 67 de ani în ziua de 7 august. Le știe de la Goamă Ana de când a fost mică și le cântă la mort. Circulă prin sat și îs frumoasă pentru că în ele îi cântă doru după ala care moare”. (AFC FA 04924)

Fișa AFC FA 04957, realizată de un alt cercetător, la interval de 3 ani, în 1961, notează aceleași informații suplimentare despre textul versificat: de unde au fost învățate, când sunt cântate și ce rol au.

„Culese de la Strica Carolina de 73 de ani. Le-o mai învățat și de la cei bătrâni și le-o mai făcut și ea le cântă de la 25 de ani la mort. Îs frumoasă pentru că să stâmpără.”

Conform indicațiilor și notațiilor de pe fișele arhivate, interesul cercetătorului este orientat în principal asupra textului (a circulației

acestui – proveniență, momentul învățării, situații de performare etc.). Trecerea de la etapa folcloristică, la etapa etnologică va fi marcată de un tot mai mare interes pentru contextul socio-cultural.

1.1.2. Descriere de ritual

Semnificativ pentru cadrul teoretic și metodologic al cercetărilor și al proiectului arhivistic al perioadei, este faptul că înregistrările pe benzile de magnetofon care se încadrează acestei categorii nu sunt transcrise. Inclusiv în etapa de transcriere, practica cercetării oferă prioritate textelor în versuri.

1.1.3. Observație directă

În anii '20 și '30, Școala de la Chicago a sistematizat avantajele observației participative⁸⁸, ca metodă de lucru în etnografie și în antropologie. Și în România, tot în perioada interbelică, a fost teoretizată și utilizată științific această metodă de cercetare. În primele decenii comuniste, metodologiile de cercetare nu mai teoretizează această metodă și în consecință, notele de teren rezultate în urma observației directe, care menționează explicit această metodă de lucru, sunt extrem de puține. Mai târziu, în etapa de trecere de la folcloristică la etnologia modernă, în urma refacerii legăturilor cu metodologia interbelică, metoda observației directe va fi tot mai frecvent utilizată de cercetători.

Fișa cu cota AFC FA 04881, scrisă în 1950, este clasată, în catalogul arhivei, categoriei *bocet*. Titlul care sintetizează conținutul fișei, dat de cercetător, este: *Repertoriu funebru: a) Tu, Anucă, scoală-te și-ți vezi verele; b) Hai, fete, să n-o lăsăm*. Notațiile suplimentare ale cercetătorului indică faptul că acesta a fost prezent la înmormântare:

„La îndemnul mamei moartei (*fata, Ana Pop, 17 ani – asasinată în pădure*): «*Hai cântați-o, că n'o vedeți mai mult!*»... au început să se bocească. Aproape de plecare, spre cimitir, în timp ce lumea săruta crucea: [în continuare, este notat textul bocetului, nota mea, M.C.G.]”.

Pe fișa care conține transcrierea benzii AFC Mg. 1219 j (înregistrată în 1965), este notat doar textul în versuri și precizarea, în final: „Înregistrată la priveghi.” Conform manuscriselor, textele în

⁸⁸ Stéphane Martineau, *L'observation en situation: enjeux, possibilités et limites*, în „Recherches Qualitatives” – Hors Série – nr. 2, 2005, Colocviul „L'instrumentation dans la collecte des données”, UQTR, 26 noiembrie 2004, p. 6.

versuri au o importanță majoră în cercetare, iar observațiile privitoare la comportamentul oamenilor vin doar în completarea acestora. Observația directă nu este o metodă teoretizată și utilizată în mod științific, la începutul perioadei comuniste.

1.2. ARHIVA CERCULUI DE FOLCLOR CLUJ

Voi analiza notele de teren din prima etapă de cercetare în cadrul Cercului de Folclor Cluj, etapa folcloristică. În perioada 1958 – 1974, profesorii au organizat patru campanii de cercetare colectivă, în localitățile: Sfăraș (județul Sălaj⁸⁹), Someșul Rece (județul Cluj), Valea Drăganului (județul Cluj) și Românași (județul Sălaj)⁹⁰. Arhiva conține și note de teren ale studenților⁹¹ care au făcut culegeri, în mod individual, în localitățile alese de ei înșiși (de cele mai multe ori, localitățile de domiciliu). Studenții din această perioadă nu au avut instrumente de cercetare care să fie evocate explicit. Ei nu au utilizat chestionare⁹², nu au înregistrat cu ajutorul mijloacelor tehnice, observația directă nu este teoretizată și nici nu e aplicată metodic. Studenții aveau, ca surse pentru metodologia de cercetare, cursul profesorului Dumitru Pop și indicațiile profesorului Nicolae Bot, cu care aceștia mergeau pe teren.

Conform interviului realizat cu una dintre studentele din acea vreme, T. R., echipa de studenți a fost coordonată de profesorul Nicolae Bot, cel pentru a cărui simpatie mergeau pe teren⁹³. În cadrul seminarului de folclor pe care îl ținea cu studenții, în calitate de asistent

⁸⁹ La data cercetării, localitatea Sfăraș a aparținut județului Cluj.

⁹⁰ Campania de la Românași s-a desfășurat în perioada 15-20 octombrie 1968. În catalogul Arhivei, nu există note de teren din aria tematică a înmormântării.

⁹¹ Este vorba atât de studenții de la secția fără frecvență, cât și de cei de la secția cu frecvență.

⁹² Fragment din interviul cu T.R. și D.R., realizat de Maria Candale Grosu, în septembrie 2012: „M.C.G.: Aveați un chestionar sau anumite întrebări pregătite? T.R: Nu. Nu. Așa, ce-mi venea în cap. Nu, n-am avut un chestionar. Îți aduci aminte de vreun chestionar [il întreabă pe soțul ei]? D.R.: Nu. Puneai întrebări în legătură cu fenomenul respectiv, cu problema respectivă Și erau, persoanele erau comunicative. Aveau dorința de a comunica, de a împărtăși ceea ce știau și de a menține, de a păstra”.

⁹³ Fragment din interviul cu T.R. și D.R., realizat de Maria Candale Grosu, în septembrie 2012: „T.R.: Noi făceam orele de seminar cu Nicu Bot și atunci el ne-a spus dacă suntem de acord, cei care vor să se înscrie la Cercul de Folclor să... vină la el și să se înscrie. Și pentru că el era așa de simpat, la început au început să se înscrie foarte mulți din an. Dar după aceea s-au mai lăsat. Și... am fost așa o echipă de... cel mult 25. După câte îmi aduc eu aminte. Și... el ne-a spus cum să facem fișele, adică ce importanță au aceste fișe, dar noi nu ne-am închipuit că se vor folosi vreodată. Adică... au fost așa niște lucruri pe care le-am făcut fără un scop anumit, adică nu le-am dat o finalitate ca să... spunem că aceste fișe se vor folosi vreodată. Și... El ne-a spus că exact așa să facem”.

al profesorului Dumitru Pop, Nicolae Bot le-a propus studenților să se înscrie în Cercul de Folclor, urmând să îi includă în echipele de cercetare și să organizeze campanii de culegere folclorică.

1.2.1. Texte versificate cu elemente de context

Bocetele notate pe fișele ACFC 1120 și ACFC 1121 sunt, conform precizărilor din final, notate în timpul aceleiași înmormântări, când acestea au fost performate în context ritual. Spre deosebire de altele, acestea nu sunt spuse la cererea cercetătorului. Fișele conțin și informații referitoare la contextul real de performare: momentul din ritual când sunt cântate bocetele (înainte de a o scoate din casă, pentru prohod), relația dintre bocitoare și decedată (fiică, respectiv noră).

Fișele ACFC 1125 și ACFC 1127 sunt scrise de același cercetător, în aceeași zi, dar interlocutoarele sunt diferite. Acestea sunt bocete spuse la solicitarea cercetătorului. Contextualizarea face referire la relația dintre interlocutor și decedat („Nora își bocește soacra” – ACFC 1127) sau la contextul în care a fost auzit bocetul de către interlocutor („E de la Ilild, au venit nește nepoțe ca s-o cânte pă maica.” – ACFC 1125).

Chiar dacă sunt sporadice și doar schițate, aceste precizări referitoare la contextul de performare sunt aspecte care depășesc paradigma metodologică oferită de textele științifice publicate și accesibile în perioada cercetării.

Fișa ACFC 1139 iese din tiparul celorlalte, întrucât are ca sursă un alt text scris, nu un text oral. Fișa conține un „vierș” pe care cercetătorul l-a copiat tot după un text scris. În finalul textului, conform originalului, este notat numele celui care a compus textul, precum și data: „Compus și redactat azi, 27 iulie 1951, în comuna Sfărașu, de Beudrea Vefilg (sic)” (ACFC 1139). Data compunerii arată că înmormântarea la care a fost performat vierșul a avut loc în urmă cu șapte ani, față de anul cercetării. Vierșul a fost compus explicit pentru mama interlocutoarei. Titlul textului este *Orația funerară la înmormântarea decedatei Martin Anița*. Alte elemente care ar fi în legătură cu vierșul (referitoare la decedată, la înmormântare, la familia decedatei, la autor etc.) nu sunt notate. Așadar, în aria de interes a cercetătorului nu intră înmormântarea, evenimentul social sau povestea vieții, ci textele versificate corespunzătoare înmormântării.

Textul fișei ACFC 2455 este atipic între cele arhivate până la această cotă, pentru că este un bocet parodie – prezintă un aspect din viața de familie, din viața individuală, nu unul estetic din viața colectivă.

Bărbatul este acuzat pentru faptul că și-a molestat fizic soția și pentru faptul că nu a avut grijă de ea. I se dorește să nu se poată odihni. În anii '70, frecvența bocetelor parodie arhivate este mult mai mare față de prima perioadă de cercetare, fapt ce indică, din nou, o creștere a interesului față de non-ritual, față de social. Cercetătorul notează sursa textului „Auzită demult în Someșul Cald. Femeia omului a bocit așa”. Această contextualizare are în vedere originea, proveniența piesei folclorice, conform indicațiilor metodologice din cursul profesorului Dumitru Pop. Textul de pe fișă este un discurs pe care interlocutoarea nu și-l asumă, dar pe care îl reține și pe care îl comunică, în cadrul dialogului cu cercetătorul. Interlocutoarea îl aude, îl reține, dar îl performează într-un alt context decât cel inițial (în afara înmormântării). De asemenea, cercetătorul îl notează și din nou, îl transpune în afara contextului conversațional. Ceea ce trece de toate aceste recontextualizări, pentru fișa de teren, este textul versificat. Textul propriu-zis, precum și originea lui primează, în raport cu contextul de performare.

[Mă dragu mîneu, dragu]

bocet

*Mă dragu mîneu, dragu/Câți boti-ai dat în miîne/Atâta draci
margă cu țîne/Și pă cum m-ai încălțat/Să hi hođ'înit/Pă cum
m-ai învălit*⁹⁴.

ACFC 2455

Locul: Someșul Rece, județul Cluj

Data: 18 decembrie 1960

Informator⁹⁵: T. P⁹⁶., 78 de ani

⁹⁴ În transcrierea manuscriselor, am procedat la fel ca în cazul transcrierii manuscriselor pentru volumul Eleonora Sava, Maria Candale, *Rituri de trecere din Țara Oașului...*, Ed. cit. Ortografia respectă notația de pe fișe. De aceea, apar variații, conform manuscriselor. Totuși, am introdus și aici două modificări: verbul *a fi*, notat pe fișe *sînt*, conform normelor ortografice din anii 1970, a fost transpus în forma actuală: *sunt*. De asemenea, *-î-* a devenit *-ă-*, în interiorul cuvântului, respectând grafia contemporană. Am păstrat însă *-î-* în interiorul cuvântului, în cazul pronunției dialectale a unor cuvinte a căror formă literară conține *-i-* în rădăcină (nu *-î-*.) De exemplu, am notat *zîc* (nu *zâc*) pentru forma populară a lui *zic*.

⁹⁵ Pentru a preciza metadatele manuscrisului arhivat, am folosit termenii *informator* și *culegător*, așa cum apar în fișa de teren. În discursul argumentativ, în care am vorbit despre fișe, am folosit termenii *interlocutor*, respectiv *cercetător*. Consider că termenii sunt semnificanți pentru tipul de discurs științific din diferite paradigme de cercetare: paradigma pozitivistă (informator, culegător), paradigma interpretativă (interlocutor, cercetător).

⁹⁶ Nu vom menționa numele întreg al cercetătorului și al interlocutorului, ci vom preciza doar inițialele numelor. Cercetătoarele Antoinette Molinié și Marie-Dominique Mouton consideră că arhivele etnologice au o particularitate: descriu personaje și comunități văzute de privirea

Culegător: M. C. M.

Metadatele fișei ACFC 2456 arată că avem același context conversațional cu cel din fișa precedentă (același cercetător, același interlocutor). De data aceasta, cel la care face referire bocetul pare să fie soțul interlocutoarei. Reținem faptul că cercetătorul notează pe fișă doar ceea ce metodologia cere, și anume versurile.

[Scolă, Irimnie dragú mñeu]

bocet

*Scolă Irimnie dragu mñeu/Mă, dragu mñeu drag/Că tu ai zîs că
mi-i îmbrăca/Scolă Irimnie, nu-ț lăsa copții pă drumuri/Tă, țe-o
fo' seti și ți să bagă apă pă gură amú/Dice-ai murit tu, ha?/N-ai
avut tu ce mîncea?/N-ai avut tu ȳai la muntí, ha?/N-ai avut tu
chemeșe cu flori?*

ACFC 2456

Locul: Someșul Rece, Județul Cluj

Data: 18 decembrie 1960

Informator: T. P., 78 de ani

Culegător: M. C. M.

Fișa cu cota ACFC 3342 este, din nou, una care se individualizează în raport cu celelalte.

Nașule să rupe giața

*Nașule, să rupe giața/Nașule să rupe giața/Și mi să-ñeacă
mñireasa/Cinărică vai gi ea./Cân mnñireasa s-o-ñecat/Cân
mnñireasa s-o-ñecat/Tătă nunta s-o gătat/Cinărică vai gi ea./Și
mñirile rămâñea/Și mñirile rămâñea/Și la soacră
alerga/Cinărică vai gi ea./Soacră, socrîșoara me/Soacră,
socrîșoara me/S-o-ñecat mn`ireasa me/Cinărică vai gi
ea./Soacră-sa cân auza/ Soacră-sa cân auza/Drept la apă
alerga/Cinărică vai gi ea./Și gin gură așa grăia/Și gin gură așa
grăia/Cinărică vai gi ea.*

*Povestea este adevărată. Când era informatoarea fată mare, s-a
întîmplat. Era iarna și nuntașii au trecut peste Mureșul înghețat.*

etnologului și a interlocutorului, de asemenea. În consecință, în opinia cercetătoarelor, explorarea arhivelor trebuie să țină cont de dreptul la proprietatea intelectuală care aparține cercetătorului precum și de drepturile comunității studiate: Antoinette Molinié, Marie-Dominique Mouton, *L'ethnologue aux prises avec les archives - Introduction*, Ateliers du LESC, 32 | 2008, postat on-line în 21 august 2008, consultat în 21 martie 2013, URL : <http://ateliers.revues.org/1093> ; DOI : 10.4000/ateliers.1093, par. 4.

S-a rupt gheața, dar n-a căzut numai mireasa. La înmormântare cineva a cântat ac[eastă]⁹⁷ cântare. Informatoarea nu-și amintește cine a compus-o. Întâmplarea s-a petrecut în jurul Făgetului.

ACFC 3342

Locul: Roșcani, Județul Hunedoara

Data: 6.02.1961

Informator: B. C., 84 de ani

Culegător: B. V.

Deși textul e încadrat categoriei *bocet*, nu conține motivele speciei, ci o narațiune: mireasa se îneacă în apa peste care trece alaiul de nuntă. Narațiunea versificată este dublată de o altă narațiune, a cercetătorului, care rezumă povestea neversificată spusă de interlocutoare. Așadar, fișa de teren conține două fațete ale aceleiași povești: una versificată, spusă de interlocutor și una neversificată, redată de cercetător. Narațiunea propusă de cercetător vine să afirme veridicitatea celei pe care o conține bocetul: „Povestea este adevărată. Când era informatoarea fată mare, s-a întâmplat.” Cercetătorul ilustrează relația dintre realitatea la care face referire bocetul și discursul interlocutoarei, care îl explicitează. Interesant este că, totuși, ambele relatări sunt narațiuni de gradul II⁹⁸. Interlocutoarea a auzit bocetul la înmormântare: „La înmormântare cineva a cântat această cântare. Informatoarea nu-și amintește cine a compus-o”. Cercetătorul redă, sub formă narativă și sintetică, ceea ce îi spune interlocutoarea. Veridicitatea este afirmată de cercetător și prin referiri la spațiul acțiunii („Întâmplarea s-a petrecut în jurul Făgetului”), și la timp („Când era informatoarea fată mare”).

Cercetătorul notează bocetul și narațiunea, chiar dacă acestea ies din tiparul datelor pe care metodologia vremii le are în atenție. Datele primare de teren sunt cuvintele interlocutoarei, respectiv textul versificat. Ceea ce cercetătorul adaugă are rol de explicitare, de pliere a

⁹⁷ Am pus între paranteze completarea unor cuvinte scrise prescurtat în fișa arhivată, pentru a facilita lectura.

⁹⁸ Folosesc termenul *memorata de grad I* ca referindu-se la narațiunile în care apare autoreferențialitatea, actantul fiind narator și *memorata de gradul II* referindu-se la narațiunile în care naratorul a auzit întâmplarea de la actanți cunoscuți, imediați așa cum a fost definit de Ileana Benga, *Tradiția folclorică și transmiterea ei orală*, Editura Ecco, Cluj-Napoca, 2005, pp. 79-80.

textului pe un eveniment real, de contextualizare a lui. În această etapă metodologică, cercetătorul adoptă un statut ce implică autoritate și credibilitate. Principalul rol al său este să ateste fapte culturale din diferite spații. În schimb, mai târziu, scopul cercetătorului va fi de a atesta fapte culturale, dar și de a căuta semnificația comportamentelor rituale.

1.2.2. Descrieri de ritual

Fragmentarea conținutului conversației în mai mai multe fișe este o caracteristică a fișelor de teren realizate în această perioadă de cercetare. Fișele de teren citate mai jos ilustrează principiul fragmentării: sunt realizate de același cercetător, în urma conversației cu același interlocutor, pe aceeași temă (înmormântarea). Datele sunt scrise și arhivate pe fișe separate, după principiul informației minime de teren, principiu care permite așezarea lor într-un sistem sintagmatic și cartografierea/tipologizarea lor.

Credință (La mort)

Obicei

Ca să nu se facă strigoi un mort, îl măsură cu un lemn de acăț cât îi el de lung și îl pun cu fața în jos.

ACFC 1101

Locul: Sfăraș, județul Sălaj

Data: 5.V.1958

Informator: B. N., 57 de ani

Culegător: R. T.

Când moare un om

Obicei

Când moare un om i se pune un ban în mână, piaptăn în copârșău, „jașcău” și dahanu. Mortu se îmbracă în ce are mai bun, haine și încălțări.

ACFC 1102

Locul: Sfăraș, județul Sălaj

Data: 5.V.1958

Informator: B. N., 57 ani

Culegător: R. T.

Colacu soarelui

Obicei

La mort se aprinde o lumânare și se ține colacu, până la înmormântare, în cui și la mort se aprinde lumina și se dă la un om sărac.

ACFC 1103

Locul: Sfăraș, județul Sălaj

Data: 5.V.1958

Informator: B. N., 57 ani

Culegător: R. T.

Obicei la mort

În colacii groparilor se pun bani. Înainte se dădea primului când începe groapa un pui sau o găină. Sau dădeau la fiecare câte una.

ACFC 1111

Locul: Sfăraș, județul Sălaj

Data: 30.XI.1958

Informator: B. N., 78 de ani

Culegător: R. T.

Credință

(La mort)

Mâtu care se atinge de mort moare repede.

ACFC 1112

Locul: Sfăraș, județul Sălaj

Data: 30.XI.1958

Informator: B. N., 78 de ani

Culegător: R. T.

Obicei la mort

Când se trag clopotele de-amiază, se aprinde lumânarea la mort.

ACFC 1113

Locul: Sfăraș, județul Sălaj

Data: 30.XI.1958

Informator: B. N., 78 de ani

Culegător: R. T.

Obicei la mort

Se pune pe pieptul mortului o secere ca să nu se umfle.

ACFC 1114

Locul: Sfăraș, județul Sălaj

Data: 30.XI.1958

Informator: B. N., 78 de ani

Culegător: R. T.

Nucleele semantice în jurul cărora se construiește conținutul fiecărei fișe de teren sunt reprezentate de obiecte cărora discursul etnografic le oferă încărcătură simbolică (*lemn de acăț, ban, pieptene, lumânare, colac, pui/ găină, seceră* etc.). Prin această relaționare între obiectele utilizate în timpul ritualului și valoarea simbolică atribuită, cercetătorul urmărește redarea, în formă concentrată, a unui invariant cultural, specific spațiului cercetat. Întrucât oamenii nu sunt evocați în aceste texte etnografice, cultura este prezentată ca fiind exterioară oamenilor, un dat *aprioric* care reglementează comportamentul uman. Această formă de descriere obiectivează și prezintă cultura ca fiind predeterminată și superioară individului.

Textele fișelor arhivate redimensionează faptele în ton general, construiesc o imagine statică, invariantă în timp. Cercetătorul elimină aspectele particulare, reținând doar informațiile generale. Lentila prin care este privită lumea cercetată este una sintetizatoare, care reține doar recurențele. Sunt urmărite doar similaritățile, nu și diferențele, variabilele.

(La mort)

La pruncii cei mici fac colaci și colacii când îi cântă hore la mort le dă la băieții ai mici. La care sapă groapa se dă colac peste groapă. După aia face doi colaci pentru cei care duc praporii. Care-l duc la groapă îi pune câte un dosoi (batistă). La care duce crucea tot un dosoi îi pune. La prohod îi cheamă acasă pe toți, le face de mâncare și câte un pahar două de pălincă. Când îl bagă în groapă îi pune fiecare câte o mână de pământ că așa li-e obiceiul. Îi pune câte-un leu, lumină. A treia seară îi face cină. A fost de s-o sculat și l-o îngropat a doua oară cu fața în jos. N-am văzut, numa am auzit.

ACFC 1104

Locul: Sfăraș, Județul Sălaj

Data: 23.II.1958

Informator: B. I., 70 de ani

Culegător: R. A.

(La mort)

Obicei

Priveghi se face numai la unguri. La români stau căsenii cu mortu, sau stă singur mortu și-l încuie în casă. Se fac colaci mari, colac.

La gropar, cu bani în ei, și masa acasă. Mortului i se pune în copârșeu bani, un colăcaș, o crenguță de rug, un piaptăn, ca să aibă să se piaptăne în ceia lume.

ACFC 1109

Locul: Sfâraș, Județul Sălaj

Data: 2.V.1958

Informator: P. V. (născută P.), Vlădeasa, 42 de ani

Culegător: R. T.

La mort

Obicei

Să duc de stau acolo și mai beau câte un păhar de pălincă și stăteau cu cărțile de jucău ca să nu hie singură aceea care sta lângă el. Clopotile se trag dimineața. Îngroparea se face la trei zile, după 40 de ceasuri. Pe cel ce moare zdrobgit de ceva îl ține mai mult. Femeile umblă în haine negre și bărbații cu capul descoperit, de când moare sau care are își pune ceva negru pe mână. Din ce moare până se înmormântează, bărbații nu taie barba. Femeile îl jelesc în negru cu părul despletit. Țin dolii până la un an de zile. Cheamă un om de-l spală și-i dă ceva pentru asta. Altu îi un pat, o meliță. Pune două melițe și pune scânduri, struja, haina, lepedeauă, apoi îl pune acolo și după aia în sicriu. Lumina arde până moare și în tot timpul cât stă în casă atunci când trage clopotu. Îi cântă când trag clopotile. Pe mort nu îl lasă singur deloc. Îl îngroapă după-amiază. Din casă mortul îl scot oamenii cu picioarele înainte pentru că picioarele îl duc pe om și sparge un blid în prag.

ACFC 1116

Locul: Sfâraș

Data: 23.II.1958

Informator: P.
Culegător: V. G.

Fișele sunt scrise pentru a reprezenta patternuri mentalitare. Discursul lor izează de tehnica obiectivării prin caracterul impersonal al enunțurilor și prin decontextualizare, în favoarea generalizării.

Una dintre fișele de teren iese din acest tipar. Fișa ACFC 1115 conține un text apropiat de discursul oral.

La mort

Obicei

În copârșău îi pune un ban, un colac, o bîță, tutun să aibă și pă ceea lume. Dă colaci păstă copârșău la copii. La temeteu îl duc cu caru cu boi, iar pă vreme bună în mână. După prohodit îi cântă versul, după cum îi patima lui. Pe mormânt care aruncă, care nu, aruncă pămînt pe mormânt care-i mai aproape. Acasă sara face masă. A treia zi, cîna.

În duminica Floriilor, pun mîțîșoare pe morminte. Când o murit un om, după aceea, dacă vine vreme rea, zice că ala s-o făcut strigoi, dar asta nu-i adevărat, că Dumnezeu dă ce vrea. Râde de oamenii că-s strigoi, că-s cu coadă.

ACFC 1115

Locul: Sfăraș, Județul Sălaj

Data: 23.II.1958

Informator: P.

Culegător: V. G.

Textul fișei se diferențiază de celelalte, prin faptul că include și atitudinea interlocutorului față de credința pe care o prezintă: „Când o murit un om, după aceea, dacă vine vreme rea, zice că ala s-o făcut strigoi, dar asta nu-i adevărat, că Dumnezeu dă ce vrea. Râde de oamenii că-s strigoi, că-s cu coadă.” Majoritatea fișelor din această categorie prezintă comportamente rituale, credințe. Ceea ce rețin și construiesc notele de teren sunt elemente comune și impersonale pentru colectivitatea din care face parte interlocutorul. Această fișă însă, ilustrează și atitudinea individuală a interlocutorului: consideră neadevărată credința conform căreia ploaia de după înmormântare arată că cel decedat este strigoi.

Și fișa de teren ACFC 1119 este atipică pentru perioada în care a fost scrisă. Dificultatea celor care s-au ocupat de arhivare, de a o încadra

unei categorii folclorice, este indicată de multitudinea de titluri/termeni de specialitate care îi sunt asociați, notați cu roșu, cu creionul sau cu albastru și cu mai multe grafii: *Sufletul*, *Valea morții*, *creație populară*, *credință*, *legenda nașterii*. Conținutul fișei este următorul:

„Viñe moarțea la vale și îl ie pă om și-l duce și-l lasă pă om ca cum lasă valea un lemn și să desface carnea de pă el și să face nimic. Și rămân cioanțe goale și stau și rânjesc. Și viñe Domnu cu porunca lui cea mare și să pun toate cioanțele capăt la capăt și să pun viñele pe cioanțe și viñe carnea iar dîn și să puñe pă cioanțe și viñe pielea ca un lipid'eu și le-nvelește pe toate. Și dă Domnu un vânt din dreapta și din stânga și să scoală corpu ca un om. Și atunci margă și-și dee sama că ce-a făcut, înaintea lui Dumnezeu. Omu când mōre nu mōre de la corp. Lui îi mor întâi pchicioarele care le are reci și nu le poate mișca. Moarțea să trage în sus pă corpul omului și când ajunge la inimă atunci îi iese sufletul. Și sufletul stă la capătul lui și tăți căsenii plâng și sufletu râd'e.

Că lui îi pare biñe c-o scăpat din corp și el n-o murit. Și stă lângă corp până când viñe popa și i'e corpul de-l duce la mormânt.

Atunci vin d'e la mormânt acasă și s-așază la masă și tăți mănâncă la masa unde-o stat mortu. Și după ce ies de la masă să află sufletu numa sîngur, nu-și ved'e corpu de unde a ieșit.

Atunci s-apucă de plâns și de zgherat zile și nopți întreji, până când nu mai poate să mai plângă. Atunci să duce la dumnezeu plângând și după ce plânje și să năcăjește la Domnu, lui Dumnezeu îi e milă de sufletul omului și-l trimite să nască în corpuri nouă.”

ACFC 1119

Locul: Sfăraș, Județul Sălaj

Data: 5.V.1958

Informator: P. V., 76 de ani

Culegător: L. D.

Textul include imagini de o rară expresivitate, precum: *„să desface carnea de pă el și să face nimic. Și rămân cioanțe goale și stau și rânjesc”*, *„să pun toate cioanțele capăt la capăt și să pun viñele pe cioanțe și viñe carnea iar dîn și să puñe pă cioanțe și viñe pielea ca un lipid'eu și le-nvelește pe toate”* etc. Aceste imagini sunt foarte relevante pentru concepția interlocutorului despre moarte și despre viață. Textul

fișei e foarte aproape de discursul oral. Notele de teren rețin doar legenda, nu și contextul conversațional în care e spusă: nu e notată întrebarea cercetătorului la care răspunde interlocutorul prin această poveste. Dificultatea încadrării la o singură categorie folclorică este dată de complexitatea notelor de teren care conțin și credințe, și elemente de ritual, și convingeri personale. O depășire a metodologiei de culegere, respectiv apropierea de contextul conversațional mai mult decât impune canonul metodologic, face ca arhivarea/indexarea textului să fie problematică: multitudinea de titluri asociate fișei, scrise cu diferite grafii și culori.

Remarc, în majoritatea fișelor redactate în această etapă de cercetare, o tehnică retorică: punerea în umbră a dimensiunii discursive a informației și substituirea spuselor cu comportamentul. Mai exact, este egalată informația generată la nivel de discurs, cu fapta. Astfel, discursul științific mizează pe posibilitatea cuvântului de a reprezenta integral realitatea, de a realiza o dublură a ei. Ceea ce spune interlocutorul este investit cu valoare de adevăr și identificat cu realitatea comportamentală despre care vorbește. La fel, notațiile cercetătorului sunt investite cu valoare științifică. Ele reprezintă realitatea culturală la care cercetătorul face referire.

Fișele ACFC 3726 și ACFC 4001 sunt scrise de aceeași studentă, la interval de un an. Acestea sunt foarte asemănătoare, atât în conținut, cât mai ales din punctul de vedere al tehnicii discursive. Prima, ACFC 3726, are 14 pagini. Fișa conține redimensionarea discursivă a unui dialog din care cercetătorul selectează ceea ce se încadrează interesului științific impus de tiparul metodologic. Nu este menționat contextul comunicațional, ci doar datele etnografice. Inițial, este abordat subiectul bocirii, apoi textul conține referiri la ritualul înmormântării. Deși sunt trei interlocutoare, cercetătorul nu notează cui îi aparține fiecare informație. Așadar, scrierea etnografică se apropie tot mai mult de canonul științific, prin terminologia folosită de cercetători.

Ambele fișe conțin câte o schemă general valabilă a obiceiului, care e descris prin utilizarea prezentului și a structurilor impersonale, prezențele umane fiind conturate în termeni generici și nu individuali. Dialogul este redimensionat în tipar generalizator. Cercetătorul uzează de tehnici discursive care dau veridicitate textului fișei, realizează apropierea până la identificare între discurs și realitate. Pune în umbră dimensiunea discursivă a datelor etnografice; nu prezintă *informațiile* ca pe discursuri despre înmormântare, ci ca pe realități. Discursul direct

este transformat în discurs indirect, întrucât textul fișei nu precizează întrebarea, locutorul, contextul conversațional în care este redată și nici măcar faptul că e o informație și nu un eveniment la care cercetătorul asistă. Descrierea se dorește copie fidelă a realității.

1.2.3. Observație directă. Demers comparativ în plan diacronic

1.2.3.1. Fișe arhivate

Propun o analiză comparativă a fișelor care au două puncte majore de convergență: sunt încadrate aceleași teme, *înmormântarea*; sunt realizate ca urmare a utilizării aceleiași metode de cercetare, *observația directă*.

Este vorba despre fișele redactate în campanii de cercetare care s-au desfășurat la distanță de aproape două decenii (Sfăraș, județul Sălaj, 1958 – ACFC 1117, ACFC 1118) și (Moișeni, județul Satu Mare, 1975 – ACFC 7390). Analiza mea va urmări strategiile discursive de redare a realității.

Pornesc de la constatarea că aceste note de teren pe care le supunem comparației fac parte din etape de cercetare diferite. Primele aparțin etapei folcloristice, iar următoarele, etapei de tranziție de la folcloristică la etnologie.

Obicei la mort

(din cele văzute la moartea Năchitoaiei, 86 ani)

Înainte de a o băga în sicriu, o măsoară cu o ață [pe care] o pune în grindă, ca să nu ducă mortu norocu de la casă. Se pune în copârșeu o creangă, un piaptăn, un colac și un bănuț. I se scoate șortul moartei de o parte a sicriului și rochia de cealaltă parte. În sicriu îi pune doctoriile, rețetele, bunurile și tot ce a avut. I se pune o maramă neagră pe față, apoi un lințoliu și se pune capacul. Deasupra se pune o acoperitoare și o farfurie cu o lumânare pe care au aprins-o când încep să sune clopotele. Când clopotele tac, lumina nu arde. Pe perete se țintește un colac – „colacul soarelui” – se ține 3 zile pe perete cu lumină apoi se dă la purcel sau la păstor. Lucrurile ei se spală și se vând. Oglinda se acoperă. După câțva timp se spoeste. Bărbații care au pus-o în sicriu se spală pe mâini. Toți observă că mătă trage sub sicriu și stă pe lângă mort. Mortul nu miroase dacă pui un pic de cârpă cu pălincă pe la gură și nas, să nu se umfle. La masă sunt

invitați numai bărbați, femeile nu. La copii se împart colăcei. Femeile servesc la masă, dar numai cele care sunt rude cu moarta. S-au tăiat 2 oi, din care s-a făcut papricaș de oaie cu buioaje și se mai dă băutură, pâine.

ACFC 1117

Locul: Sfăraș, Județul Sălaj

Data: 30.XI.1958

Culegător: R. T.

Obiceiuri la mort

La mort se fac colaci: 2 la prapori, 2 la gropari, 1 de prinos al popii, 3 prescuri pentru prima duminică la biserică. Mai demult se facea colac pentru fiecare om poftit la masă, și-și ducea colacii acasă. Azi nu se face, mănâncă fiecare cât poate, da acasă nu mai duce nimica. Unii nu fac praznic nici acasa, duce la groapă colăceii și dă la fiecare. Pomeni nu se fac. Mai demult se făceau oameni cu oluri, cu vase pomanace.

(din discuțiile prinse la moartea babei Nichitoaia)

ACFC 1118

Locul: Sfăraș, Județul Sălaj

Data: 30.XI.1958

Culegător: R. T.

Înmormântare. Ioan Moiş, 20 de ani. Fișă de observații

6 iulie 1975

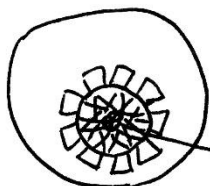
Tinerii joacă la „ciupercă” și la un moment dat, unii își iau clopurile de pe cap și pleacă. Semn că a murit cineva.

7 iulie 1975

Încep pregătirile la casa mortului. Se pregătesc cocuți de către văduve. Se pregătesc și colaci. Struții de pe colaci îi pot face și rude (femei), chiar dacă nu sunt văduve.

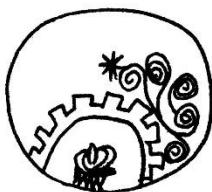
Colacii se dau celor care duc mortul, celor care duc praporii, preotului etc.

Se fac aproximativ 32 de colaci.

*Isuă de stuf (invita
soarele)*

Colacii se ung cu ulei pe deasupra.

- colacul mortului cu struț

Struț pe colac se face numai la fată sau la fecior (chiar dacă e om tânăr, dacă-i însurat sau dacă-i femeie măritată, nu se face struț pe colac)

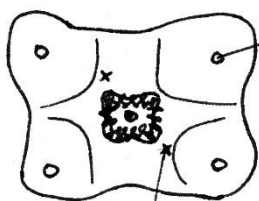
Colacii se frământă numai cu apă și sare. Se cântărește aluatul pentru fiecare colac ([aproximativ] 2 kg) pentru ca să fie la fel.

Pe colac se fac: struț, frunze, păsări (rândunele), pupti (puiuț).

Cocuții se fac în număr de aprox[imativ] 300 și se dau pomană.

Nu sunt mari și sunt făcuți rotunzi, împlețiți.

Se fac colaci pentru prapori, p[en]t[ru] sfeșnice, cu câte un orificiu la mijloc. Sunt împodobiți la fel: cu struț, păsări, frunze și pupti.

serune făcute în
aluat cu un lemn
florit numai pentru
aceasta

în pentru luminare
fărăstas (nu se unge cu ulei)

8 iulie 1975

Dimineața, când trag clopotele, femeile bocesc. Una dintre femei a mers după lapte la o rudenie, bocind. Altele au mers la casa unde au lăsat colacii, bocind.

Mnirile-i în copârșeu,/Mnirea-i la tată-său.

(fragment din bocetul cumnatei celui mort; femeia bocește pe drum).

Zin afară, nu mni-i bd'ine,/Mărg în casă, n-am la ciine.

(fragment din bocetul mătușii celui mort în timp ce străbate curtea).

Mândru mamii, măi Iya,/Dom'ne, rău țe-ai supărat,/De nu grăiești cu gura,/Cum ai grăi d'e-a doril'i. (mătușa celui mort)

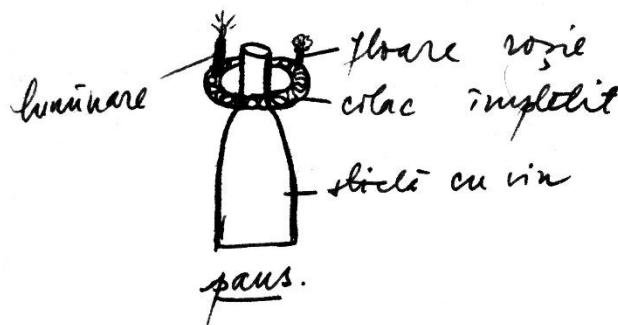
Ora 12.10: trag clopotele; se bocește.

Ora 19.45: trag clopotele; se bocește.

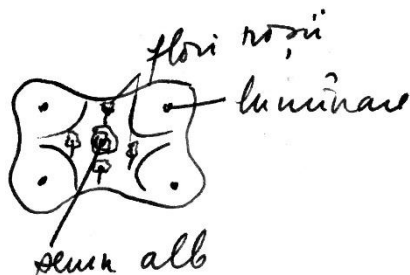
Durerea pierderii fratelui face ca plânsul înăbușit al bărbaților să devină bocet. E ceva rar întâlnit.

Ora 21.30: parastaș la casa mortului: popa, diecii.

Două sfeșnice puse: unul la cap, altul la picioare. Rămân în casă. În plus, la prohod, se mai aduc două. Două farfurii care sunt mai apropiate de colț sunt întoarse. Steagul e pus pe pat în aceeași cameră cu mortul. La sfârșit se dă pausul = un colac pus într-o sticlă cu vin. Pe colac e aprinsă o lumânare și e pusă și o floare.

Parastaș: un colac pe care sunt aprinse 4 lumânări – în patru colțuri – și sunt puse și flori.

9 iulie 1975

Ora 7.00: vin fetele să facă steagul – acum îi fac struț cu flori și verdeață. Fetele vin împreună cu stegarul care e verișor primar cu mortul. Mai e un stegar care-l schimbă când obosește. La împodobirea steagului, vine și cel de-al doilea stegar, care e și el neam cu mortul.

E folosit același steag și pentru nuntă și pentru înmormântare. Fetele care fac struțul pentru steag se numesc druște. Iarna (când nu sunt flori), struțul se face numai din iederă și busuioc.

O femeie care a venit să vadă mortul, se uită cum fac druștele steagul și zice:

Aiesta steag nu-i frumos/Că îi tare lăcrămos./Apoi pleacă.

Se pune întâi busuioc, apoi flori roșii și după aceea iederă.

După ce termină steagul, mama mortului „îi cinstește” pe cei care l-au făcut. Se dă țuică și prăjituri.

Ora 13.45: vin femei cu praporii, bocind.

Ora 13.50: la sosirea preotului, se bocește.

În timp ce preotul, diecii și alți oameni sunt în casă, prin curte, femeile bocesc. În momentul în care acesta intră în casă, încetează să mai bocească.

Ora 14.00: sosește ceterașul.

Când iese preotul, se bocește și înăuntru, și afară. Se scutură steagul ca la nuntă. Cetera acompaniază bocetele.

O mătușe a celui mort iese până-n prag bocind:

Iți, Ița, la nunta ta/ Mândru cântă cețera.

Apoi se întoarce în casă.

Mortul e scos din casă de către patru feciori. Rudele mai apropiate (cei ai casei) rămân înăuntru și dau cu spatele de ușă („ca să nu le fie frică”).

În urma sicriului, vin mai întâi ceterașul și stegarul.

Mortul e așezat în șură, pe două scaune.

Rudele nu intră, până mai târziu, pe lângă sicriu (prima ingenunchiere din cadrul prohodului).

Pe sicriu: flori, coroană, cruce.

Mama mortului și mătuși de-ale lui repartizează praporii în timp ce preotul și diecii cântă, iar lumea e ingenuncheată.

Cei care țin praporii primesc și câte o lumânare pe care o vor ține aprinsă în mână.

La prapori, sunt puși colaci (câte unul), câte un stegar și o batistă. Sunt prinse cu ață roșie. La fel și la steag. Praporii sunt duși de către feciori (4) la fel și steagul bisericesc, crucile (2) sunt duse de către doi copii.

Când se termină prohodul, trag clopotele și femeile (chiar și bărbații!) bocesc. Cetera acompaniază. Steagul e scuturat, se aude trâmbița.

Se bocește între stări (același acompaniament).

Convoiul: ceteraș, stegar; părinți, frați (în imediata apropiere a sicriului); rudenii, săteni. Când se fac stări, nu trag clopotele.

Când se apropie de groapă, două trâmbițe se aud de o parte și de alta a gropii.

Se pune sicriul în groapă.

Se dau bani (pomană) peste groapă la copii (îi dau rude apropiate ale mortului – părinți, frați).

Se aruncă peste sicriu flori, struțul de la steag.

La marginea gropii, acompaniată de vioară, o fată țîpurește (melodia e cea obișnuită, dar cuvintele sunt adaptate evenimentului). Femeia care țîpurește plânge.

Feciorii fac roata feciorilor în jurul ceterașului și a stegarului.

După ce s-a încheiat ceremonia înmormântării, rudele apropiate (părinții, frații) invită la masă pe toată lumea.

Invitația la așa-zisa pomană a mortului cuprinde elemente din invitația la nuntă. În general, înmormântarea la fată sau fecior cuprinde multe elemente din ceremonialul de nuntă.

ACFC 7390

Locul: Moîșeni, str. Pricopeni, nr. 77, Județul Satu Mare

Data: 6, 7, 8, 9 iulie 1975

Culegători: G.N., D.T.

1.2.3.2. Cine scrie? Ce scrie? Cum scrie?

a) Cine scrie?

O primă diferență între fișele din prima perioadă a arhivei și cele din '70, este la nivelul metalimbajului. În fișele din etapa folcloristică, avem utilizări timide ale termenilor de specialitate referitori la încadrarea la gen și la specie: studenții notează denumirile pe care interlocutorii le folosesc pentru textele notate, însă cu roșu și cu altă grafie, este notată categoria corespunzătoare fișei, conform canonului științific din perioada arhivării: *credință* (ACFC 1101), *cântec după mort* (ACFC 1123, ACFC 1124) sunt termeni înlocuiți cu *obicei/credință/bocet/vierș*. În schimb, în anii '70, profesorii care s-au ocupat de arhivare nu mai intervin cu notații în fișele de teren. Așadar, scrierea etnografică se apropie tot mai mult de canoul științific, prin terminologia folosită de cercetători.

O caracteristică a fișelor de observație redactate în prima perioadă de cercetare este faptul că, în discursul acestora, putem identifica o unică voce, cea a cercetătorului.

„Înainte de a o băga în sicriu o măsoară cu o ață și ața o pune în grindă, ca să nu ducă mortu norocu de la casă. [...] Mortu nu miroasă dacă-i pui un pic de cârpă cu pălincă pe la gură și nas, să nu se răsuflă” (ACFC 1117);

„[...] mai demult se făcea colac pentru fiecare om poftit la masă. Azi nu se face, mănâncă fiecare cât poate, da acasă nu mai duce nimic. Unii nu fac praznic nici acasă, duce la groapă colăcei și dă la fiecare. Pomeni nu se fac. Mai demult se făceau pomeni cu oluri, cu vase pomanace” (ACFC 1118).

Textul fișei indică faptul că nu interlocutorul vorbește, ci cercetătorul, în numele celui dintâi. Ignorarea polifoniei poate fi o strategie de obiectivare a discursului, de creare a iluziei că fișele conțin *realități*. Premisa teoretică, în această etapă de cercetare, este că fișa de teren ilustrează o *realitate* pe care cercetătorul o găsește într-un *spațiu* determinat și că realitatea preexistă textului scris. Strategia de obiectivare presupune înlocuirea vocii interlocutorului cu cea a cercetătorului. Acesta adoptă un ton apropiat de cel al insiderului, prin utilizarea termenilor locali: *norocu*, *mortu*, *oluri*, *vase pomanace*, uneori chiar reproducând o explicație a acestuia: „Ca să nu ducă mortu norocu de la casă”. De asemenea, această substituție accentuează anonimatul interlocutorului, conținutul fișei fiind asociat mai degrabă unui cadru spațio-temporal, decât unei persoane individuale. Așadar, acest tip de scriere etnografică susține relația organică dintre cultură și spațiul cercetat.

În schimb, majoritatea fișelor de observație din etapa de trecere de la folcloristică la etnologie, fac diferența între vocea cercetătorului și cea a interlocutorului, conform metodologiei de cercetare propuse de Ovidiu Bârlea:

„Pe lângă obiectivitatea exemplară de care trebuie să dea dovadă, folcloristul trebuie să noteze în așa fel încât ca să se poată distinge fără echivocuri observațiile lui de cele ale participanților. [...] Deosebit de importante pentru folclorist, fiind frecvente la aceste prilejuri, sunt

comentariile și atitudinile față de obicei în sine, față de repertoriu și ca expresii ale concepțiilor populare”⁹⁹.

În fișele de observație din anii ‘70, avem de a face cu o polifonie:

O femeie care a venit să vadă mortul, se uită cum fac druștele steagul și zice: Aiesta steag nu-i frumos/Că îi tare lăcrămos. Apoi pleacă.

O mătușe a celui mort iese până-n prag bocind: Iși, Ișă, la nunta ta/Mândru cântă cețera. Apoi se întoarce în casă. [...]

După ce termină steagul, mama mortului „îi cinstește” pe cei care l-au făcut. [...]

Rudele mai apropiate (cei ai casei) rămân înăuntru și dau cu spatele de ușă („ca să nu le fie frică”). (ACFC 7390)

Se face priveghi. Nu să cântă „nopte, că se teme că s-a scula”. „Numa prived’em.” Lângă moartă, este un vas cu apă (cadă de tablă) ca să nu să strice, să tragă răceală peste mort. Fiica: și împărații se duc când îs chemați – porunca de sus e greș. Își plânde greutățile. (ACFC 11164);

Pregătirile se fac la altă casă și pentru ca aici există un cuptor mai mare, dar și pentru că „nu-i bine să îmble muștile di pe mort pe mâncare” (ACFC 9997);

Seara, se aruncă în podul casei „cocii ciумii”. De obicei se fac 9, dar aici s-au aruncat doar 4. „Dzice că-s bogăț ș-atâța” (Conț Ofimă, 55 de ani) (ACFC 7394).

O altă diferență între fișele scrise în cele două perioade de cercetare se referă la autodefinirea cercetătorului. În fișa ACFC 1117, cercetătorul nu precizează momentul în care face observația. Prezintă, într-o singură fișă, datată 31.XI.1958, aspecte corespunzătoare unor zile diferite: pregătirea trupului decedatei și punerea lui în sicriu, pomana, curățarea casei, după înmormântare, prin zăgrăvire, prin vinderea lucrurilor decedatei etc. Astfel, fișa este o reconstituire a scenariului, din date observate și din date oferite de interlocutori. Cercetătorul nu se autodefineste prin determinări temporale, nu precizează momentul în care face observația. În schimb, în următoarea etapă metodologică,

⁹⁹ Ovidiu Bârlea, *Metoda de cercetare a folclorului*, ediția a II-a, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2007, p. 110.

cercetătorul notează cu precizie ora și minutul la care începe fiecare moment ritual din cadrul înmormântării. În etapă folcloristică, discursul cercetătorului nu conține indici spațiali referitori la locul unde se află cel care observă, locul unde are loc evenimentul, ci doar referiri la plasarea spațială a obiectelor considerate semnificative pentru universul folcloric descris: *în sicriu, de o parte a sicriului, deasupra sicriului, pe perete*. Lipsa determinării spațio-temporale induce ideea că fișa prezintă o realitate culturală general valabilă.

Stéphane Martineau¹⁰⁰ identifică trei poziții epistemologice ale cercetătorului.

1. poziția empirico-naturalistă – adoptată de majoritatea cercetătorilor din prima jumătate a secolului XX; cercetătorul își propune să prezinte faptele cât mai obiectiv posibil;
2. poziția interpretativă – (inspirată de fenomenologie) cercetătorul își propune să înțeleagă semnificațiile pe care actorii le atribuie faptelor;
3. poziția constructivistă – cercetătorul urmărește regulile de construire a socialului, interacțiunea dintre actori.

Poziția adoptată orientează privirea și permite selectarea aspectelor reținute și a celor ignorate.¹⁰¹ Consider că cercetătorii care au redactat fișe de teren în etapa folcloristică adoptă poziția empirico-naturalistă. Ei creează iluzia obiectivității absolute. Începând cu anii '70, fișele de teren conțin elemente care trimit spre poziția interpretativă a cercetătorului: cercetătorii caută semnificațiile ascunse ale faptelor prezentate, însă tot în spiritul pozitivismului.

b) Ce scrie?

Plecând de la premisa că cercetătorul nu poate reține tot, Stephan Martineau¹⁰², identifică patru tipuri distincte de notații: note de teren pragmatice (persoane intervievate, data și ora întâlnirilor, agenda de teren); descrieri (ce fac actorii sociali, natura interacțiunilor și evenimentele care se petrec); date teoretice (interpretare); jurnalul (impresii, sentimente).

Dintre aceste tipuri de notații, fișele din prima etapă de cercetare, cea folcloristică, rețin doar ceea ce s-ar încadra descrierilor. În schimb, în a doua etapă, corespunzătoare anilor '70 și '80, fișele conțin elemente

¹⁰⁰ Stéphane Martineau, *Op. cit.*, p. 7.

¹⁰¹ *Ibidem*.

¹⁰² *Ibidem*, p. 10.

din toate cele patru categorii de notații. Este evident caracterul mai puțin restrictiv al notațiilor și dezideratul înțelegerii relației dintre aspectele observate, precum și al trecerii dincolo de sensul aparent al realității.

Atât fișele din '50, cât și cele din '70, conțin elemente care intră în grila propusă de cadrul teoretic, respectiv ceea ce este simbolic, iterativ și semnificativ pentru cultura unui spațiu. Cercetătorul selectează doar amănunte referitoare la gesturi/obiecte simbolice, notează doar ceea ce este diferit față de cotidian. Insistă pe momentul de primenire a mortului, pe obiectele folosite, pe gesturile cu valoare simbolică:

Se pune în copârșeu o creangă, un piaptăn, un colac și un bănuț. I se scoate șorțul moartei de o parte a sicriului, și rochia de cealaltă parte. În sicriu îi pune și doctoriile, rețetele, bunurile și tot ce-a avut. I se pune o maramă pe față, apoi un lînțoliu și se pune capacul (ACFC 1117).

În fișele din anii '70, studenții insistă și pe amănunte care particularizează și dau autenticitate evenimentelor prezentate.

Pleacă o femeie cu o fetiță. Unul din cei care lucrează la sicriu cheamă fetița „hai, bagă-te aici-ni” (în sicriu). Lucrează cu rindea, secure, firez lat (spată), clește, șfredel. Sicriul se poate face din orice fel de lemn.

Oamenii povestesc despre locurile în care au umblat și spun că n-ar sta în casele pe coastă cum sunt la Rogna Veche – Orăștie, în Carpați, unde este loc drept numa cât îi casa.

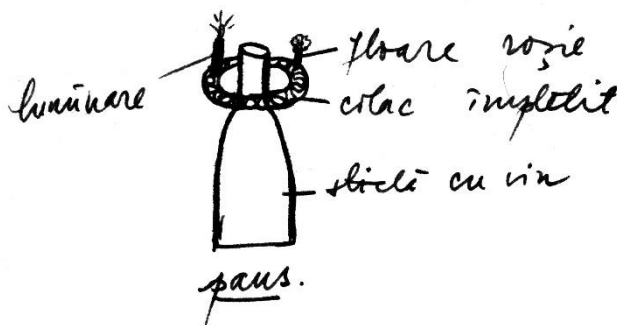
La ora 12.23 vin două neveste cu plăcintă. O așază pe un scaun jos peste care s-a pus un ziar. Aduc scaune mici. Fiica închină un pahar cu pălincă. Îndeamnă pe toți, zicând că femeile au făcut-o, nu dânsa care a stat cu moarta. (ACFC 11165).

Fișele din anii '70 prezintă evenimentele cronologic, după etapele înmormântării. Fișele din prima perioadă prezintă evenimentele tot cronologic, într-o imagine totalizatoare, însă fără segmentare și detalieri pe etape. Atât în fișele din 1958, cât și în cele din 1975, accentul este pus pe acțiune și pe obiectele cu valoare simbolică, iar actanții sunt într-un con de umbră:

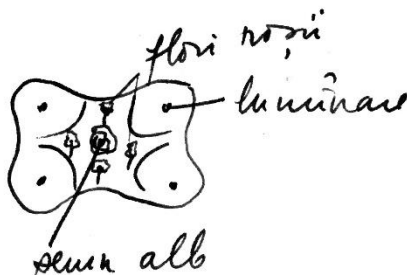
Înainte de a o băga în sicriu, o măsoară cu o ață și ața o pune în grindă, ca să nu ducă mortu norocu de la casă. Se pune în copârșeu o creangă, un piaptăn, un colac și un bănuț. I se scoate

șorțul moartei de o parte a sicriului și rochia de cealaltă parte.
 [...] Pe perete se țintește un colac – «colacul soarelui» [...] Lucrurile i se spală și se vând. (ACFC 1117)

Două sfeșnice puse: unul la cap, altul la picioare. Rămân în casă. În plus, la prohod, se mai aduc două. Două farfurii care sunt mai apropiate de colț sunt întoarse. Steagul e pus pe pat în aceeași cameră cu mortul. La sfârșit se dă pausul = un colac pus într-o sticlă cu vin. Pe colac e aprinsă o lumânare și e pusă și o floare.

Parastaș: un colac pe care sunt aprinse 4 lumânări – în patru colțuri – și sunt puse și flori.

(ACFC 7390)

Important este *ce se face*, nu cine, când și cum. Persoanele sunt numite doar după statutul de gen („bărbații”, „femeile”). Oamenii sunt văzuți ca individualități generice care acționează în virtutea unor legi apriorice. Totuși, în anii ‘70, sunt mai frecvente particularizările privitoare la actanți. Criteriile de identificare ale acestora vizează, pe lângă gen, și relația cu decedatul și categoria de vârstă. Constat o lărgire a restricțiilor privitoare la conținutul fișei. Notațiile corespund unei priviri care se apropie mai mult de situația concretă. Fișele scrise de cercetătorul Nicolae Bot, inovatoare pentru metodologia timpului, conțin și elemente din discursul colocvial:

19.45: pleacă încă 5 persoane. Când ies, bocitoarea se adresează lor să-i grijească vaca, spus foarte natural și continuă imediat bocetul. Rămâne în casă fiica bocitoare și încă o fată.

Bocet – reproș că pleacă.

În tindă se vorbește cu voce tare.

Moarta [este] cu capul spre ușă. În stânga ei, jos, cu lumânarea toiaș. Așezată jos foarte simplu, [e] acoperită cu cearceaf alb rupt. Capul este legat cu basma neagră. Se oprește și zice că-i viine vaca. Ora 19.52: Ne întreabă dacă-au săpat. (ACFC 11164)

Demersul comparativ relevă faptul că activitatea cercetătorului din prima perioadă a Arhivei Cercului de Folclor Cluj, este mai mult una de *recunoaștere*, în timp ce în etapa următoare, cercetarea presupune *descoperire* și *înțelegere a sensurilor*.

c) Cum scrie?

În fișele din 1958, notarea nu este făcută în timp real, ci sintetizând. Notațiile de teren se referă la acte rituale din zilele de dinainte de înmormântare și din zilele de după, deși cercetătorul nu a fost prezent efectiv la toate etapele. Fișele arhivate arată că prima cercetare la Sfăraș a avut loc în 29 și 30 noiembrie 1958.

[...] înainte de a o băga în sicriu o măsoară cu o ață și ața o pune în grindă.

[...] pe perete se țintește un colac - «colacul soarelui» - se ține 3 zile pe perete cu lumină, apoi se dă la porcar sau la păstor. Lucrurile ei se spală și se vând. După câțva timp se spoiește.

La masă sunt invitați numai bărbați, femeile nu. La copii se împart colăcei. Femeile servesc la masă, dar numai cele care-s rude cu moarta. (ACFC 1117).

Fișa scrisă în 1958 nu contextualizează temporal evenimentele descrise, spre deosebire de cele redactate în anii '70, unde studenții descriu cronologic, menționând ora și minutul la care începe fiecare moment din înmormântare. Singurii indici temporali sunt cei referitori la succesiunea evenimentelor: *înainte de a, după câțva timp, mai demult*. Astfel, nu precizia descrierii pare să fie obiectiv de cercetare, ci realizarea unei imagini coerente, cuprinzătoare și generalizatoare. Elementele care dau o notă de particularitate evenimentului descris sunt eliminate, în aceste fișe, primând aspectele cu caracter invariabil. În schimb, în fișele din 1975, sunt mai multe observații care

particularizează, însă discursul cercetătorului introduce aceste observații/aspecte într-un discurs semnificant.

În fișa ACFC 1118, cercetătorul menționează între paranteze, că sursa notațiilor este ceea ce oamenii vorbesc în timpul înmormântării: „din discuțiile prinse la moartea babei Năchitoaia”. Nu notează, însă, cine participă la discuții, funcția dialogului (la cererea cercetătorului/la inițiativa insiderilor) sau contextul conversațional. Această tehnică discursivă oferă, din nou, o imagine generică.

Fișele selectate pentru analiză ies din tiparul după care sunt realizate celelalte, din aceeași perioadă. Fișele ACFC 1117 și ACFC 1118 prezintă o situație particulară, *în mormântarea babei Năchitoaia*, însă diferența se face doar la nivel paratextual. Remarc tiparul generalizator oferit notelor de teren, atât celor din ‘50, cât și celor din ‘70. Situațiile concrete, unice, particulare sunt convertite, la nivel scriptural, în situații generice, comune, iterative. Lentila prin care cercetătorul este instruit să privească este una care sintetizează și generalizează. Proiectul etnologiei, așa cum e conturat de indicațiile metodologice ale perioadei interbelice și postbelice în România, are ca deziderat realizarea unor sinteze care își largesc succesiv aria spațială de referință, până la identificarea trăsăturilor culturale caracteristice teritoriului național.

Privirea cercetătorului redimensionează realitatea observată, prin grila pe care discursul teoretic i-o oferă. Pe de o parte, selectează din continuumul evenimential, ceea ce corespunde obiectului de studiu al domeniului. De asemenea, fragmentează în unități mai mici: separă textul în versuri, de contextul performării (descrierea obiceiului), separă etapele de desfășurarea a înmormântării, împarte discursul unui interlocutor în fișe care conțin, fiecare, câte o informație etc. Atât în cazul înmormântării din 1958, cât și în cazul celor din ‘70, informațiile corespunzătoare aceluiași eveniment sunt scrise pe mai multe fișe și arhivate cu cote diferite, nu întotdeauna consecutive. Fișele răspund viziunii teoretice a perioadei: trebuie să conțină secvențe asociabile unei teme, unui motiv, unui moment ritual etc. Nu evenimentul în întregul lui este urmărit, ci fragmente ale acestuia.

Înmormântarea lui Ioan Moiş, din 1975, este sursă a mai multor fișe care conțin, pe de o parte, *observații privitoare la ritualul înmormântării*, iar pe de altă parte, *bocete notate în timpul*

înmormântării¹⁰³. Studenții asistă la înmormântarea lui Ioan Moiş și o descriu în fișe diferite. Însă, înmormântarea este redată fragmentar, iar fișele sunt indexate la categorii diferite: *bocete* și *observații înmormântare*, cu cote neconsecutive. În acest caz, criteriul de fragmentare este conținutul fișei (bocet, respectiv observații la înmormântare). Conținuturile sunt asociate de către studenți unor metode de cercetare diferite. Nu este notat pe fișă *observație*, chiar dacă bocetul este înregistrat în timpul înmormântării, notele de teren conținând și elemente nonverbale și paraverbale.

Criteriile de fragmentare sunt diferite. În 1958, T. R. notează *pe două fișe* informații considerate relevante: ACFC 1117 conține referințe la acte rituale observate de cercetător; ACFC 1118 conține informații despre pomană, așa cum sunt prezentate la nivel discursiv, de către interlocutori, în timpul pregătirilor pentru înmormântare. În schimb, cercetătorii din 1975 notează pe o singură fișă observațiile privitoare la obiceiul înmormântării (atât observațiile cercetătorului, cât și informațiile oferite de interlocutori și fragmente de texte în versuri performate). Așadar, în deceniul șase, primează informația minimală de teren, iar în deceniul opt, obiectivul de lucru începe să fie urmărirea evenimentului în întregul lui.

1.3. Retoricile textuale și contextul epistemologic

Principiile metodologice de cercetare, corespunzătoare paradigmei pozitivistă, permit suprapunerea realității (ce fac/cred oamenii) cu discursul despre realitate (ce spun că fac/cred). Fișele încadrate categoriei *obiceiuri* conțin, de fapt, discursuri despre obiceiuri, descrieri făcute de interlocutori. Notele de teren asociate categoriei *credințe* conțin discursuri ale interlocutorilor despre reprezentările mentale colective. Identificarea discursului interlocutorilor cu realitatea în care aceștia trăiesc oferă veridicitate și capacitate probatoare, documentului etnografic. Este o tehnică discursivă care obiectivează datele de teren.

O jumătate de secol mai târziu, contextul conversațional devine extrem de important, în construirea datelor de teren. Paul Atkinson și Martyn Hammersley consideră că în etnologie, vorbele nu trebuie

¹⁰³ Observația a fost făcută de Eleonora Sava, în demersul de clasificare a fișelor pentru realizarea unui corpus de texte: Eleonora Sava, Maria Candale, *Rituri de trecere din Țara Oașului...*, Ed. cit., 2011.

considerate egale cu faptele. Analiza proprie a discursului recunoaște faptul că oamenii fac lucruri cu cuvintele. Vorbele au funcțiile lor de acte de vorbire: oferă justificări, scuze/explică evenimente sau acțiuni¹⁰⁴. Însă, având în vedere faptul că în 1958, studenții nu utilizau mijloace tehnice de înregistrare și că singurele date erau cele care puteau fi scrise în timpul dialogului cu interlocutorul, este evident că selecția are caracter mult mai restrictiv decât în etapa etnologică, când utilizarea reportofonului permite realizarea unor fișe de teren mult mai ample, de până la 70 de pagini. Posibilitatea de a înregistra întregul dialog dintre interlocutor și cercetător oferă noi perspective de analiză a datelor de teren, cum ar fi analiza datelor ca acte de vorbire determinate de un context social și conversațional. Așadar, modul de realizare a notelor de teren este impus de posibilitățile tehnice și de cadrul metodologic și epistemologic.

Principiile de cercetare, în etapa folcloristică, presupun generalizare și sintetizare. Cercetătorii notează, de cele mai multe ori, elemente cu caracter general pentru colectivitatea studiată. Finalitatea științifică a disciplinei, așa cum este definită în textele teoretice ale perioadei, este de a oferi o imagine de ansamblu asupra culturii tradiționale românești.

„Vocația totalizatoare (holistică) a metodei etnografice a contribuit și ea din plin la autoritatea discursului antropologic: așa arată cultura trobraindeză, am fost acolo, am văzut și am descris, declarau antropologii clasici. [...] Antropologii clasici își întemeiau autoritatea acestor aserțiuni și pe prestigiul pozitivist al științei, la care subscriau încercând să-și alinieze disciplina după modelul științelor naturii”¹⁰⁵.

„Refuzul unor asemenea pretenții de completitudine este instrumentat apoi teoretic de întreaga critică postmodernă cu refuzul său general al «marilor narațiuni»; în speță al descrierilor etnografice atotcuprinzătoare”¹⁰⁶.

Sintetizarea este aplicată încă din etapa de culegere. Întrucât aria tematică este bine definită, cercetătorul are rolul de a atesta fapte culturale în zonele studiate. Chiar dacă libertatea de cercetare îi este îngrădită de restricțiile tematice, cercetătorul are o autoritate, în raport cu cultura studiată, autoritate manifestată prin tehnicile discursive de

¹⁰⁴ Martyn Hammersley, Paul Atkinson, *Op. cit.*, p. 170.

¹⁰⁵ Vintilă Mihăilescu, *Op. cit.*, p. 76.

¹⁰⁶ *Ibidem*.

care uzează în scriere: sintetizare, obiectivare, selectare. Principalul criteriu de ordonare a notelor de teren este cel tematic. Datele de teren construite în cadrul unei conversații sunt fragmentate după categoriile tematice. Cadrul conversațional, precum și contextul ritual, sunt puse în plan secund, în raport cu tema. Aproximarea de situațiile concrete ar putea conduce la o distanțare de tiparul generalizator. Drept urmare, acestea sunt puse în umbră. Notațiile cercetătorilor reliefează produse (texte folclorice, credințe și comportamente – prezentate ca fiind statice și invariabile) și nu procese de construcție (contexte rituale, contexte conversaționale – variabile).

Tiparul textual cel mai utilizat în fișele de teren din această perioadă de cercetare este descrierea (descrierea de ritual sau reproducerea unei secvențe în versuri – textul folcloric). Foarte puține fișe sunt structurate pe tiparul narativ. Argumentația, ca structură textuală, nu este folosită, în aceste note de teren. Însă, discursul care prezintă niște aspecte deja tipizate este o formă de argumentație, de ilustrare a unei idei, prin descriere și narațiune. Argumentația este folosită ca structură macrotextuală, prin modul de structurare a informațiilor, în fișele de teren, prin modalitatea de indexare în arhivă, precum și prin ordonarea tematică a fișelor. Aceste demersuri științifice conțin, *in nuce*, ideea că folclorul trebuie cules, cartografiat și tipologizat tematic. Informațiile folclorice arhivate și care vor constitui o parte din patrimoniul național, sunt exemple pentru un proiect argumentativ de mai mare amploare și care vizează întregul spațiu național. Ideea care structurează notele de teren este aceea că există un tipar comportamental definit prin coordonata spațială. În mod programatic, se retrage total din textul etnografic, încercând să ofere o imagine cât mai fidelă a realității pe care o studiază. În etapa în care se face trecerea de la folclorism la etnologie, vocea cercetătorului se face simțită, argumentația, chiar timidă, este folosită explicit, în notele de teren.

Fișele sunt grupate și în cataloagele arhivelor, după criteriul spațial și după cel tematic. În cazul fișelor al căror conținut se referă la obiceiuri/ credințe, acestea sunt ordonate cronologic, după sărbătorile din timpul anului. Fișele din aria tematică a înmormântării, indexate în urma culegerilor enumerate mai sus, sunt încadrate, din punctul de vedere al speciei, următoarelor categorii: *obiceiuri*, *credințe*, *bocete*, *vierșuri*. Categoria *obiceiuri* conține fișe în care sunt prezentate comportamentul și acțiunile oamenilor în situații rituale. Categoria *credințe* corespunde fișelor care conțin reprezentări mentale ale

interlocutorilor. Textele rituale sunt asociate, conform principiilor teoretice aplicate la arhivare, uneia dintre cele două categorii: *bocete și vierșuri*. Pe multe dintre fișe, studenții notează „cântare la mort” (probabil, după terminologia locală). Uneori, termenul *bocet* este adăugat de profesorul care a verificat și a arhivat fișele. Puțini dintre studenți notează acest termen pe fișe¹⁰⁷. Așadar, întrebările care structurează notele de teren sunt: ce fac oamenii din spațiul cultural cercetat, în situații rituale – obiceiuri/rituri?; ce cred în situații rituale – credințe?; ce spun în situații rituale sau ceremoniale?

Cercetătorul selectează doar elementele diferite de comportamentul cotidian. Contextele rituale sunt în centrul atenției folcloriștilor, nu și cele sociale. Aria de interes este destul de clar delimitată. Abia în anii '70 se va vedea un oarecare interes al cercetătorului, față de aspecte nerituale. Această încadrare a fișelor arată, pe de o parte, faptul că tiparul teoretic îi impune cercetătorului să scrie fișe de teren în funcție de aceste categorii, iar pe de altă parte, că cei care s-au ocupat de arhivare au încadrat fișele culese într-una dintre aceste categorii de conținut. Astfel, clasificările teoretice impun reconstrucția datelor din teren, prin fragmentarea lor. Pe lângă această încadrare la una dintre categoriile menționate mai sus, fișele au mai fost supuse unei fragmentări, astfel încât notele de teren să conțină câte o singură informație minimală de teren. Există fișe care au același cercetător, același interlocutor, aceeași dată, fiind rezultate ale aceleiași întâlniri între cercetător și interlocutor. Conținutul dialogului a fost fragmentat în mai multe fișe: aspectele din aria de interes a cercetătorului au fost notate pe fișe distincte, fiecare având câte una sau mai multe informații referitoare la același subiect. Această segmentare a conținutului se opune cercetărilor din etapa etnologică, când fișele conțin interviuri întregi, redactate pe zeci de pagini. Fragmentarea datelor este o etapă a cercetării care urmărește identificarea unor structuri tip, în vederea obținerii tipologiei. Prin acest tip de demers științific, cercetătorul realizează o analiză structurală.

„Analiza structurală se situează în mod deliberat în partea polului *erklärel* (a explica) al cunoașterii. Ea reprezintă cea de-a doua modalitate importantă de explicare – nu de înțelegere – și constă în descompunerea analitică a textului (descriptiv sau narativ) în părți

¹⁰⁷ De asemenea, putem observa faptul că și *cântecul bradului* este încadrat la *bocet*. Acest lucru arată că distincția făcută de Brăiloiu în perioada interbelică nu este luată în considerare, în primele decenii comuniste, când scriitorii interbelici fuseseră interziși.

constitutive, nu în timp, ci în spațiu, urmată de o recompunere a aceluiași text sub forma unui sistem sau a unei structuri.”¹⁰⁸

Diferența de metodologie între cercetările din etapa folcloristică și cea de tranziție spre etnologia modernă, ilustrează grade diferite de autoritate a etnografului. În etapa folcloristică, cercetătorii *selectează și compară date similare, într-un sistem sintagmatic*: tipologiile și corpusurile folclorice sunt constituite prin cumulara textelor/ obiceiurilor/secvențelor rituale dintr-o categorie folclorică. Principiul de lucru este compararea elementelor similare. Mai târziu, cercetătorii asociază datele diferite, în vederea stabilirii relației dintre ele, într-un sistem paradigmatic. Finalitatea cercetărilor este înțelegerea întregului sistem socio-cultural. Această etapă de cercetare este una de tranziție, una în care coexistă finalități științifice corespunzătoare atât etapei folclorice, cât și celei etnologice.

2. ETAPA DE TRANZIȚIE: DE LA FOLCLORISTICĂ LA ETNOLOGIE

2.1. ARHIVA DE FOLCLOR A ACADEMIEI ROMÂNE

2.1.1. Texte versificate cu elemente de context

Fișele manuscrise conțin textele în versuri (*bocete*), iar informațiile suplimentare despre bocete, respectiv enunțurile de contextualizare sunt, din perspectiva criteriilor de indexare, secundare și vin să completeze și să ofere un plus de semnificație textelor folclorice. Pentru discursul metodologic și teoretic al acestei perioade de cercetare, semnificativ este ce anume consideră cercetătorul relevant, ce este reținut și notat, pentru oferirea unui surplus de sens textelor versificate. Din punctul de vedere al conținutului, enunțurile care însoțesc versurile au diferite scopuri și uzează de o retorică specifică acestei perioade a scrierii etnografice, așa cum voi arăta, în acest subcapitol:

1. Precizarea persoanei decedate, dar în termeni generici, fără particularizări explicite: AFC FA 07817 – „*l-am cântat pă vecinu aiesta, că tare om bun o fost*”.

AFC FA 07835 – „*așe am cântat când o murit bărbatu mîneu*”.

¹⁰⁸ François Laplantine, *Op. cit.*, p. 128.

2. Încadrarea textului în schema generică a ritualului de înmormântare prin precizarea locului sau a momentului din înmormântare în care este cântat:

AFC FA 08377 – „*acasă la ȳarice mort*”, „*lângă copârșeu*”.

AFC FA 08380 – „*Când viñe caru-n ocol și ducă mortu*”.

AFC FA 08381 – „*când intră caru în ocol*”.

AFC FA 010364 – „*Înainte de-a-l duce la groapă*”.

AFC FA 010405 – „*Cân viñe d’i pă sațe*”.

AFC FA 010406 – „*Să cântă cân’ mȳre tare fecior holței – în timp ce-l prohod’ește cân’ cântă diēcii și pă drum cătă țințirim. Nainte să cânta după mort d’e tri ȳări pă zî, cân’ s-auze clopotile o cân viñe ñeam d’e-a mortului*”.

AFC FA 010460 – „*Asta să zice la urmă cându-i gata d’e-ngropat*”.

AFC Mg. 2106 I k – „*Se cântă-n drum spre cimitir mai ales. Ultimul motiv oricând. Amu-l cântă la noi (la Meseșeñii d’e Sus) numa înainte de-a viñi popa. Numa-atuncē. Până atunci nu-l cântă numa clopotile. Amu-l mai cântă așē cîteodată și cân să strange lume să-l vadă*”.

AFC Mg. 2107 I f – „*Atâta-i asta. Asta atâta-î. Numa cân’ viñe după îel încep să-l cânte. Numa cân’ viñe popa. Ba mai cântă și cân’ trag d’e mñeeză și dimineața, care au ñeamuri să duc și să cântă*”.

AFC Mg. 2107 II f – „*Atuncē cându-i petrecañe. Ba da până viñe popa și-apoi când îl prohodește. Numa atuncē. Până amu să cânta, da amu nu. Și cân’ mărg la grȳpă. Până amu să cânta, da amu s-o cam obișnuit d’e s-o lăsat*”.

AFC Mg. 2107 II g – „*Acēiē-î când îl bagă-n grȳpă, atunci numa. Cân’ trageu clopotile înainte, în timpuri. Amu știi d’i ce nu-l cântă, atuncē jera altăcum, nu jera ȳomu așē ocupat, de amu mēre din zî în nopte la muncă și dacă nu cântă pă unu nu cântă ñici pă unu*”.

AFC Mg. 2107 II h – „*Când auzeau clopotele trăgând, ce cântau atunci*”.

AFC Mg. 2110 I k – „*Se poate cânta de către muieri, ñeamuri, ñeñeamuri, veciñi. Se cunosc numai două melodii: una pentru verș, alta pentru bocet. Verșul se zice după ce se termină prohodul, afară în curte. Îl cântă diecii și popa. Muierile cântă în casă și afară, când s-arăduie cu îel la grȳpă, când ies din ocol*”.

- AFC Mg. 2241 I i – „*Bocet la ieșirea din ocol*”.
- AFC Mg. 2241 I j – „*Bocet pe drum*”.
- AFC Mg. 2339 II I – „*Asta-i la gropă*”.
- AFC Mg. 2339 II t – „*Dimineața să vaietă, de cum moare, până-l îngropă. Că după mnează nu să mai vaietă. Io nu știu ce obicei-i aista, da după mnează nu să mai vaietă, numa cându-l îngropă. Cându-l îngropă să vaietă d'e dimineața până-l duce la gropă. Are oare o funcție de refren?! Formulă ce desparte motivele*”.
- AFC Mg. 2339 II u – „*Amu asta-i când me la gropă. Să iasă nainti ii, să-i deștădă căputu, că ielu-i mai de mult în cimitir. Și nu ști indi me, nu ști rându*”.
3. Precizarea persoanei decedate, dar cu particularizări explicite:
- AFC FA 09588 – „*Bocet pentru fiu mort în Rusia*”.
- AFC Mg. 2022 I e – „*După tata nost în Galiția*”.
- AFC Mg. 2023 II j – „*Bocet după fiu (fiul mort în sanatoriu TBC, de copil)*”.
- AFC Mg. 2107 II c – „*Gata-i. Atâta-i. O fost un miner d'i la Supeni l-o adus în vara trecută și l-o tăt cotat o săptămână. O fost de-aci d'in sat săracu*”.
- AFC Mg. 2107 II e – „*Bocet: la o femeie moartă-n închisoare. O femeie (plânge!) d'in ȕarece sat o fost d'i ȕareunde. O fost înkisă iȕ.*”
- AFC FA 011486 – AFC FA 011501 – „*Bocetele înregistrate și notate au fost auzite în ziua înmormântării Veronicăi Gaidaș de 40 ani din Pria. Din momentul adunării primelor femei și până la sosirea preotului am consemnat pe fișă sau pe bandă toate motivele – unele, inevitabil, revin, dar asta este și semnificația dintr-un punct de vedere.*”
4. Formule de încheiere a textului:
- AFC Mg. 1905 II j – „*Gata-i asta.*”
- AFC Mg. 1951 I a – „*Atâta.*”
- AFC Mg. 2106 II j – „*Biȕe-ȕ, bugătu-ȕ.*”
- AFC Mg. 2017 I e – „*Aista-i gata.*”
- AFC Mg. 2107 I f – „*Atâta-i asta. Asta atâta-ȕ.*”
- AFC Mg. 2107 I g – „*Nó asta-ȕ gata.*”
- AFC Mg. 2107 II f – „*Bugătu-i amu. Lasă-ȕe nu ȕe mai cântăm amu.*”;
- AFC Mg. 2110 I i – „*Atâta.*”

AFC Mg. 2241 I b – „*Biñe-i amu.*”

5. Referințe la actul bocirii

AFC Mg. 2339 j – „*Nu știu dî ce-ț aduci mai biñe-aminte-atunci?! Cîndu-i mortu în casă; atunci pășești și vii în casă și nu știi nîci-on cuvînt și zici două-tri ceasuri. Și-ț aduci aminte de ȳrice. C-atunci-i mort și iești năcăjit. Nu știu dî ce-ț aduci mai bine-atunci aminte, decît amu?! Nô, vez, o cântare o știi, c-o-ncepi dî la-nceput și-i cântare, nô. Da la vaiet așe-ț aduci aminte numa, fără să vrei; d’e o zî întreagă să te vaiet și tă’ nu zici de două ȳări o vorbă.*”

AFC Mg. 2339 II r – „*Mă vâietam după frate-mînu înt-on ȳan d’e zile; nu l-am uitat. Și nôpte, și-n casă, asta ȳera fericire me, că mă vâietam. Merem p-aci, nôpțe, de-aci pînă la ce casă și mă tă vâietam. Și mă răveñem, așe mă reveñem vâietându-mă. Întinuu mă vâietam după ȳel. Atunci mă știem, că-m bănuim și zicem cîte-m aducem, tăte felurile. Amu, știi, o mai trecut, am mai uitat. Mai uiț, după tri ańi. Dacă n-ar fi uitare ce-ar fi? D-atunci, întinuu, înt-on ȳan de zile tăt așe o fost. Vâietându-mă mă reveñesc. Dacă nu m-ar lăsa să mă vaiet, nu știu ce-aș face. Îi mai greu dacă nu te vaiet; la miñe-i mai ușor dacă mă vaiet. Te reveñești cînd te vaiet!’*”

AFC Mg. 2339 II s – „*Mîi-am bănuit dă ȳel. ȳera tânăr.*”

AFC Mg. 2339 II x – „*Tata m-o învățat cum să mă vaiet după ȳel cân’ møre. ȳel o fost ȳom harnic tare și o avut nõuă prunci. Și o trăit 82 de ańi. Da o fost sănătos și bine tare. Și-o zis: Dragu mneu și taica mñeu/ Cu lompășu ai lucrat/ Cu lompășu ai arat. C-așe o arat. Asta o fost adevărat, c-atunci o fost lompăș, d’e-l puñe-n cõrnile plugului pînă ara. Cu lompășu ai arat/Pînă nõuă ai crescut (C-o avut nõuă ai crescut)/ Pînă pă noi ne-ai alinat/ Pînă pă noi n-ai ridicat/ Și taică mult ai muncit/ Pînă pă noi ne-ai crescut/ Și la tine cînd am viñit/ În grădînă te-am găsit. Că lui i-o plăcut tare grădina: Dî la tine cînd am plecat/ În grădînă te-am lăsat. Așe o zis și zîc.*”

Din punctul de vedere al tipului de informație suplimentară despre textul versificat, observ faptul că predominante sunt raportările la momentele rituale ale înmormîntării, în vederea integrării motivelor în schema rituală a înmormîntării. Acest tip de lectură a terenului conduce la conturarea unei imagini-prototip a culturii studiate.

Urmărind evoluția în timp a notațiilor care fac referiri la contextul comunicațional, situațional sau ritual, observ că acestea sunt tot mai frecvente, tot mai detaliate și tot mai apropiate de experiența personală a interlocutorului. În această etapă metodologică, cercetătorul reține prin notații, tot mai frecvent, situația concretă în care a fost performat textul în versuri. Acestea marchează începutul unei mutații metodologice.

2.1.2. Descrieri de ritual

Textele fișelor care conțin descrieri de ritual au următoarele caracteristici: prezentarea în ordinea cronologică a desfășurării evenimentelor; folosirea structurilor verbale și pronominale impersonale; descrierea ipostazei ideatice a comportamentelor umane în situații rituale, prin generalizare; utilizarea timpului prezent. Astfel, fișa oferă o imagine invariabilă asupra culturii cercetate.

AFC FA 010802: *„Se acoperă oglinzile, sau se întorc. Când se scoate afară mișcă scaunele de la loc. Când se scoate din ocol, de asemenea, se mișcă lemnele pe care stătea copârșeul...”*

AFC FA 010803: *„Se duce cu boii sau cu caii. Boilor li se pun steaguri cu colaci în coarne. Se fac 3 sau 12 îngenunchieri (popasuri). Pentru 12 îngenunchieri, trebuie plătit preotul. Toată lumea îngenunche în drum. Unii bagă mortul și în biserică.”*

AFC FA 010714: *„La semn de doliu, toate femeile până la 40 de ani, rude apropiate ale mortului, umblă despletite timp de șase săptămâni.*

La înmormântare se dă pomană peste sicriu.”

AFC FA 012080: *„Înmormântare. Când dsisăzi c-ai spoit, că că sosăști, o că s-o-nhâit on părețe dî la casă atunci mōre cineva. Ca să nu-ț hie urât după mort, să-l prinz d’e pțiciore cându îl puñe-n sălaș, c-apoi nu lasă urât. Cându-l scot d’în casă trântesc hârbu să nu margă și altu după ȳel.”*

AFC FA 021438: *„La noi la mort tâte rudeniile mortului să îmbracă în doiliu și femeile își despletesc părul iar bărbații umblă cu capu gol. [...] Un mort se ține 3-4 zile. În fiecare zi la ora 7 dimineața când clopotesc clopetele de la biserică atunci rudele mortului îl cântă. [...]”*

AFC FA 017377: *„Cât stă mortul în casă întorc oglinda sau o acoperă. Dau cu oala că fuge moartea odată cu mortul, să nu moară altcineva din familie. Acum nu mai dau cu oala, ci închid*

numai ușa”. [...] La Vîma au murit animelele din sat, că mortul era strigoi. Când o murit tot pomenea boi, vaci, oi. L-au dezgropat, i-au bătut par și l-a întors cu fața în jos.”

AFC FA 017016: *„Înmormântare (secvențe). Colacul se pune pe pieptul mortului, se pun și bani în colac. Dacă a murit o fată nemăritată, e îmbrăcată mireasă. [...]”*

Fișa AFC FA 014009 se diferențiază față de celelalte. În primul rând, abordează o multitudine de aspecte legate de ritualul înmormântării, însă acestea nu sunt ordonate după cronologia evenimentelor : *Strigoi, Ce se face pentru ușurarea morții, Se bocește, Strigoii, Ce semne prevestesc moartea? De ce le cântă la morți? Bocitul III, Bocitul IV, Ce semne prevestesc moartea? Cum se scaldă, Priveghiul, Îngroparea omului spânzurat, Părul și unghiile nu se taie, Semn de moarte, Desfășurarea priveghiului, ce se servește la priveghi, participarea la priveghi, Cum se glăsește, Drumul spre groapă I, Drumul spre groapă II, Jocuri de priveghi*. Textul acestei fișe se apropie mai mult de contextul real de comunicare, întrucât ordinea în care se succedă subiectele conversației este stabilită de contextul comunicațional, nu este după un plan prestabilit. Chestionarele clasice abordează întâi subiectul înmormântării, cu toate etapele ei și apoi pe cel al bocitului și al strigoilor. În această fișă, aspecte legate de strigoi și de actul bocirii sunt în prima parte a fișei/conversației. În al doilea rând, cercetătorul notează și exemplele pe care interlocutorul le oferă. În majoritatea fișelor, se notează doar comportamentul general, fără exemplificări. Prin aceste particularizări, discursul se apropie mai mult de situația de comunicare, în defavoarea construirii unei imagini sintetice a obiceiului/ritualului. La întrebarea *Ce semne prevestesc moartea?* cercetătorul decide să noteze cuvintele interlocutorului, incluzând și aspecte biografice. Vorbește despre semnele prevestitoare pe care le-au avut mama, tatăl, sora și diacul. Interesul cercetătorului pentru cazuri concrete conduc la imposibilitatea reducerii lor la un numitor comun, datorită diversității.

„Mama mea o știut că o să moară: «Vineri am să mor». Credea tare în Dumnezeu. Creapă și sună și pocnește întruna. Peste 2-3 zile ș-o săptămână se întâmplă ceva moarte. Și oalele se sparg. Mama când o murit vitele zbiera, se uitau spre casă unde era mortul. Mugeau. Câinele urlă întruna înainte de moarte. Sînt câini care cântă cocoșește. Cântă buha și țiuie, cade stea, moare cineva. Dacă în vis

cineva vine unul și pe care îmbățișează sau sărută, ăla moare; tata avea vedenii; copii morți. [...] Spunea: «De ce ai venit, Ioane? Copiii mei vin înaintea mea». Sora mea i s-a arătat maica Domnului, dar ea credea, ca mama. [...] În timpul războiului o venit o pasăre la biserică și cânta urât a moarte – diacul spunea: «O să moară cineva». O murit cantorul, diacul, toate rudeniile au dat peste mână.»

O altă noutate în textul acestei fișe este faptul că cercetătorul notează și enunțuri care relevă atitudinea interlocutorului față de subiectul discursivizat:

„Eu n-am primit bani pentru cântat dar s-a dat pomișor. [...] Am fost poftită la Idicel, la Adrian. Au vrut să-mi dea 100 de lei. Orice-mi plătește, numa să mă duc. Cânt eu fără să-mi cere dacă mă doare. La noi, bărbații nu cântă. Copiii nu cântă, numai bocesc pe neamuri. Cele mai multe eu le știu. Numai câteva știu melodia, știu și vorbele.”

„Lumea este tristă la priveghi. Lumea se lăsa de jocuri, râsuri, comedie. Acuma nu se mai fac. Înainte, poate 10, poate 20 de ani erau încă jocuri. [...] La priveghi ăla nu-i frumos să râde [sic] și să facă comedie. Acolo fiecare să meargă la jelanie.”

„Membrii familiei iau parte de bună seamă la priveghi. Ei își văd de cheltuielile lor. La noi e mare prostie cu mortul ăsta» (L. M., 63). «Dar dacă n-ar ține? Ar fi de poveste – cât de sărac ar fi și de amărât».”

Textul fișei conține și remarcile cercetătorului, referitoare la interlocutorul său, respectiv observația:

„Informatorul are rezerve și nu răspunde mai ales la întrebări în legătură cu superstiții.”

Și fișa AFC FA 014010 iese din tiparul sub care se construiesc celelalte fișe. Datele sunt rezultate din dialogul dintre un grup de interlocutori și cercetător. În prima parte, textul fișei este generalizator, aducând la un numitor comun ceea ce interlocutorii vorbesc:

„Unde sînt două drumuri, îl duce pe mortul pe hăl lung. Popa să citească evanghelia. Se fac între 3 – 12 hodine. Rudeniile se înțeleg câte hodine să facă. Care-i necăjit, câte unul, nu prea ține hodine. Care fuge de-a dreptul la groapă. La hodine se citește evanghelia, se aruncă bani peste sicriu (bani mărunți, pentru copii săraci). În cinstea, pomeneală mortului”.

Însă, cercetătorul notează observația care evidențiază faptul că sensul se negociază, în cadrul conversației, nu este unic și exterior individului:

„Aici s-a iscat o discuție dacă se mai aruncă bani ori nu. Părerile s-au împărțit.”

Notele de teren indexate cu cote între AFC FA 012371 și AFC FA 012380 conțin date care, prin titlul oferit de cercetător, anunță niște mutații în ceea ce privește subiectele abordate în cercetare. Titlurile clasice, referitoare la numele obiceiului sau al speciei/genului folcloric, sunt înlocuite de titluri referitoare la domeniul social: informații despre relații de familie, apelative, nume de locuri, comunicare între săteni.

Fișa AFC FA 012344 conține o descriere referitoare la modul în care este anunțat, prin clopot, decesul:

„Se trage clopotul de trei ori: la 5, la 7 și 12. Clopotul se trage în trei rânduri. Pentru bărbat: clopotul mare – primul rând apoi + celelate două. Pentru femei: clopotul mic – primul rând apoi + celelalte două. Pentru copil: un clopot. Care plătește, mai nou, le trage toate trei.”

Descrierea este urmată de o interpretare a ei, cercetătorul notează gestul interlocutorului prin care acesta își exprimă o atitudine:

„Informatorul face un semn cu mâna din care reiese că acum nu se mai respectă chiar așa această regulă, după care, mai demult, puteai ști, cu precizie, statutul social al decedatului.”

Cercetătorul valorifică și limbajul non-verbal al interlocutorului, îl reține prin notații și îl interpretează. Aceste note de teren ilustrează explicit polifonia în care sunt construite notele de teren: cuvintele și gesturile interlocutorului, observațiile și interpretările cercetătorului.

Fișa cu cota ACFC 012371 nu conține o descriere a înmormântării, ci atitudinea interlocutorului, în raport cu moartea:

„Crede că nu-i bine ca omul să trăiască «neputincios».

– M-am urât tare și aș vrea să mor.

– Nu-ți pare rău?

– Cum să-mi pară că mă îmbăt de cap și pic de pământ. Să mor până mintenaș și mai repede...”

Cercetătorul notează și observații proprii cu privire la comportamentul interlocutorului, la relația lui cu ceilalți, precum și autoevaluarea comportamentului acestuia.

„Bătrânul nu lăsa copiii să adape un vițel, de teamă ca nu cumva copiii să pățească ceva. Copiii erau între 6 – 11 ani, «să nu cadă

cumva». Era o fată mai mare (13 ani) bine dezvoltată pe care o ținea fiindcă era orfană. Pe ea nu o pune la lucru «să nu zică oamenii sau ea că dacă nu-i a lui o pune la lucru.»

«Io de pic, pic, îs bătrân și nu-i bai.»

Aceste notații indică un interes al cercetătorului pentru aspectele individuale și sociale.

2.1.3. Chestionare

În fișa AFC FA 011641, întrebările care structurează notele de teren realizează suprapunerea discursului și a realității la care se referă, prin ordonarea cronologică:

Pregătirea pentru înmormântare

Cum se face coșciugul? [...] Cum se face crucea? [...] Unde și cum stă sicriul în casă? [...] Cum se așază mortul în coșciug? [...] La mormânt se pune ceva peste cruce? [...] Când se aduce și unde stă până la așezarea pe mormânt? [...] Cum se duce mortul? [...] Când se îngroapă? [...] Când se aduce și unde stă până la așezarea mortului în el? [...]

Pregătirea mortului

Cine îl acoperă? [...] De ce îl acoperă? [...] Mortul stă acoperit? [...] Ce deosebiri sunt în privința ritualului pentru cei morți prin otrăvire sau spânzurare? [...] Ce ritual se face la cei morți departe? [...] Cum este orânduie alaiul? [...] Cine vine la înmormântare? [...] Ce pregătiri se fac în vederea morții? [...] Se ține doliu? [...] Câte feluri de parastasuri sunt? [...].

Fișa AFC FA 014007 conține răspunsul la 75 de întrebări. Sunt notate întrebările de la 1 la 4 (*Ce prevestește moartea?, Semne la om, Moarte după oră, după vreme, Ușurarea morții*), întrebarea 15 (*Cu ce apă scaldă omu?*) și întrebarea 22 (*Cu ce se îmbracă?*). Așadar, contextul conversațional este doar parțial evidențiat. Răspunsurile sunt formulate în notațiile de pe fișe, schematic și rețin doar datele cu caracter general.

Ce prevestește moartea?

Pasărea morții – buha – cântă la casa unde moare cineva. Motor oprit în drum. Cucul nu e prevestitor de moarte; dacă cântă la dreapta, îți merge bine, în spate îți e împotriva. Când visezi lumânări aprinse – moarte, sau lumânări rupte sau lumânări stinse [...].

Semne la om

Suflă rar. Transpiră rece. I se răcesc picioarele [...].

Moarte după oră, după vreme.

Când vine moarte atunci mori. Săptămâna luminată – din Paști la Rusalii e deschis raiul.

Ușurarea morții

Merg la popa pentru dezlegarea pământului și maslu; maslu săracului, maslu săracilor. Îi făceau așternut în fața mesei (dispărut)... Dacă e certat cu cineva nu moare până nu i se dă apă din pumn sau din linguriță.

2.1.4. Observație directă

În 1967, observația directă e utilizată sporadic și este puțin teoretizată în metodologiile cercetării de teren ale timpului. Cercetătorii sunt pregătiți să noteze textele în versuri și să realizeze imagini prototip ale ritualurilor, cu ajutorul informațiilor oferite de interlocutori. Fișa de observație directă AFC FA 014002, realizată în 1967, este arhivată mult mai târziu, după 1973. Acest fapt poate indica o rezervă în arhivarea ei, fiind realizată după altă metodologie decât cea în uz la vremea respectivă.

Fișa face referire la înmormântarea unei tinere. Notele de teren indică faptul că cercetătorul asistă la ritualul de înmormântare, de la începutul slujbei, până la îngroparea decedatei. Textul începe direct cu prezentarea cadrului din curtea casei la care are loc înmormântarea:

„Moarta e acasă, afară, în curte, înconjurată de rude și prieteni plângând. La capătul sicriului, o rudă cu colaci îndoliați (năfrămi negre). După masă, preotul și cantorul fac slujba. Femei, bărbați, aduc coroane de flori. În borcane cu porumb ard lumânări. La căpătâi, un bărbat ține un colac și un steag. Moarta e îmbrăcată mireasă, cu voal pe ea. La prapori sînt înfiți colaci cu steaguri. Într-un coș sînt aduse lumânări învelite în câte un șervet pe care le împarte la oameni. La femei împarte chifle. Întreg satul e adunat în forme ceremoniale, în picioare. Femeile cu năfrămi negre, bărbații descoperiți. Chifle în vârf de băț.”

Notațiile conțin doar imagini vizuale. Cercetătorul selectează pentru fișa de teren numai ceea ce aparține câmpului vizual. Povestea din spatele acestui tablou (cine este decedata, ce vârstă are, care sunt condițiile decesului, cum a aflat cercetătorul de această înmormântare etc.) nu este textualizată. În prima parte a etapei de tranziție spre

etnologia modernă, fișele care prezintă descrieri de ritual rețin exclusiv ceea ce se vede. Mai târziu, notele de teren vor include în descriere și textele rituale și povestea de viață a persoanelor.

Cercetătorul precizează ora corespunzătoare actelor ceremoniale prezentate:

„14.15 – Moarta e acasă, afară, în curte, înconjurată de rude și prieteni plângând. [...] 14.50 – Preotul termină slujba și cuvântează pentru îmbărbătarea familiei. [...] 15.15 – Predica terminată. [...] 15.20 – Cortegiul: praporii (4) stegarul și o fată, femei cu coroane, multe prietene, sicriul, neamurile, restul mulțimii.”

Această contextualizare temporală foarte precisă vine să susțină obiectivitatea discursului cercetătorului și creează iluzia egalității între realitatea observată și discursul care o prezintă. Caracterul selectiv al notațiilor este vizibil nu doar la nivelul conținutului (ce alege cercetătorul să noteze, din ceea ce vede), ci și la nivelul etapei descrise în notele de teren: doar ritualul ceremonial este prezentat (slujba de înmormântare, drumul până la cimitir, îngroparea), nu și ceea ce precedă sau succede aceste momente. Așa cum metodele de cercetare teoretizate și utilizate în perioada respectivă cer ca textul în versuri să fie elementul principal al fișei de teren, și în situația descrierilor de ritual, elementele strict ceremoniale sunt considerate semnificative pentru notele de teren.

Fișa conține multe referințe la obiectele folosite în cadrul acestui ceremonial:

„Femei, bărbați, aduc coroane de flori. În borcane cu porumb ard lumânări. La căpătâi, un bărbat ține un colac și un steag. Moarta e îmbrăcată mireasă, cu voal pe cap. La prapori, sînt înfipți colaci cu steaguri. Într-un coș, sînt aduse lumânări învelite în câte un șervet pe care le împarte la oameni.

[...]

Femeile cu năfrâmi negre, bărbații descoperiți. Chifle în vârf de băț.

[...]

Praporii sînt [ținuți de] verii moartei și sînt îmbrăcați în portul de sărbătoare, cu zurgălăi la picioare. Copiii țin în mână bețișoare în care sînt înfipse jelane (jimle).”

Notațiile privitoare la obiectele utilizate sunt mult mai numeroase decât cele referitoare la persoanele participante la înmormântare. Această atenție sporită față de decorul corespunzător ritualului, ilustrează intenționalitatea cercetătorului: identificarea semnificației

ascunse a comportamentului ritual. Cercetările perioadei se încadrează paradigmei pozitivistice, iar finalitatea este relevarea structurii interne și invariabile care susține ritualul și textul în versuri corespunzător lui – mentalitatea unui grup socio-cultural.

Persoanele sunt numite prin termeni referitori la gen, vârstă și la relația lor cu decedata: *femeile, bărbații, copiii, mama, verii* etc. Întrucât etapa finală a cercetărilor este identificarea structurii interne a comportamentelor rituale, cercetătorul folosește principiul sintetizării și al denumirii prin termeni generici, încă din notele de teren.

Fișa de teren se caracterizează prin univocitatea discursului, având un singur locutor: cercetătorul. Inclusiv explicațiile pentru actele rituale sunt incluse în discursul descriptiv:

„Pe drum, 12 hodini, când aruncă bani peste sicriu pe care îi adună copiii pentru a-și plăti drumul în cealaltă lume. [...] Dacă nu era post se organiza nuntă cu muzică și dans și cai ce duc cununa. [...] După ce o bagă-n groapă, oamenii iau pământ în mână și-l freacă, să nu le înțepenească mâinile.”

Din nou, textul creează iluzia egalității între discursul descriptiv și realitatea la care face referire: comportament și credințe. De asemenea, prin această tehnică discursivă, este anulată prezența cercetătorului ca element de transfer între realitate și text, întărind iluzia de obiectivitate a datelor de teren.

Fișa AFC FA 07736, realizată cu doi ani mai târziu, în 1969 conține același tip de discurs, având aceleași cadre teoretice de referință. Însă, spre deosebire de prima, aceasta prezintă elemente care indică deschideri spre o altă etapă de cercetare, în care principiul obiectivității este înlocuit de cel al autenticității:

Textul versificat este integrat contextului de performare:

„La înmormântarea lui Bârsan Victor, 44 de ani, Murean Aurică, 57 din Ciglean, verișoară, cântă mortul.

Mă doare inima, dragă fine/ Doamne, cum te-aș descânta/ Să nu mă usture inima,/ C-am trăit mai bine ca cu frati-mău.”

Persoanele nu mai sunt demunite prin termeni generici, ci prin nume, vârstă și relația cu cel decedat:

„La înmormântarea lui Bârsan Victor, 44 de ani, Murean Aurică, 57 din Ciglean, verișoară, cântă mortul.”

Cercetătorul citează, uneori, cuvintele interlocutorilor. Astfel, le oferă ipostaza de reprezentați generici ai colectivității:

„«Pă lângă sicriu, indiferent în ce parte, și familia lui și-a ei. Aici a lui s-o așezat tăți a lui în partea stângă și a ei în dreapta» [...] «Bații să pun la cruce așe-i obd'iceiu»”.

Pentru contextul teoretic și metodologic al perioadei, aceste note de teren au caracter inovator, fiind printre primele fișe de observație din această etapă de cercetare, arhivate.

2.2. ARHIVA CERCULUI DE FOLCLOR CLUJ

2.2.1. Texte versificate fără elemente de context

De exemplu, fișele cu cotele ACFC 7344, ACFC 7356, ACFC 7343, ACFC 7355, ACFC 7357, ACFC 7358, ACFC 7359, AFC 7360, ACFC 7361, ACFC 7362, ACFC 7363, ACFC 7364, ACFC 7376, ACFC 7378, ACFC 7383, ACFC 7385 au aceeași interlocutoare, C.I., din Certeze. În câteva zile, 24, 26 și 27 iunie 1975, C.I. a reconstituit pentru cercetători un repertoriu format din 16 bocete. Notele de teren conțin exclusiv bocete. Conform datării notelor de teren, studenții revin la aceeași interlocutoare, în două zile consecutive și notează bocete.

În caseta tehnică a fișei, cercetătorii menționează titlul bocetului, conform modelului impus de Constantin Brăiloiu (după structura „bocet ca la...”), arătând că sunt bocete reconstituite la solicitarea cercetătorilor: *Bocet ca la copil* (text magnetofon) – ACFC 7344; *Bocet ca la soră* (text magnetofon) – ACFC 7356; *Bocet ca la văr* (text magnetofon) – ACFC 7343; *Bocet ca la mătușe* (după dictat) – ACFC 7355; *Bocet ca la unchi* (text magnetofon) – ACFC 7357; *Bocet ca la soacră* (text magnetofon) – ACFC 7358; *Bocet ca la socru* (text magnetofon) – ACFC 7359; *Bocet ca la soț* (text magnetofon) – ACFC 7360; *Bocet ca la verișoară, fată tânără* (după dictat) – ACFC 7361; *Bocet ca la mamă* (text magnetofon) – ACFC 7362; *Bocet ca la vecină* (text magnetofon) – ACFC 7363; *Bocet ca la mamă* (după dictat) – ACFC 7364; *Bocet ca la frate* (după dictat) – ACFC 7376; *Bocet ca la frate* (text magnetofon) – ACFC 7378; *Bocet ca la copil (în fașă)* (text magnetofon) – ACFC 7383; *Bocet ca la văr* (după dictat) – ACFC 7385.

Prin cumularea notelor de teren care indică același interlocutor și aceiași cercetători, fișele primesc o altă imagine, se leagă între ele și sunt mai coerente. În spatele termenilor „informator”/„culegător” se întrevăd figuri umane. C.I. pare să fie o femeie cu multe decese în familie, femeie căreia i-au murit: copiii, mama, fratele (fiind ucis), verișoara (fată

tânăra), vărul, nepotul, sora, socrii, unchiul, soțul. De asemenea, cercetătorii par să fi avut un interes special pentru obiceiurile de înmormântare, întrucât multe dintre fișele de teren arhivate, corespunzătoare Țării Oașului, care au ca subiect înmormântarea, aparțin acestor studenți.

Spre deosebire de bocetele notate în primele două decenii postbelice, în etapa de tranziție de la folclorism la etnologie, multe dintre fișele care conțin texte fără elemente de context ritual, au o notă personală și vin în strânsă relație cu biografia decedatului și a bocitoarei. De exemplu, bocetul notat în fișa ACFC 7344, descrie cauza decesului, îngrijirile date bolnavului, reacția mamei la aflarea veștii morții fiului, proiecția mamei supra viitorului băiatului, dacă acesta nu ar fi murit etc.

Bocet ca la copil (text magnetofon)

Țucă-țe mama, puiutu,/ Io, puiutu, nu țe-am grijit/ Până-n ceasu cel d'e mորթe!/ Puiutu mămuchii drag,/ Io, puiut, zî, țe-am salvatu,/ Cătu am rându și modru!/ Ioi, puiucu mămuchii,/ Dոմնե, am prăbăluit,/ Da cu mորթե n-am învins,/ Nici tu, scumpuț, cu durere!/ Pi la doftori țe-am purtat,/ Pin Nεgrești și-n Satu Mare/ Și la Cluj țe-am dus, puiutu,/ Numai n-am avut ce fa/ Napoie când ni țe-o dat!/ Ioi, țucă-țe mama, puiutu,/ Crapă-n mi-ne irima/ Când țe văd, zăuț, pe laiță!/ Nu grăiești cu-a ta mămuchă!/ Dոմնե, multu m-ai strıgatu/ Și-n morgă da țe-o băgatu!/ Mămuca când o audzıtu,/ La pորtă când am ađunsu/ Și portaru da mńi-o spus/ C-a tău pruncuț îi în morgă,/ O murit în astă nopte,/ La ora unu și zece./ Ioi, țucă-țe mama, puiucu,/ Io-n pորta spitalului,/ Cătu am fost io d'e mare,/ Am căzut, puiut, io jos./ De-acole m-o răd'ıcatu/ Și mńi-o dat apă re-ce!/ Bunulioru mńeu puiutu,/ C-amu văd că m-ai lăsat,/ Că cu tețe țe-ai gătatu./ Nu țe-ai gătut meı-n păduri,/ Ce-n lutu să putrăd'εști,/ Că mămuca o gānd'it/ Cu tńne da s-a sluji,/ Că tu-ai fost mai mărișor,/ Bunulioru mńeu Vāsıcă,/ Țucă-țe mămuca, drag!/ Amu văd că m-ai lăsat,/ Nu ștńu ce țe-ai supărat!/ Hai, țucă-țe mama, Vāsıcă/ Și-a mămuchii puiut drag!/ Când îi ieși d'ın ocol/ Io mă pui în pat și mor!/ Ioi, māncatu-m-ai cu mńıla,/ Țucă-țe mama, Vāsıcă,/ Tu, Vāsıcă, nεlcoșel,/ De cu mama nu grăiești/ Nici cu mama, nıci cu tata,/ Că lor tu le-ai fost mai drag!/ Țucă-țe mama, Vāsıcă,/ Scōlă-țe, grăi cu feți,/ Să-ț tragă cu clopoțili,/ Să margă/ Pe tețe orașurili,/ S-audă ș-a ta mātuș,/ Mātușε și cu untńi,/ Să zie la înmormāntare,/ La-a ei

*nepot drag! / Țucă-țe mama, Văsîcă, / Untîu tău când a zîni / Nu
 țe-a afla mort în sălaș, / A mēre la tîn[e] la pat! / C-amu ieșți
 gata d'e dus / În lutu să putred'ești, / Nu-n lume să mai trăiești! /
 Iară zin puiuț la tîne, / Că da d'e-i grăi cu miîne / Cum ai grăi d'e-
 a dorîi! / Țucă-țe, Vasî, mama, / Crapă-n miîne irima / Când
 m-apropțîi io d'e tîne! / Și la patu tău m-oi duce, / Nēcări nu țe-oi
 afla! / Puișoru mămuchii, / Dōmîne, multu m-ai strîgat, / Și la pat
 când ai zăcut: / Nu mē, mamă, nēcări, / Că tă mă țem c-oi muri /
 Și nu-i si zău lāngă miîne! / Nu țe poci, Văsî, cānta, / Crapă-n
 miîne irima. / Căț-îs d'e măsura ta / Tăț îs zău p-acōle ia, / Văsî,
 rōtă p-îngă tîne, / O zînit să vă grăiț, / Tu nîmnică nu le spui! / Nu
 ștîu ce țe-ai supărat, / Dē pe prețîinii i-ai lăsat! / Ii ț-o spus,
 Văsîcă, așē: / Hai, Văsîcă, grăi cu noi, / C-amu, Văsî, i
 d'emiîneată / Și pe obraz nē-am spălat! / Tu, Văsî, țucă-țe mama, /
 Nîcid'ecum nu țe-ai sculat, / Pe obraz nu țe-ai spălat! / Țucă-țe
 mama, Văsîcă, / Sōrile-i la amîniaz / Și tu n-ai prânzît astăz, /
 Sōrele-i la ojiîniță / Tu, pui, n-ai mîncat nîmnic! / Puișoru
 mămuchii, / Cum țe poț, puiuț, răbda, / Dē tri zîle ieșți pe laiță, /
 Nu grăiești cu mă-ta-n casă! / Ioi, mămuca tāt țe-o așteptat / Nîci
 un răspuns nu i-ai dat! / Ioi, nu țe poci, Văsî, cānta, / Crapă-n
 miîne irima! / Cāntați-vă, clopoțālî, / Că io nu mă poci d'e jēle! /
 Ioi, cāte lacrāmîni am vārsat / După tîne, puiuț drag, / Care mîni-
 o mure-nt-o vară, / Înt-o vară și-nt-o sară! / Asară /
 După cāte-am mai vārsat, / Ioi, țucă-țe mama, Văsîcă, / Ș-a
 mămuchii îngerăș, / În pămānt, ioi, țe-o băgat! / Ioi, în pămānt
 să putred'ești, / Nu-n casă să holțiești! / Māmuca nu o gānd'itu /
 Dē-astă casă să o facă / Fără uși, fără ferești, / Când oi tre[ce] să
 nu mă vez! / Māmuca-o gānd'it așē: / Că ț-a fa[ce]-o cāsucă-
 ntōrsă, / Cu uși și cu ferestruice, / S-o vez pă uliță când s-a duce, /
 Să u-ă țemi, puiuț, în casă, / Să poči mē[rge], să poči zîni! / Țucă-
 țe mama, Văsî, / Pe vēcî da nu m-i țema.*

ACFC 7344¹⁰⁹

Locul: Certeze, Județul Satu Mare

Data: 27 iunie 1975

Informator: I.C., 52 de ani

Culegători: G.N., D.T.

¹⁰⁹ Aceste note de teren arhivate au fost publicate în volumul Eleonora Sava, Maria Candale, *Rituri de trecere din Țara Oașului...*, Ed. cit., pp. 105-110.

Bocetele ca la frate evocă circumstanțele morții acestuia, precum și atitudinea interlocutoarei față de ucigași, față de fratele ei, față de doctori, față de fetele care nu îl bocesc etc.

Bocet ca la frate (după dictat)

Bunulioru mîneu frățiutu,/ Nu-i mîntuie Dumînedzău,/ Frățiutu, d'e paharu tău,/ Să-l vadă câtu-i d'e greu!/ Nu te poçi, frate, cânta,/ Că mă dore irima,/ Când îți vād, zăuț, fața!/ Ioi, nu te păzî, frate, tare,/ C-amu n-ai lungă cărare!/ Ioi, c-amu vād că ni-i lăsa,/ Numa ce ziîne popa!/ Ioi, căruțu-i cu patru roțe,/ Dē-ncăpe-oi și io poțe./ Ioi, căruțu-i cu patru boi,/ Ioi, duce-ne-a pă amândoi!/ Ioi, bunulioru mîneu frățiutu,/ Că d'e astăzi înaintē/ Nu te am până-i lumuță!/ Ioi, nu mă poci, frate, gîndi,/ Țucă-ț mama irima,/ Ioi, că rău te-o putut tăie,/ De-o crăpa irima-n patru,/ Ioi, bunulioru mîneu frățiutu!/ Ioi, batăr câtu te-oi cota,/ Nîcări nu te-oi afla!/ Ioi, nu te știu, frate, cânta/ După cum ai merita!/ Nu te poci, frate, cânta,/ Că mă dore irima/ Când îți vād, zăuț, fața!/ Țucă-ț mama uăřii tăi!/ Păcatu-i și-a tău căpuț/ Pă perină d'e lutuț,/ Ioi, după cât ești d'e bunuț!/ Lasă mînurile-acasă,/ Că-i păcat să putred'ească,/ Ioi, bunulioru mîneu frățiutu,/ C-amu ești gata d'e dusu!/ Ioi, nu te duci la fețe-n satu,/ Ioi, ce te duci să putred'ești/ Și la noi nu te gîndești,/ Ioi, c-amu vād că ne-ai lăsat,/ Că cu tețe te-ai gătāt/ Și cu popa te-ai înd'emnat!/ Ioi, bunulioru mîneu frățiutu,/ Când îi ieși d'în ocol/ Io mă pui în pat și mor!/ Io poci muri sîecându,/ C-a mîneu biîne-i în pămînt!/ Ioi, cum te poț, frate, răbda,/ Dē nu grăiești cu gura,/ Dē nu cu noi, cu mama,/ Cu mama și cu tata,/ Iei ț-o vāzut cramura!/ Scōlă-te drept în pțiciore/ Și ne fă o voie mare!/ Ioi, d'e-asară dac-a-nsăra/ Ioi, cu verii îi da mîna,/ Ioi, știu ziîne că te-a-ntreba:/ Ce mai fă, vāruț, tata?/ Nu-i spuîne, vāruț, mulțe,/ Numai dōuă-tri vesăt:/ Spuîne-i că îi (ei) fac biîne,/ Doru d'e la ei mă gată!/ Nu te știu, frate, cânta/ După cum ai merita!/ Ioi, țucă-ț mama gura ta,/ Dē cuțît ai fost tăiat,/ Dē săcure d'emnîcat (tăiat),/ Țucă-ț mama irima,/ Cum cuțîtu o tăiat,/ Dē-n patru țî-o crăpat!/ Asta nuntă nu-i pe loc/ Și sțegarui fără clop./ Scutură, sțegari, sțeagu,/ Că dōră nuntă-i amu:/ Mînirele-i în copârșeu,/ Mînireasa-i la tată-său,/ Dē-nțînd'e mîna dreapta/ Și ne-arată mînireasa,/ Ioi, frățiutu, zău, care-i a ta?/ Înainte o-ai mînat,/ O-napoie o-ai lăsat?/ Ie-ți, frățiutu, rămas bun/ Dē la iarba d'e sub prun,/ Dē la tata tău cel bun,/ Dē la iarba d'e sub masă,/ Dē la mama ta cē dragă!/ Dē la iarba d'e

sub prun,/ Țe la frați tăi cei buși,/ Țe la iarba d'în pragu,/ Țe la
 sora ta ce dragă!/ Ioi, hai frățiuț, să ne grăim,/ Că minten ne
 despărțim!/ Cum te poț, frațe, răbda,/ Țe nu grăiești cu gura?/
 Țe nu cu noi, cu mama,/ Ie ț-o văzut cramura!/ Bunulioru m'ne
 frățiuț,/ Ioi, nu-i mântuie Dumnezău,/ Frățiuț, d'e chinuțu tău,/ Să
 vadă câtu-i d'e greu!/ Ioi, țucă-țe mămuca, frațe,/ C-amu văd
 că ne-ai lăsatu,/ Că cu tețe te-ai gătatu!/ Ioi, nu te păzi, frațe,
 tare,/ C-amu n-ai lungă cărare!/ D'ardă-ț focu căsuța,/ Ioi,
 strâmtă ți o putu fa[ce],/ Fără uși, fără feresti,/ Când oi tre[ce],
 să nu mă vezî!/ Noi, frățiuț, da, ne-am grăit/ Că ț-om fa[ce] o
 casă-ntorsă,/ Ioi, când om tre[ce] pe lângă ie,/ Ca să ne țemi în
 ie!/ Ala noroc nu l-am avut,/ Că dușmanii te-o omorātu!/ Noi,
 frățiuț, ne-am pregătitu/ Că ț-om fa[ce] nuntă frumoșă,/ Ca să sie
 pomiñită!/ Nici cu gându n-am gânditu/ Pe ciñe am d'e jelit/ O
 lună și-o jumătate,/ Cu păru-n ȝos, pă spațe!/ Colacii d'în
 cunuñie/ În corñe la boi să sie,/ Colacii d'în cunuñie,/ Lasă-ți-i la
 prosțiñie!/ Ce te-ai, frațe, supărat,/ Țe te-ai dus și ne-ai lăsat./ Ioi,
 noi, frațe, te-am ascultat,/ Mărs-am unde ne-ai m'nat!/ Batăr
 ciñe ce m'ni-o spusu,/ Tăt a tale o fost mai sus,/ Batăr ciñe ce m'ni-o
 spuñe,/ Tăt a tale o fost mai buñe!/ Ioi, nu te poçi, frațe, cânta/
 După cum ai merita!/ Cântați-l voi, clopoțele,/ Că io nu mă poçi
 d'e jële!/ Crapă-n mine irima,/ Ioi, când îț văd, frațe, fața!/ Bunulioru
 m'ne frățiuț,/ V'erde-ai fost ca loboda/ Și te-ai topfit ca
 ceara,/ V'erde-ai fost ca verdeața/ Și te-ai topfit ca r'oua!/ Ioi, hai,
 frățiuț, pe o sărucă!/ Haida, frățiuț, până-acasă,/ Ioi, că io, frațe,
 te-oi agod'i/ Cu lumñină și cu cină/ Și cu dor d'i la irimă!/ Să știu,
 frațe, c-ai ziñi,/ Drumu ți l-aș șind'ili/ Cu șindrilă d'e m'atasă/
 Până la maica acasă!/ Să știu, frațe, c-ai ziñi,/ Drumu ți l-aș
 șind'rili/ Cu șindrilă m'ânânțe,/ Să sosășți pe joi nopt'e,/ Să te uită
 pă fereastă,/ Să vezi ș-ai tăi fraț în casă!/ Înt-a casă-a mamii
 plină/ Nu s-adună doi la cină!/ Țint-o casă-a mamii rasă/ Nu
 s-adună doi la masă!/ Bunulioru m'ne frățiuț,/ Nici m'ni-i scârbă,
 nici m'ni-i greață,/ Io, frățiuț, te ieu în brață/ Și te-oi puñe după
 masă,/ Nu ț-oi da lucru șohan,/ Numa să știu că te amu!/ Ț-nt'ornă-
 te și nu me,/ Largă-i casa și-ncăpe,/ Cu noi alătur'e!/ Cât is d'e
 măsura ta/ Tăț is zău p-acole ia!/ Ioi, tu frațe gata d'e dusu/ În
 pământ să putred'ești,/ Nu-n lume să holțiești!/ Țucă-țe
 mămuca, frațe,/ Țucă-țe mama pe ține,/ Dacă nu te țucă nime!/ Nu
 te știu, frațe, cânta/ După cum ai merita!/ Hai, frațe, sa ne

*grăim,/ Că minten ne d'espărțim!/
Câți-s d'e măsura ta/ Tăț is zău
p-acole ia/ Și fețe și feciori!/
Futu-vă raiu vost, fețe,/ Câte știți că
v-o jucat,/ Hai pă Deor'de și-l cântaț!/
Ie-ți, frățiuț, rămas bun/
Đi la iarba d'i su' prun,/ Đi la feți și feciori!*

ACFC 7376

Locul: Certeze, Județul Satu Mare

Data: 26 iunie 1975

Informator: I.C., 52 de ani

Culegători: D.T., G.N.

Aceste texte folclorice sunt foarte bogate semantic, întrucât exprimă, în formă poetică, un mod de a înțelege lumea. Însă, aceste discursuri versificate, performate în momente rituale, sunt realizate pentru a fi expuse social. Cercetătorii notează discursurile care sunt performate în situații de comunicare în public. Perspectiva oferită în afara contextului ritual, respectiv povestea relatată în cadrul conversației dintre cercetător și interlocutor, nu intră în aria de interes a disciplinei și în consecință, nu face obiectul notelor de teren care vor fi arhivate. Conform metodologiei de cercetare, notele de teren reprezintă aspecte culturale legitimate social, prin performarea lor în contexte rituale. Așadar, în această etapă a disciplinei, este valorizată componenta publică, și nu cea personală/ intimă, a comportamentului și a discursului.

Textele conturează imagini ale familiei, în ansamblu, apoi ale membrilor ei, filtrate prin subiectivitatea femeii, precum și locuri comune, preluate din tiparele bocetelor și utilizate pentru conturarea portretului lor, în funcție de vârstă, de starea civilă, de relația cu interlocutoarea etc. Cercetătorii rețin pentru fișele din Arhivă doar bocetele, discursul ceremonial, nu și pe cel informal. Nu redau povestea de viață a interlocutoarei, narațiuni despre cei evocați în textele rituale. Imaginea ei și a celor pe care i-a jelit se construiește prin intermediul bocetelor, așadar prin portrete elaborate pentru a fi expuse social, în cadrul discursului public impus de bocirea ceremonială la înmormântare.

Fișele de teren conțin exclusiv texte în versuri. Cotele pe care fișele le primesc la arhivare nu sunt consecutive. Criteriile care structurează notele de teren devenite apoi fișe de arhivă impun selectarea din continuumul discursiv, doar a elementelor care intră în aria de cercetare: bocete din repertoriul local. Din nou, avem de-a face cu o

fragmentare a faptului de viață, după criteriile metodologice de cercetare. Chiar dacă întâlnirile cu interlocutoarea implică, în mod cert, și povești de viață care explicitează conținutul bocetelor, cercetătorii notează doar textul în versuri. Așadar, miza arhivării este, din acest punct de vedere, realizarea unor corpusuri complete și sistematice care să conțină informații reprezentative pentru cultura tradițională a unei regiuni. Ceea ce trebuie să primească o identitate este folclorul local, locul, nu interlocutorii, prin poveștile de viață din spatele speciilor și a genurilor canonizate la nivel teoretic (de exemplu, bocetele).

2.2.2. Texte cu elemente de context

Fișe cu cotele ACFC 7387, ACFC 7379, ACFC 7375, ACFC 7369, ACFC 7386, ACFC 7377, ACFC 7384 conțin bocete performate și înregistrate în cadrul aceleiași înmormântări. Prin cumularea datelor oferite de toate notele de teren rezultate în urma asistării cercetătorilor la această înmormântare, reiese că e vorba de înmormântarea unui tânăr necăsătorit, care a murit din cauza unei boli. În mormântarea a avut loc în a patra zi. Tatăl decedatului a venit în ziua înmormântării, când cortegiul funerar era la cimitir. Cercetătorii sunt aceiași (G.N. și D.T.) pentru toate aceste fișe, deci există o consecvență în modul de lucru.

Titlurile textelor din Arhiva Cercului de Folclor Cluj sunt formulate după modelul interbelic, pe structura „bocet la...”/„bocet după...” (bocetele performate în contextul înmormântării) sau „bocet ca la...” (bocete reconstituite, la cererea cercetărilor). După modelul de cercetare al lui Constantin Brăiloiu¹¹⁰, cercetătorii precizează care e sursa pentru transcrierea textului. Dacă este dictat de interlocutor, titlul este urmat de sintagma „după dictat”. Dacă este transcris după o înregistrare sau dacă e dublat de o înregistrare sonoră, pe o bandă de magnetofon, titlul este urmat de formula „text mg.”¹¹¹. Spre deosebire de culegerile lui Constantin Brăiloiu, în care este notat doar contextul spațio-temporal al performării, câteva decenii mai târziu, cercetătorii notează și aspecte referitoare la gestică. Ei consideră relevante nu doar elementele verbale, ci și elementele nonverbale, oferind o imagine mai amplă, realizând relația dintre text și performare. Studenții tratează textele folclorice ca parte integrantă a ritualului și sunt atenți la contextualizarea, chiar

¹¹⁰ Constantin Brăiloiu, *Despre bocetul de la Drăguș*, în „Arhiva pentru știință și reformă socială”, Anul X, 1932, pp. 336-337.

¹¹¹ Această consecvență în notare se observă în cazul fișelor redactate de D.T. și G.N., care sunt autorii celor mai multe fișe cu bocete, în campania de cercetare din 1975, în Țara Oașului.

sumară, a lor. Textele bocetelor conțin și puncte de suspensie, marcând lipsa unei bucăți din text, astfel că gradul de fidelitate față de discursul oral, auzit de cercetător, se dorește a fi cât mai mare. Autenticitatea documentului este un criteriu mai important decât completitudinea textului conținut de acesta.

Bocetele sunt definite prin titluri ce pun în evidență relația familială dintre performer și decedat: *după cumnat, după frate, la nepot, la frate, după nepot, după fiu*.

Unul dintre bocete este performat de „o femeie”, la cimitir, la apariția neașteptată a tatălui, la înmormântarea fiului său.

La înmormântarea lui Ioan Moiş, 20 de ani, la groapă, o femeie tânără țipurește în timp ce se aruncă pământ peste sicriu. E acompaniată de ceteraș și e scuturat steagul (text magnetofon).

Hai, le, le, li, le, li, li,/ C-o ziîit și tată-tău,/ Măi Iuă, la temețeu,/ Hai, le, le, li, le, li, li/ Măi Iuă, la nunta ta!/ Tatăl mortului fusese plecat la lucru. Au făcut înmormântarea în a patra zi, când a venit tatăl său. Nu știau că va veni. A sosit când se cânta versul.

ACFC 7384

Locul: Moişeni, Județul Satu Mare

Data: 9 iulie 1975

Culegători: D.T., G.N.

Cele mai dezvoltate din punct de vedere cantitativ și din perspectiva diversității motivelor sunt cele performate de rudele de gradul I, respectiv fratele și mama.

Bocet la frate (auzit seara când trag clopotele. Bocetul e rostit de fratele celui mort, în timp ce se plimba prin curte).

Ie-ț, Iuăne, rămas bun/ Țe la grădina cu nuți/ Și dîi la noi, că țe duci,/ Că d'e-ai mę a cătuîi/ Iară la mama ai ziîi! |:/ Da', Iuă, țe duci în lut/ Și nu zii, frațe, mai mult!/ Țe-ai ziîi tu, măi Iuă, |:/ Să uă vez pe măicuța/ Cum o dore irima! |:/ Și dîin lut da țe-ai scula |:/ Și pe tăț ne-ai întreba:/ Țipt-ce-am prins a ne cânta? Scoldă-țe, Iuă, în sus,/ Și ne spuîe ce-ai d'e spus,/ C-amu iești gata d'e dus!/ Nu țe duci, Iuă, la uăi,/ Să mai zii sara-napoi,/ Să mai povestîm noi doi./ Ce țe duci a putrezî |:/ Și altu nu ne-om ved'e!/ Miîtenaș ziîe popa/ Părăstasu ți l-a fa[ce], |:/ Că nu-i acasă tata, |:/ Nici tata, nici Nuțuca. |:/ Cântaț, clopoțe, cu dor,// Cântaț, clopoțe, cu jële! |:/ Ioi, Iuă, io n-am

ce-ț fa[ce],/ Că duminică sara/ Nu țe-ai dus cu cețera,/ Nici pe
 nime supărat,/ Cum țe-ai supărat pe noi,/ Cum....., pe-amân-
 doi,/ Că mândru țe-ai așezat |:/ Și țe-ai pus tu singurel |:/ În
 pătuț cel mițitel,/ Măi, frațe, cât ai trăit, |:/ Tu nu țe-ai suduit!
 |:/ N-ai avut, frațe, noroc |:/ Io la nunta ta să joc, |:/ Numai să
 mă ții d'e cap.|:/ Până-i lume n-am gândit |:/ Că am frațe d'e
 jelit |:/ Io nu m-aș si așteptat |:/ Că am frațe d'e cântat, |:/
 Numai frațe d'e-nsurat |:/ Și d'e mărș cu cînște-n sat. |:/ Măi,
 frațe, clopuțu tău |:/ Cum să duce-n țimiteu,/ Nu l-ai dat să-l
 vād și ieu,/ Să-ț vād flōre d'e-a dreapta/ Și pă draga șocră-ta!/
 Dē tri zile m-am cântat/ Și lacrămni mni s-o gătāt./ Lacrăm'le
 mni s-o gătāt/ Și, Iuā, nu țe-ai sculat,/ Să țe dai și nouă sfat:
 |:/Cari țe-am noi supărat, |:/ Dē cu tătu țe-ai lăsat/ Și-n
 cupârșeu țe-ai așezat,/ În cupârșeu țe-ai așezat,/ Cu mânurile la
 țept, |:/ Nu zii, frațe, să țe vād. |:/ Măi, Iuā, frațile mneu, |:/ Nu
 țe duce-n țemiteu,/ C-acolo nu-i locu tău! |:/ Frațe, rău țe-ai
 supărat: |:/ Casa golă uo-ai lăsat,/ Fără d'e dor a mamii!/ Măi
 frațe, struțucu tău |:/ Cum să duce-n țimiteu,/ Cāt a si lutu d'e
 greu,/Măi frațe, pe struțu tău!/ Io, frațe, nu țe-am mănāt, |:/
 Numai tu țe-ai supărat |:/ Și pe noi, da, țe-ai lăsat |:/ Și nu țe-ai
 dat nici on sfat,/Iuā, ce țe-am supărat.

ACFC 7379

Locul: Moșeni, Județul Satu Mare

Data: 8 iulie 1975

Informator: I.M., 27 de ani

Culegători: D.T., G.N.

Bocet după frațe (text magnetofon)

Școlă-țe frațe în sus/ Și țe spuine ce-ai d'e spus, |:/ Că tu iești
 gata d'e dus |:/ Dī la doi părint a tăi |:/ Și pe-aicea străine! |:/
 Mă, Iuā, io n-am ce-ț fa[ce], |:/ Dacă nu-i aici tata, |:/ Că și tata
 ar ziī |:/ Și d'e baīi da s-ar lipsi, |:/ Numai d'e țe-ai întrezī |:/
 Să-i spui, Iuā, cu gura! |:/ Uă, Iuā, Iuā, Iuā,/ Da și tata ce s-a
 fa[ce]?/ Fost-ai tânăr, măi Iuā, |:/ Fost-ai tânăr ca un brad, |:/
 Cu tătu țe-ai și uscat, |:/ Cum n-ai si feciōr în sat! |:/ Fost-am
 patru la tata! |:/ Io, Iuā, nu am ce-ț fa[ce]. |://
 în țemețu,/ Vai ș-amar d'e capu tău!//
 Școlă, Iuā, d'între flori|:/ Și țe bagă-ntre feciori, |:/ Între feciori
 și fātuță,/ Nu țe duce d'e-acăsuț(ă),/ C-oi rămâne singuruț,/

*Sîngurută maica mea! / / Io, Iuănucă, n-am
ce-ț fa[ce] / Unde stai amu-i-ia |:/ Nu stai biîne, măi Iuă! |:/
..... / Iuănucă, n-am ce-ț fa[ce], / Iute-i gata casa
ta! |:/ / Măi frățiut, bôla ta / Nu te-o mai
putut lăsa! / Ie-ț, Iuănu, rămas bun / Ți la grădîna cu iarba, / Ți
la mama ta ce dragă! / / Măi frate, clopuțu
tău / Cum să duce-n țimiteu / Ți la danț să-l vād și Țeu? /
..... / Țe tri zîle m-am cîntat, |:/ Lacrămnîle s-o
gătăt |:/ Și, Iuă, nu te-ai sculat, |:/ Să ne dai și nouă-on sfat. |:/
Tare te-am mai supărat |:/ Țe cu tătu ne-ai lăsat, |:/ În
copârșeu te-așezat, |:/ Cu mînurile la țept, |:/ Nu zii, frate, să te
vād? |:/ Măi Iuă, fratele mîneu, |:/ Nu te duce-n
țimiteu, |:/ C-acolu nu-i locu tău! |:/ Frate, rău ne-ai supărat,
|:/ Casa golă o-ai lăsat, |:/ Fără d'e dor a mamii! |:/ Nu mă știi,
Iuă, cînta! |:/*

9.07.1975

*N-auz, Iuă, clopoț, |:/ Nici nîme nu te țîne, |:/ Că mîni-ai lăsat
durere |:/ Și jële la irima me! |:/ Măi Iuă, și măi Iuă, / Pă cînd
tata s-a-nturna |:/ Nu l-a afla pă Iuănucă, |:/ Numai casa
sîngur |:/ Și tu te duci aice! |:/ Iuănucă, bôla ta |:/ Pututu-te-o
așeza! |:/ Ardă focu, măi Iuă, / Ardă focu doftorii, / Nu te-o putut
lecu, |:/ Ce te-o pus a putrezî! |:/ Fost-ai vērde, măi Iuă, / Fost-ai
vērde ca on soc, / Numa n-ai avut noroc |:/ Pă mînireasă să Ț-o
joc, |:/ Nici să-ț vadă mămuca / Și țîie, Iuă, nunta. / /
Măi Iuă, nu ne-am sfădît, |:/ Nu știi cum te-ai celuit |:/ Și cu
gura n-ai grăit! |:/ Ie-ț, măi frate, rămas bun |:/ Ți la iarba dî
su prun, |:/ Ți la tată-tău cel bun. / / Fost-ai,
frate, ca un soc, |:/ Numa n-ai avut noroc |:/ Io la nunta ta să
Țoc! |:/ Măi Iuă și măi Iuă, |:/ Oare tata ce s-a fa[ce], |:/ Că pă
cînd s-a înturna / Casa golă o-a afla, |:/ Și d'e Iuăn a-ntreba: |:/
Unde s-o duce Iuă? |:/ Nu Țești dus, Iuăn, la uăi, |:/ Să mai zii
sara-napoi. |:/*

ACFC 7375

Locul: Moişeni, Județul Satu Mare

Data: 8 iulie 1975

Informator: I.M., 27 de ani

Culegători: D.T., G.N.

Chiar dacă cercetătorii selectează ceea ce este normat, tradițional, reprezentativ pentru cultura locală, descrierea unor cadre rituale concrete, ilustrează particularitatea fiecărui aspect de viață și faptul că discursurile ceremoniale răspund contextului de comunicare, nu sunt invariabile în timp și spațiu.

Din punctul de vedere al metodologiei de cercetare, putem vorbi, din nou, de o selecție din fluxul de viață în care cercetătorii se află. Ei notează doar discursul formal, ceremonial, în contextul înmormântării. Cercetătorii nu notează și discursul non-formal al oamenilor, în aceste împrejurări, poveștile lor referitoare la circumstanțele morții tânărului, la lipsa tatălui de la înmormântarea fiului etc. De asemenea, precizează doar data calendaristică, dar nu și momentul din zi, momentul din ritualul funebru, numărul zilelor care au trecut de la deces etc. Doar la regruparea fișelor reiese că data corespunzătoare zilei înmormântării este 9.07.1975 (data la care sunt înregistrate și notate pe fișă două bocete), că celelalte bocete au fost performate în ziua dinaintea înmormântării care a avut loc în a patra zi (fiind așteptat tatăl decedatului).

Însă aceste aspecte pot fi văzute doar în urma reorganizării fișelor corespunzătoare acestei înmormântări, căci bocetele sunt pe fișe individuale, iar cotele corespunzătoare lor nu sunt consecutive. În momentul arhivării, principiul de atribuire a cotelor nu a fost faptul social cercetat. Sarcina explicită a cercetătorilor este de a culege bocete, iar ei o îndeplinesc în mod absolut apreciabil, prin meticulozitatea, atenția, fidelitatea față de discursul oral de care dau dovadă, prin înțelegerea importanței contextualizării bocetelor la situația de performare. Bocetele, odată culese, devin fișe de teren independente una de alta și, implicit, independente de contextul performării lor. Doar regruparea acestora le oferă un plus de sens¹¹².

Aspecte particulare legate de moartea și înmormântarea tânărului reies din textul bocetelor. Foarte puține sunt menționate explicit de cercetători:

„Tatăl mortului fusese plecat la lucru. Au făcut înmormântarea în a patra zi, când a venit tatăl său. Nu știau că va veni. A sosit când se cânta verșul” (ACFC 7384).

¹¹² Ideea regrupării notelor de teren, după alte criterii decât cel tematic, în vederea construirii unei imagini mai ample asupra contextului conversațional, este a Eleonorei Sava: *Introducere* la volumul *Unde bea curcubeul apă. Rituri magice din Țara Oașului*, Napoca Star, 2008.

2.2.3. Descrieri de ritual

Fișa ACFC 7374 conține o descriere generalizatoare, fără particularizări, prin exemplificarea unei situații concrete. Cercetătorul urmărește construirea unui pattern comportamental, specific culturii din care face parte interlocutorul. Textul fișei are o coerență oferită de traducerea în codul științific, prin textualizare/scrierea fișei de teren ce urmează a fi arhivată.

Informații bocet la tineri necăsătoriți (text magnetofon)

„La înmormântare se cântă cu ceteră la băiat sau la fată. După ce l-a mormântat, jocă tăți feciorii un joc și cântă. Pălăria lu mortu rămâne la beserică 6 săptămâni. Și steagu să scutură numa la început și la sfârșit «a jelenie», câteodată. Numa la băiat se face steag. Da e tăt o melodie și la băiat și la fată.

La Paști să pun pă mormânt ouă roșii.

La Crăciun, d-a murit înt-ala an, merg și corindă. Să cântă prece corindă. La corindă merg cu cetera. Pentru cetere să plătește. Merge toată ceata. Îs numa preteni și rudonii. Să corindă la fete și la băieți. Da numa la ei, la alții nu. Ceata îi din 10-12 omini.

La mormânt să corindă a doua, a treia dzi dă Crăciun, d'e la beserică pleacă. Ceata îi însoțită de părinți, nu mai îi dusă dă șef.”

ACFC 7374

Locul: Bixad, Județul Satu Mare

Data: 26 iunie 1974

Informator: V.M., 24 de ani, 7 clase

Culegător: L.C.

Semnificativ este că, în etapa de trecere de la folcloristică la etnologie, criteriile tematice de selecție a notelor corespunzătoare unei fișe de teren nu sunt la fel de restrictive ca în etapa folcloristică. Chiar dacă titlul fișei este *Informații bocet la tineri necăsătoriți*, cercetătorul notează și aspecte referitoare la jocul tinerilor de după înmormântare, la ouăle roșii care se pun la mormânt la Paști, la colinda performată pentru familiile care au avut un deces (tânăr necăsătorit, fată sau băiat) în acel an etc. În etapa folcloristică, principiul de selectare a ceea ce trebuie notat pe o fișă este cel al informației minimale de teren, în vederea așezării datelor într-un sistem sintagmatic (prin asocierea fișelor care conțin date similare/ referitoare la același gest/ obiect/ moment ritual). În etapa de tranziție de la folclorism la etnologie, fișa conține elemente

din mai multe categorii ale clasificărilor teoretice, în favoarea unui sistem paradigmatic, cu aspecte din mai multe arii tematice. Ceea ce aduc nou cercetările din etapa de trecere de la folcloristică la etnologie este această relaționare între aspectele culturale asociabile unui subiect. Atestarea faptelor culturale, miză a cercetărilor, este înlocuită de înțelegerea culturii studiate.

Și fișa ACFC 9150 conține aspecte diverse, din mai multe categorii folclorice: obiceiuri (pomenirea morților, rituri agrare de Sînziene), legende (legenda Sfântului Gheorge), credințe (valențele simbolice ale teiului și ale mesteacănului). Cercetătorul le notează într-o singură fișă, nu aplică principiul fragmentării, ca în etapa folcloristică. Notațiile conțin și secvențe narative sau descriptive care sunt legate de subiectul abordat. Titlul fișei indică diversitatea conținutului notelor de teren, încadrabile mai multor subiecte canonizate de practica cercetării și a arhivării.

Informații mort. Cununile la Sînziene. Pomenirea morților la sărbători

La Sînziene duc cununi la cimitir. Seara, în ajun. Să duc fetele în ajun pe hotar, le strâng, le aduc acasă, le împletesc și pun trandafiri și le duc la morminte. Așe o rămas din bătrâni moda acei. Și pe casă aruncă, pe șură, pe șopron, câte una. Mai demult, era porumbu mare și puneau câte o cunună și pe porumb. Așe o rămas de la bătrâni că ziua acei o fost Ileana Cosânzeana, oarece yînă mare, o fost sfântă, api sărbătorea acei așe că are noroc la tâte dacă pune cununa, porumbu să rodește. Și cântă după mort la cimitir, ca la mort, nu stau mai mult de o oră, o oră jumătate, cât poțe sta. Fiecare om are o durere după mort.

Unii omei să duc în fiecare dumiñecă la mormânt, mai ales la tineri. Și la Rusale și la Ispas. De la noi d'e-acasă n-o fost nîci o dumiñecă să nu să ducă d'e-a cui o murit. Aprind lumîni acolo. N-ar trăbui să să năcăjască omu după cel ce mure, c-o scăpat d'e năcaz, da nu poț. De câte ori să duc, să cântă. Femeile să cântă, bărbați nu, numa rabdă-n sine năcazu. Și la înmormântări femeile să cântă. Muieri, fete (fiice), mame.

La Rusalii duc diferite flori, duc tei și la Ispas tot tei. La Sfântu Gheorghe duc mesteacăn. O rămas așe din datină. Sfântu Gheorghe o fost pe alăa vremi al mai viteaz, că o putut să omore șarpele, balaurul care mânca oameñii când merșu după apă. Așe

o rămas. Lemnul de mesteacăn înfrunzăște cel mai ȳute. Din tăițe lemnele și sub iel s-o hodinit Sf. Gheorghe după vitejia ȳe-o făcut. Teiu îl duc după ce îl bagă în apa ȳe sfinȳită. Zice ȳă-i un lemn care o fost binecuvântat de sfinȳi. Sub umbra teiului o stat Iisus Hristos înaintea de înălȳare, ȳamnii o luat lemn d'e tei și l-o cinstit. Nu tare duc brad. Cumpără de la oraș cununi de molid. La Duminica Floriilor, la Paști mai este obiceiȳu să duci acasă (miȳșori). O fost obicei ȳă or plantat pomi în cimitir. La fratele său au pus un stejar, ca să știe locul unde a fost îngropat. Alȳii pun prun. Numai să știe unde e îngropat. Crucea putrezește, mormântul se strică, să știe.

ACFC 9150

Locul: Gherȳa Mare, Satu Mare

Data: 28 iunie 1976

Informator: I.H., 74 de ani, 7 clase

Culegător: N.B.

Aceste fișe se diferenȳiază în raport cu cele din etapa folcloristică, prin faptul ȳă principiul de transferare în textul scris este contextul conversaȳional, nu informaȳia minimală de teren. Cercetătorul nu mai are ca obiectiv alegerea informaȳiilor relevante și fragmentarea lor, în vederea reasamblării și a prelucrării ulterioare, ci înȳelegerea diferitelor date ale terenului, în relaȳia lor considerată indestructibilă. Dacă în etapa folcloristică, datele de teren au semnificaȳie în sine, în următoarea etapă, datele de teren sunt relevante, prin ilustrarea relaȳiei dintre ele.

2.2.3. Chestionare

2.2.4.1. Fișe arhivate

Voi analiza¹¹³ fișe de teren redactate în urma aplicării metodei chestionarului. Întrebările de la care plec sunt următoarele: Ce tip de texte rezultă din utilizarea aceluiași instrument de cercetare, la interval de câteva decenii, în același context spaȳio-temporal? Cum construiește cercetătorul manuscrisele, pornind de la dialogul cu interlocutorul? Cum

¹¹³ O variantă intermediară a acestei părȳi din prezenta lucrare, a fost publicată: Maria Candale, *Ethnological Questionnaires and National Identity Construction*, în Eleonora Sava (coordonator), *The Ethnological Archive...*, Ed. cit., pp. 161-176.

textualizează discursul oral, cum îl transformă în textul unei fișe de teren care va fi arhivată?

Chestionarul este un instrument folosit atât în cercetarea indirectă, prin corespondenți, cât și în cercetarea directă de teren, realizată de specialiști. Întrebările se construiesc pe baza unui schelet prototip al aspectului socio-cultural supus cercetării: „Elaborat în urma unei documentări solide și minuțioase, orice chestionar sintetizează informații astfel obținute, creând un fel de «portet robot» al faptului ce civilizație/ de cultură ce urmează a fi cercetat, sau împrumutând un termen din lingvistică, «o invariantă» a acestuia, adică o ipostază ideală”¹¹⁴.

Am ales, pentru analiză, două fișe de teren construite pe baza chestionarului realizat în perioada interbelică, de C. Brăiloiu și de Henri H. Stahl, respectiv fișele cu cotele ACFC 7391 și ACFC 7398. Aceste documente au câteva puncte comune: metoda și instrumentul de cercetare – chestionarului elaborat de Constantin Brăiloiu și H.H. Stahl; tema abordată – înmormântarea; cercetătorul, autorul fișelor (D.T.); datele calendaristice corespunzătoare cercetării de teren (ACFC 7391: 2.07.1975 și ACFC 7398: 1.07.1975); zona în care s-a făcut cercetarea, Țara Oașului (localitatea Moșișeni, respectiv Certeze).

În 1937, Constantin Brăiloiu și Henri H. Stahl au folosit acest chestionar, în localitățile Moșișeni, Certeze și Negrești: „Culegerea acestora am făcut-o în colaborare cu H.H. Stahl, care a alcătuit împreună cu mine chestionarul pentru convorbiri [...]”¹¹⁵. Așadar, după 41 de ani, în 1975, cercetătorii clujeni au utilizat același chestionar, în cadrul unor cercetări realizate la Moșișeni și la Certeze. Folosirea unui instrument de cercetare, atât în perioada interbelică, cât și câteva decenii mai târziu, ilustrează o orientare metodologică a cercetărilor clujene din anii ‘70, apropiată de cea a Școlii Sociologice de la București. De asemenea, folosirea aceluiași instrument de cercetare poate ilustra un alt scop subiacent al cercetării, respectiv radiografierea, în diacronie, a aspectelor socio-culturale zonale.

Chestionar – înmormântare Care-s semnele de moarte?

¹¹⁴ Narcisa Alexandra Știucă, *Cercetarea etnologică de teren, astăzi (curs)*, Editura Universității din București, 2007, p. 52.

¹¹⁵ Constantin Brăiloiu, *Bocete din Oaș*, Extras din „Grai și suflet”, VII, „Revista Institutului de filologie și folklor”, București, Atelierele SOCEC & Co, S. A., 1937, p. 5.

Io dacă-l văd pe om bolnav, aproape îl cunosc pe răsuflat. Ala suflă din toate oasăle. Și pe uitat să poțe, că țipă țății lung.

Mama jera bolnavă și mă duc la mama. „Murit-o Grigo” – o dzîs mama. „No, lasă, dzîce, că și io-l așung”. Când o gătat d’e spus, tată fața i s-o mutat. Am știut că o să mōră.

Pe timpuri spuîe așe: am vădzut o stē cu cōdă. Spuîe oaminii cei bătrâni că s-a-ntâmpla ceva. În cēla an, cānd s-o-nceput războiu, s-o-ntâmplat că o-ntuîecat șorele. Oaminii cei bătrâni spuîeu că nu-i spre biîe, numa spre rău.

Era o femeie bătrână și îe tēma pe tăț cōțîi. O zîs bătrāna acēie: „Uitați-vă, cōțîi, acolo cum mănāncă vārcolac pe șore.” Și atuncînică jera întuîeric aproape dōuă ore.

Femeia bătrână avē on vas cu apă și-l țîîe jumātate la umbra cāsî. Pă parțea care era în umbră am vădzut o mână care să dādē așe după șore. Mână îeagră jera, d’e n-o fost rămasă șorele numa așe ca o secēre.

Cānd urlă cāîi să-ntâmplă mōrte grabînică. Cioariga (bufnița) zîîe și face așe d’e hād, d’e Dāmîe feri! Umblă așe rōta pă lāngă casă. Numa nōpțea. Pțîcă ceva d’e sus – atunci cadē omu d’e bōlă și mōre. Icōîe și blidē să-ntâmplă că pțîcă.

Ce se face pentru ușurarea mōrțîi?

Dacă-i omu bolnav probadză cu medic, da și cu rugăciuni. Rar să-ntâmplă să nu vie popa la îel. Îl spovedē și-l cumîîecă. Dacă să-ntâmplă să mōră îespoved’it, ala-i mare urât între popor.

În cēie lume îeste Purgator, cum ieste la noi îînchîșore. Numa rugăciuni trebe. Noi așe șțîm d’în bătrāîi.

Cine vine la casa mortului?

Vîn îele îeamurile.

Ce aduc?

N-aduc îîmîîică. Tumna dacă-i aduc dōuă îmbucături d’e poftă.

Sunt zile bune sau rele pentru moarte?

Să spuîe cānd mōre d’în dzîua d’e Paștî până-n Rusalii, ala mēre-n rai.

Ce se pune cu mortul?

Să puîe o cruciță d’e ceară îî māna mortului și cātva baîi cu crucița acēie (cam dōuāzāci d’e bucăț d’e cîîcî baîi). Să spuîe că trābă că sunt vāmîi d’e plătîit. Să puîe merîîdē: doi colācuț îî straiță. Sunt că mor tîîeri, d’e să mai pun și oarîce bombōne (cāîe

d'e 3 lei, d'e 5 lei). La tineri să pună cotăţore. Au bondă la laibăr şi i-o pus la on tânăr cotăţore, batistă d'e bold albă cu verji.

Care-s tineri să pun şi flori şi ȋaptă la tăţ, cu care l-o ȋieptănat cu ȋel şi la femei să pună şi ac. Acu să pună în cămeşă la femeie.

Cum e pregătit mortul? Ce i se pregăteşte?

Până ce-i în casă să pună lumînă şi la cap şi la pŃiciore (cam de 30 de centimetri) şi când să gată să pună alta. Pă ȋiept la mort să pună lumînă cât ȋi mortu d'e mare. Să pună când începe să clopoţească. Ale două ard tăta vremea. Aia de pă ȋiept numa când clopoţ să aprind'e.

Unde e aşezat mortul?

Să pună în casa care-i mai faină. Să aşadză cu capu-n sus, cu capu cătă masă şi pŃiciorele cătă uşe.

Cine scoate mortul din casă?

Ȇl scoţe: cine are siŃi [fini] Ȇl scoţe siŃii, care are giŃeri Ȇl scoţe giŃerii, care cum. Numa patru.

Se face ceva deosebit la scoaterea mortului din casă?

Nu bat copârşeu d'e prag când Ȇl scot.

Unde se pune afară?

Ȇl pun afară unde ai on loc fain. Ȇngerunţe toţe Ńeamurile lângă copârşeu. Atunci popa prohod'e.

Când vine preotul?

Popa ziŃe la cât să gată bucătăreşele d'e făcut mâncarea. La două ceasuri, la tri.

Cine spală mortul?

On om sărac (Hoşţeli). Ȇi dăm 100 şi băutură cât poţe be. Ȇi dăm şi haiŃe. Dacă-i femeie, spală femeie. N-avem spălăţore. Pe mame le spală feţele, pe feţe le spală mama.

Unde e spălat mortul şi cum?

Să pun ȃos paie şi apoi o pătură curată, albă şi după aceie pună apă-n lid'eau şi spălăţore şi sopon.

Unde se aruncă apa?

Apa o ȃpă acolo, oareund'e, und'e nu umblă marhă. Spun'e că nu-i voie să păsească. Dzice că vacile nu au lapţe dacă păşesc acolo. Lid'eauu Ȇl spală ciŃe-o spălat mortu şi-l limpăzăşte cu apă sfîŃită şi iară-l folosăşte apoi.

Se taie unghiile mortului?

Da. Cu cuţitu le taie ala ce-l spală.

Ce se face cu cuţitul după aceea?

Ala-l bagă în pământ, să nu mai umble nime cu ȧel.
 Se taie părul mortului?
 Să taie și d'în păr. Așe, d'e sămn numa.
 De ce?
 Spuŋe că dacă-i omu nărocos, mere cu ȧel.
 Ce se face cu el?
 Ȑl puŋe în casă la grindă. Ȑl lipește cu pământ.
 Se unge mortul?
 Pe cap să unge cu oloi d'e păr. Și mai d'emult tăt s-o uns.
 Cu ce se îmbracă?
 Să-mbracă cu care-s mai faiŋe. Să spuŋe că-n ceie lume n-a
 mere-așe.
 Cum e aranjat sicriul?
 Afumă copârșeu cu tămâie, puŋe vo do două paie, on cearceaf
 curat d'e puŋe pă mort. Să puŋe perină la cap, cum să ię cu
 urdzȧca.
 Se face nod la aȧa cu care e cusută haina mortului?
 Da.
 Se încalță mortul?
 Să-ncalță cu pantofi. Pe timpuri să făce cioboțe.
 E voie să să lucreze la casa cu mort?
 Atâta lucră, pă sama lui. Care-i în mejde cu mortu nu lucră.
 Ńeamurile mai lucră care-s d'eparte. Să vorbește pă lângă mort.
 Se merge în priveghi? Ce se face?
 Da. Bărbaȧi ȧocă cărȧi. Nu făceu alte ȧocuri. Ȑi dzice prevedi.
 Se duce ceva?
 Numa omu care-i d'în casă dă mâncare și băutură la 12 noȧtea.
 Vin și d'e peste sat și care nu-s ŋeamuri. S-adună la băutură.
 Se bocește noaptea?
 Noȧtea nu să cântă până d'imiŋeaȧa, când începe a clopoȧi.
 Unde stă sufletul mortului?
 Oamiŋii câte vorbesc. Zice că sufletu nu mere d'în casă până mere
 mortu. Nu să vede nimenica. Când ȧl slobode mortu-n ȧropă,
 sufletu se-nalță la cer.
 Se măsoară mortul?
 Să ię măsura cu botă pântru copârșeu. Tăt cu bota aceie să
 măsură ȧropa. ȧipă bota-n ȧropă pă ȧel.
 Cine ia măsura?
 Măsură cine face ȧropa și cine face copârșeu.

Se face cruce?

Da. Să face numa dîn lemn d'e gorun. O face cu maistăr.

Când se face?

Să face cât îi mortu-n casă, pă când a si înmormântarea să sie gata. Să face la tătă casa. Acolo mere maistăru. Să face d'e-on metăr și douăzeci d'e țenti. Până la on metăr și jumătate. Să fac și d'e ser acuma. Ciște are rînd. O puște-n car cu mortu. O razămă d'e copârșeu.

Cum e dus mortul la groapă?

Care-s oamiîni înstăriț să duc cu 4 boi, care nu, numa cu doi. Trabă să sie suri amândoi, o[ri] negri amândoi.

Cum sunt pregătiți?

Să pun în corno colac și ștergătoare. Să dă apoi la gazda boilor. Atăta-i plata.

Ce se pune sub sicriu în car?

Nu să puște nimică în car pă su copârșeu.

Se face pom?

La noi nu să fă pom.

Ce se face când scot mortul din casă?

După ce scoțe mortu, întide ușe și gazda căsî dă cu spațele d'e ușe.

De ce?

Așe-i obicei. Și femeia. De tri țări.

Se întoarce oglinda?

Să-ntorce oglinda și-on taljer.

E bine să se deschidă fereastra cât e mortul în casă?

Nu d'eschide fereastra, că să face hâd mortu. Slobod să umbli oriunde-n casă.

Se ține doliu?

Să jelește 6 săptămâni. Femeile îmblă cu batic negru, cu șurț negru și bărbați au partă neagră pă mână. Femeile umblă cu păru d'espletit.

Sunt morți care devin strigoi?

Io, când am fost copilă, apoi tăt am vădzut borsocoi vii. Niște lumînituță, ia așe viițe noțea. Umbla pe drum. Tăt câte 3-4. Una niciodată. Io o-ntrebam pe mama: „Mamă, da ce fel d'e lămpășuri vin pă sus?” „Ale-s borsăcăi, nu cota pă sus”. Nu mă lăsa să mă uit la ieși. Era ca o pară di la lampă. Tăt una suie, una scobora. Da d'e ai d'e zile nu văd.

Sunt anumite semne care arată că omul va fi strigoi?

Îerea aici o moșe și-o moșit o fetiță și omu nu i-o plătit. „Nu mîni-ai plătit nîmînica și ț-a muri borsocaie”. Să cunoșțe că ala naște-nt-o pânzucă (ca tifonu). Dacă rupți pândzuca aceie, care vre să sie gazdă dzice: „Să sii gazdă mare!”. Dacă nu, rămâne pe oamiîni, că spuîne că-i săgeță pe oamiîni. Nu au cîdă.

Cum se pun în sicriu?

Nu-i pun cu fața-n ȝos, tăt cu fața-n sus, da-i bagă aî în gură.

De ce?

Spuîne că să nu pîtă să vie să mânânce.

Ce se face cu pânza în care se nasc strigoii?

Pânza să îngropă în pămînt (pânza în care vin borsocăii).

Cînd se acoperă sicriul?

Capacu la copârșeu să puîne-n casă, înainte d’e a-l scoțte afară. La tîneri să lasă fără capac.

Cine pune capacu?

Care-s neamuri și care-o făcut copârșeu. Trabă doi o[ri] tri.

Cuiele le bațe ala care-o făcut sălașu, că neamurile nu să-ndură.

Se fac stări pînă la groapă?

Pe drum face stări după cum îi plătește la popa (10 lei o stare). Stă acolo pedri neamuri, pedri beserică și la drum-cruce fă stări.

Ce-s lunatecii?

Nu-s cu tătă mințea la întorsu lunii. Grăiesc și fac ce nu trabă. Îel spuîne că-i biîne așe. Dacă vorbe cu ciîeva, că nu lasă cum dzîce cela. Numa cu capu nu-i la loc. Nu să pot d’ezlega, că-s dî la naștere. Să cunosc că nu fac cum trăbuie și-apoi iară face biîne.

Cum se alege locul de groapă?

Se aleje după cum îs neamuri. Îeste și om care fă gropă, da amu o fac neamurile (patru o[ri] cinci).

Ce se face la groapă?

Să slobîde cu șpargă. Gazda cāsî duce apă sfințită și sfințe groapa după ce bagă mortu. Apoi țîpă pămînt. Să duce cu canceauă și le aducem înapoi acasă. Pămătufu d’e flori și d’e băsuioac cu care să sfințî[ște] să țîpă-n gropă.

Se aruncă pămînt peste sicriu?

Tăte neamurile țîpă căt o nucă de pămînt pă sălaș ș-apoi trag cu sapa cei ce-o făcut groapa.

Rămâne cineva la cimitir?

Nu rămâne lumea după ce bagă mortu, numa gropașii. Vin acasă, că fac pomană.

Ce se servește?

Să dă pālincă, sărmale, carne, răstăuță, prăjitură.

Cine merge la masă?

Cine vrę vine. Ți țeamă pă tăț gazda căsî. Da nu vin tăț.

La cimitir să dă ceva pomană?

La ȣimițeu să dă păstă grōpă bańi sau bombōne. Așa-i obiceiui: cāte-on leu.

Se fac colācei? Cui se dau?

Să fac multe pomeńe. Să fac 20-22 pomeńe folosîțore. Să dă la oamińii care-o scos d'în casă, la popa, la d'ieci, la vo 5 cāntăreți și la feți care-o clopoțit (4 feți), la cei ce-o făcut grōpa, la toți, la bucătăreasă.

Unde se fac?

Nu să fac unde-i mortu. Ȧn vecińi.

Ce sunt sâmbetele?

Cānd ȣi sâmbăta prima dată din Postu Mare. Până-n Sâmbăta Floriilor să slujesc sâmbetele ale. Cine vrę, me și să spovedę ȣn sâmbetele ale. Spuńe așe că pāntru sufletele d'e la Purgator (7 sâmbete).

Ce se numește comānd?

Noi ȣi spuńem paus. On colac cā ȣi gura la oală, 1 k[ilo]g[ram] d'e vin, o lumńină și męrem și răd'icām paus la beserica. Pausu rămāne la popa. Să face pentru tăte sufletele morților. Ale nu-s numa pentru unu.

Ce e praznicul?

Cānd o sfințit beserica prima dată – la Hrangelul Mihail. Atunci vin d'ĩ pe safe prețini, rudeńii, petrec ȣn dzua aia.

Ce se numește părăstaș?

Să fac șeptę pomeńe. Să fa pomană și la ala și să slujește-n beserica on prohod frumos tot pentru sufletele morților.

Se face steag la ȣnmormāntare?

La tineri. Care mōre fată și fecior să face steag. Să face ȣn casa acęie. Vin fețe și-l fac. Și dacā-i fată și dacā-i fecior. Ȧl fac cu chișchińeauă și chișchińeuașă, perț (panglică lată), țurgālauă. Ȧl duc ńeamuri. Numa fecior și la fată și la băiat.

Cum e ȣmbrācat stegarul? Poartă vreun semn deosebit?

Ȧi ȣmbrācat fain. Are sāmń: ȣi leagă chischińeuaș și colac pă māna stāngă (roșu, galbāń, alb, care-i mai frumos).

Se desface steagul? Ce se face cu el?

Să desface steagu la grăpă. Să țipă bota și florile în grăpă. Fecioru care duce steagu n-are clop.

Cine bocește?

Rudeniile, mamă, soră. La fecior să cântă și fete care nu-s neamuri. După fete să cântă tăte fetele.

Când se bocește?

Să cântă când mere cu mortu la grăpă. Gazdele căsă care-s apropiete să cântă când clopoț. Nu-i musai. Da așe-i obiceiiu (nu se plătesc bocitoare).

Cum e frumos bocetul?

Când îți bănuiești te cânt mai tare. Nici tare, nici încet.

Gros sau subțire?

După cum are glas. Voce d'e mîijloc îi fain.

Când se bocește?

Când clopoț. Când vine popa, atunci să cântă tare. Și când îl scot d'in ocol.

De la ce vârstă bocesc fetele?

Fetele care-s așe cu cap să cântă și care-s d'e 4 ai. Nici nu știu vorbi bine. Învață cum aud.

E obiceiul să se bocească repede?

Nu dau vorba repede, ci pe-nfins. Ceterașii cântă după cum cântă femeile. Nu danțuri. La fete ori la feciori.

Se bocește la mormânt închis la sărbători?

Nu. Numa când petrec alt mort, la care-s mai tineri să cântă la grăpă.

ACFC 7391

Locul: Moșeni, Ulița Mare, nr. 78, Județul Satu Mare

Data: 2 iulie 1975

Informator: A.M. a lui G. lui C., 73 ani; școală: 1 clasă

Culegător: D.T.

Chestionar – înmormântare

Ce se face după ce omul moare?

După ce more mortu [sic!], atunci să fac pomețele. Nu să fac într-acție casă cu mortu.

Pentru cine se fac?

Să fac la popa, la d'ieci, la prapore, la feșnice (4), la patru care scot d'in casă (pomește, nu colaci), la tăt groparu on colac și-o ștergură.

Ce fel de ștergură?

Mai d'emult să puște d'e ale cum era gătafe căsâle. Amu le cumpără d'i la cooperativă.

Se cumpără și oluri?

La oluri ce să ȳu la popa, unu la d'iac și câte unu la aceia care scot mortu.

Câți oameni scot mortul din casă?

Tăt patru scot numa.

Bărbați sau și femei?

Numa bărbat și dacă-i femeie. Dacă-i copil, scot copii. Tăt patru.

Unde se pune mortul după ce-l scot din casă?

Îl pun afară, pe patru scauște.

Ce se pune pe sicriu?

Pă copârșeu să puște urzică și cearceaf d'e așternut pe sub el. La copii nu să pun așe perinuță la cap, da la femei să puște. Și la femei, și la bărbat.

Cum se pune mortul în sicriu?

Câtă vreme-i mortu-n casă, îi acoperit cu urdzică. Când îl puște-n copârșeu, pun urdzică pă ȳel. Pun otavă môle su mort și cearceafu și urdzica pă mort.

Mortul se lasă descoperit?

Când să-n ȳermină popa cu prohodu, îl acoperă. Care-i tânăr, îl duc d'escoperit. Sled'eresc acolo și pun două pȳiciore d'inainte și două d'inaoi și pe bofele ali pun copârșeu. Care-l duc astupat d'e-acasă, îl astupă acasă, care nu, îl astupă acolo.

Ce semne prevestesc moartea?

Cad bliđe, icȳni – sȳmn d'e mȳrte.

S-a întȳmplat?

Da, câte! Altu mȳre d'e nu șȳii nȳme, numa-l află mort.

Stelele nu vestesc moartea?

N-am cȳtat la stele niciodată. Nu cȳtă nȳme d'e-ale.

Ce semne arată agonia?

ȳeste om că nu pȳte vorbi câte două-tri dzȳle înainte d'e mȳrte.

Spun ȳeȳ așe că i s-o pȳndzȳt ȳȳȳi.

Ce se face numaidecȳt după moarte?

Cumpără lumînă la oluri, la feșnice, ȝeu canceauă la cântăreț și pomește la lumînă. Să puște cruciță d'e ceară în mâna mortului. Să puște și lei.

Câți?

Câte 5 lei, alți mânântăi. Alți o zis că pun 99 d'e bani.

De ce se pun bani?

Nu știu. Dzice că le trabă la vămni în ceșe lume. Io am pus câte 5 lei în mână.

Cu ce haine e îmbrăcat mortul?

O murit o névastă aiceș. O gătat cu niște hain e d'e alș scumpe. Să îmbracă cu hainele care-s mai mândre. Să pun pantofi în pțicișre, ciorapți în pantofi, laibăr (bărabăț țăț, femeile care n-au, nu).

Se taie unghiile?

Io n-am vădzut. La alți să taie înaințe.

Să spală mortul?

Îl și spală.

Cine?

Îl spală Lușca. Îi plătesc 100 d'e lei. Îi dau și hainē. Știe că cel mort nu le mai pștă.

Se face nod la așă cu care sunt cusute hainele mortului?

Cum să nu! Da cine pște face o haină fără nod la așă?

Sunt zile mai rele sau mai bune pentru moarte?

Cine mșre d'în Paști până-n Rusalii, ala-i fericit. Dzic oaminii: „nș aiestă a mșre în Rai!” Care mșre dumișeca, dzice că-i bișe, c-ala nu-i așș păcștos. Io cred că și d'e-o făcut rău, nu pște mș la bișe.

Ce se face pentru ușurarea morșii?

Când îi bolnav omu, pentru a-l ajuta: ceșesc masla. Face popa masla. De are dzile, să mai scșlă, d'e nu, mșre. Mșre după popa și-l slobodș. Când o fost tata bolnav, io am mășrs la mșiazănpște după popa, că m-am țemut că a muri și nu-i spovedșit. Mășrg și nșspovedșit bugheș.

Ce se face cu oglinda?

Să-ntșrșce cotătșrea și blidșele d'în colșuri cât îi mortu-n casă.

De ce?

Nu știu. Am vădzut păș alți mai bătrâni.

Ferestrele pot fi deschise cât timp e mortul în casă?

Nu lășăm jamurile d'eschisă, da păș ușe umblăm.

Cine vine la mort?

Sara vin oamini – vin a șede cu cel mort c-așe-i bine. Zin a șede-n privedi.

Ce se face în timpul nopții?

Omu le dă pălincă, prăjituri le dă, că nu dorm tăta noptea. Să giocă-n cărți la cel mort.

Se bocește?

Dimineata, dacă să scqlă și prinde-a clopoți, să cântă.

Când?

De tri ȳari pă dzî să cântă la mort: d'îmineata, la la amniadzadzî, sara. Care vre să cântă și după ce o gătat d'e clopoțit. La tata, d'in Negrești până acasă, m-am tot cântat.

Se taie părul la mort?

Nu să taie părul. Să taie așe puținuc, on mniez d'e păr, că dzice că să duce norocu vițelor cu cel mort. O răgit boii când o murit socru-mneu până la gropă. Unde-am făcut stare, tăt o răgit. Altu ieste c-apoi câte vițe le are, tăte per, tăte-o murit. Păru tăiet îl puñe supt o grindă la poiată și nu ie nime d'e-acolo șohan.

E voie să se lucreze lângă mort?

Nu lucră nime nimnica. Nici vecinii care-s în mejdă nu-i slobod a lucra. Zice că le mor mâñile. La mort ajută și iețe, da nu-i slobod să țorcă, nici să cșă. Neamurile care nu-s aicea-n vecini, mai fac.

Unde stă sufletul mortului?

Sufletu dzice că stă-n casă până când să duce cu mortu la gropă.

Când îl bagă-n gropă, dzice că să duce la cer.

Se pune merinde?

Nici o merind'e nu să puñe.

Se ia măsura mortului?

Când me a fa[ce] gropă, atunci să măsură mortu c-o botă, c-o rudă. Aceie să aruncă-n gropă. Nu să ia măsura pentru sicriu.

Se face cruce? Din ce?

Amu să fă cruce d'e ser. Înainte să făce d'e lemn d'e gorun.

Se măsoară crucea?

N-o măsură nime, da să fă cât on om d'e mare. Să slobod'e acolo-n pământ. Să puñe la cap.

Unde se ține crucea?

Să ține afară până să duce mortu la gropă, răzămată d'e gard, d'e grajd, d'e orice.

Când vine preotul?

Popa ziñe la două după-amniadzaz.

Face slujbă?

Fă și-n casă. Umblă cu căd'elnița, ieșă afară, fă prohd.

Cine scoate mortul din casă?

Ţeaurile scot mortu d'în casă. Care are șogori, șogorii, care are jîneri, jînerii, cuscii. Care după cum are oamiîni.

Se fac stări?

Pă drum fă stări și cântă popa, fă rugăciuni.

Câte stări?

După cum vrę omu. Să fă 12 stări. Ale să plătesc aparte. Unde vrę omu. După cum îs Ţeaurile. La drumu cruce să fă stare.

Și la biserică?

Nu-i musai să treacă pă la beserică. Tăt omu mę d'i la casa lui.

Se face pom?

Nu să fă. Niciodată.

Ce se servește la masă?

La masă să dă răstăuță (tăieței), zupă, bōce, prăjituri, țuică, vin, dacă au. Dacă n-au, beu borcut.

Cât timp se poartă doliu?

Jelesc șesă săptămâni. Femeie îl jele on an d'e dzile. Nu tăte. Numa care vręu.

În ce constă?

Nu-și împlete păru; ie zad'ie Ţeagră și chischiŢeu Ţegru curat. Acție-i jele la noi. După: tată, jîner, norele, Ţepōte, fețe, câte șesă săptămâni.

Și până la o săptămână duc paus la beserică. Îl jelesc și până atunci. Da care-s mai d'eparte, nu. La șesă săptămâni mărg tăț cu Ţegru, când să fă paus. Să fac pomeŢe, să duc la beserică. Rămân la popa și la d'ieci.

Unii morți se fac strigoi?

N-am vădzut. Da am audzît că ala trebe pus cu gura-n șos. Să puŢe aių în gură. Au cōdă. Am audzît, da n-am vădzut.

Cine bocește?

Să cântă numa femeile. Fețele după tată. Ţeaurile care-s aprōpe. Nu să cântă veciŢele.

De ce?

Așe-i obiceiiu. Care mę și nu să cântă, dzice că mę ca vita. Amu-s vo dōuă săptămâni n-o dzis Ţime ŢimiŢica, d'e gând'ei că mę cu vita la gropă.

Cum e frumos bocetul?

Îi fain să să cânte tare. Cât d'e tare!

Mai subțire?

Care cum poțe. Subțire ar si mai fain. Nici pe subțire c-apoi nu precepti ce dzîce. Așe, mai normal. Nu iuțe, să-nțaleji care ce dzîce.

Se dă pomană?

Când mōre mortu [sic!] astădz, mâne fac pomeņele și a tria dzî îl îngrōpă. Dacă frământă în coveț făină, o ieu pă masă și-o întorc alta-ncōce, alta-ncolo. Iesă așe cât o pâne d'e-aiestē. Să fă la șesă săptămâni după mort.

Se bocește la alte sărbători?

La Sândziieņe și când mărg așe cu mortu, mărg neamurile la a lor și să cântă acolo.

Se țin sâmbetele morților?

Să țin. Da io nu m-am scris la d'e ale.

Ce se numește comând?

Să dau coci la femei sărace. Și la sâmbete, când fac paus (prescuri) duce coci și dau și la copii, la femei sărace, la bărbat care-s săraci.

Ce e praznicul?

Ala-i așe că fac bal mare. Ala-i cu cețeră, nu cu cântări. Aicea-i la Harhangel, tōmna. Atuncea s-o sfințit beserica. Și d'in alte sațe. Dacă ai neamuri.

Ce e părăstasul?

Îl face ciņe când vrē. Să fă prescuri.

Se face steag?

Să fă steag la fecior și la fată. Să fă ca la nuntă, d'e chischiņeauă (două mari, mņici multe), țurgalauă, struț în vârș. Îl duc feciorii. Și că-i fată, tăt fecior îl duce și d'e-i fecior, tăt fecior. Tăt cam neamurile-l duc.

Se pune ceva pe capul celor din convoiul mortului?

Clop pă cap nu-i slobod la mort.

Au ceva semn cei care duc mortul?

Care duc mortu duc pă mână bartă neagră. N-au nici aceia tăț. Da, care vrēu, își pun.

Dacă e dus cu carul cu boi, boii au ceva podoaabe?

În cōrņe la boi colaci și ștergători. Câte unu. Amândoi să sie d'e-o colore (indiferent care, dar să fie la fel).

Când se bocește?

Să cântă: dimineța, la amniadzăzi, sara – când clopoțe, când zi-ne popa apoi tăt să cântă până-l bagă-n grâpă. Altu nu.

Ce se face cu apa cu care e scăldat mortul?

Apa cu care-l spală pe mort să aruncă înt-on loc unde să nu umble nime. Aruncă vasu d'in care-l spală. Îl aruncă înt-o grăpă și tra pământ pă ȳel. Și țepținile (cu ala nu să lă nime mai mult).

Mortul e bărbierit?

Nu să rad'e după ce-i mort.

Ce se face cu paiele pe care e spălat mortul?

Gozu pă care-l spală și pe care d'orme mortu îl aprind. Laped'eu' pe care-l spală, îl spală ala ce spală mortu și-l duce acasă.

De la ce vârstă bocesc fetele?

Fetele să cântă d'e la 9 ańi în sus.

Ce semne sunt că un mort s-a făcut strigoi?

O fost o fată și când s-o căsătorit o fost o pl'ie d'e-o fo să mâne apa și când o murit iară o plouat. Apoi ac'ie dzice că o fo borsoc'ie, când o scoborât pă uliță cu caru cu boi s-o oprit boii, s-o pus ȳos, n-o putut m'e. Asta n-o făcut rău la nime.

ACFC 7398

Locul: Certeze, str. Principală, nr. 25, județul Satu Mare

Data: 1 iulie 1975

Informator: M.S., 62 de ani, fără școală

Culegător: D.T.

2.2.4.2. De la conversație, la fișa arhivată. Principii de textualizare

Întrebările chestionarului se pot grupa pe câteva subiecte de interes: decesul și pregătirea mortului, priveghiul, slujba de înmormântare, drumul până la cimitir, bocirea, metode de apărare a oamenilor împotriva morții, pomana, înmormântarea tinerilor necăsătoriți.

Cercetătorul adresează întrebările, în ordinea cronologică a desfășurării evenimentelor la care se referă (ACFC 7391: „Care-s semnele de moarte?”; „Ce se face pentru ușurarea morții?”; „Cine vine la casa mortului?”; „Ce se pune cu mortul?”; „Ce aduc?”; „Cum e pregătit mortul?”; „Ce i se pregătește?”; „Unde e așezat mortul?”; „Cine scoate mortul din casă?”; „Se face ceva deosebit la scoaterea mortului din casă?”; „Unde se pune afară?” etc.). Întrebările cercetătorului conduc

spre o construcție discursivă *ordonată cronologic* și *completă*, o reconstituire a desfășurării unei înmormântări. Dar, prin formularea generalizatoare a întrebărilor, răspunsurile nu privesc o înmormântare anume, ci înmormântarea-tip, specifică unei colectivități dintr-un spațiu ales pentru cercetare. Întrebările cercetătorului și răspunsurile notate nu pun în prim-plan situațiile particulare. Predominante sunt enunțurile sintetizatoare. Întrebările nu sunt formulate la modul personal. Nu fac referire la moartea membrilor din familia interlocutorului, ci la aspecte repetitive ale ritualului. Cercetătorul cere informații generale, valabile pentru majoritatea situațiilor din spațiul cercetat, nu aspecte particulare din viața personală a interlocutorului. Instrumentul de cercetare are ca obiect de studiu tiparul cultural supraindividual, caracteristic unui spațiu delimitat.

Modul de formulare a întrebărilor e determinant pentru răspunsul primit. În primul rând, majoritatea întrebărilor au un grad de generalizare ridicat, prin folosirea impersonalului reflexiv „se”, prin folosirea persoanei a III-a și a enunțurilor cu subiect nedeterminat. Răspunsul primit este construit pe același tipar: (ACFC 7398: Ce se face după ce omul moare? După ce more mortu atunci să fac pomețele. Nu să fac într-aceia casă cu mortu'. Pentru cine fac? Să fac la popa, la d'ieci, la prapore, la feșnice (4), la patru care scot d'în casă (pomețele, nu colaci), la tăt groparu on colac și-o ștergură. Ce fel de ștergură? Mai d'emult să puné d'e ale cum era gătaté cășale. Amu le cumpără d'i la cooperativă. Se cumpără și oluri? La oluri ce să țeț la popa, unu la d'iac și câte unu la aceia care scot mortu.) Cercetătorul cere informații, dar generale, fapte depersonalizate, iar interlocutorul răspunde folosind același tip de structură. Răspunsul conține o parte din întrebare, întrebările cercetătorului modelează răspunsurile. În al doilea rând, întrebările formulate sunt, în marea lor majoritate, închise. Răspunsurile așteptate sunt precise și scurte. Astfel, gradul de libertate a interlocutorului este redus, autoritatea cercetătorului fiind instituită prin puterea de a formula întrebările. Cercetătorul conduce conversația, coordonând, focalizând și limitând discursul interlocutorului, conform metodologiei de cercetare din perioada interbelică.

„Chestionarele sunt făcute numai pentru ca să ai veșnic în minte inventarul problemelor pe care trebuie să le tratezi. [...] conversația dusă în mod firesc nu înseamnă o conversație pe care nu o controlezi, informatorul nu trebuie lăsat totuși în voie să vorbească despre ceea ce socotește el de cuviință, ci vorba lui

trebuie să fie îndreptată asupra problemelor care te interesează și pe tine”¹¹⁶.

Rolul cercetătorului în discursivizarea obiceiurilor este decisiv, prin întrebările pe care le pune – conținutul și modul de formulare a lor :

„[...] decizia meritorie, în principiu, de «a da cuvântul indigenilor» este mult mai problematică atunci când începe să fie privită mai de aproape: *Ei* vorbesc doar în măsura în care *Noi* îi întrebăm, în funcție de ce și cum îi întrebăm, ba chiar în funcție de simpla noastră prezență printre ei, la care reacționează într-un fel sau altul etc. «Vocea» *Lor* este astfel doar o parte a unui dialog orchestrat de *Noi* și reprezentat apoi prin discursul antropologic în fața unei audiențe alcătuite de regulă tot dintre *Noi*. Etnograful nu poate să îi observe pe *Ei ca atare*, ci doar pe *Ei* în interacțiune cu *El*. Este deci total nelegitim să fie prezentați *Ei* ca și cum în această (re)prezentare *Noi* nu am juca niciun rol, nu am mijloci în niciun fel aceste «relatări». O anumită convingere pozitivistă de *punere la distanță* a obiectului de cercetare care doar așa poate fi reprezentat în mod *obiectiv* devine astfel tot mai problematică”¹¹⁷.

Am decupat răspunsuri la o întrebare, pentru a vedea cum sunt textualizate răspunsurile, la interval de câteva decenii. La întrebarea privitoare la semnele care prevestesc moartea, răspunsurile scrise sunt următoarele:

I. Moșeni, 22.5.34¹¹⁸

Cântă țăovriga în aproapele căsî, pasărea morței. Pângă casă, prin pomi.

Cântă orișicine, găina, oricum, cântă ca cocoșul. Se sparge vase în casă.

Cânele urlă.

II. Moșeni, 2.07.1975¹¹⁹

Io dacă-l văd pe om bolnav, aproape îl cunosc pe răsuflat. Ala suflă d'in tăte oasăle. Și pe uitat să poțe că țipă țății lung.

¹¹⁶Henri H. Stahl, *Tehnica monografiei sociologice*, Ediție îngrijită de Septimiu Chelcea, Prefață de Dorel Abraham și Septimiu Chelcea, București, (1934) 2001, p. 12.

¹¹⁷Vintilă Mihăilescu, *Op.cit.*, p. 77.

¹¹⁸ Informator: Măricuța Ciocan, Țiție Pop, Pr.[eotul] Berinde; Culegători: Constantin Brăiloiu, H.H. Stahl (Constantin Brăiloiu, *Op. cit.*, p. 59).

¹¹⁹ Informator: M. A. a lui Gligoru lui Ciuban, 73 ani, Școală: o clasă, Ulița Mare, nr. 78; Culegător: D.T., ACFC 7398.

Mama ȝera bolnavă ȝi mă duc la mama. „Murit-o Grigo” – o dzȝs mama. „No, lasă, dzȝce, că ȝi io-l aȝung”. Când o gȝtat d’e spus, tȝtă faȝa i s-o mutat. Am ȝȝiut că o sȝ mȝrȝ.

Pe timpuri spuȝe aȝe: am vȝzut o stȝ cu cȝdȝ. Spuȝe oaminii cei bȝtrȝni că s-a-ntȝmpla ceva. În cȝla an, când s-o-nceput rȝzboiu, s-o-ntȝmplat că o-ntuȝecat ȝorele. Oaminii cei bȝtrȝni spuȝeau că nu-i spre biȝe, numa spre rȝu.

Era o femeie bȝtrȝnȝ ȝi ȝe tema pe tȝȝ coptȝii. O zȝs bȝtrȝna acȝie: „Uitaȝi-vȝ, coptȝii, acolo cum mȝnȝncȝ vȝrcolac pe ȝore.” ȝi atunci ȝncȝ ȝera ȝntuȝeric aproape dȝuȝ ore.

Femeia bȝtrȝnȝ aveȝ on vas cu apȝ ȝi-l ȝȝȝe jumȝtate la umbra cȝsȝ. Pȝ parȝea care era ȝn umbrȝ am vȝdzut o mȝnȝ care sȝ dȝd’e aȝe dupȝ ȝore. Mȝnȝ ȝeagrȝ ȝera, d’e n-o fost rȝmasȝ ȝorele numa aȝe ca o ȝecere.

- când urlȝ cȝnii sȝ-ntȝmplȝ mȝrȝe grabȝicȝ.

- ciovriga (bufȝiȝa) ziȝe ȝi face aȝe d’e hȝd d’e Dȝmȝne feri! Umblȝ aȝe rȝta pȝ lȝngȝ casȝ. Numa nȝpȝea.

- pȝcȝ ceva d’e sus – atunci cadȝe omu d’e bȝlȝ ȝi mȝre. Icoȝe ȝi blidȝe sȝ-ntȝmplȝ cȝ pȝcȝ.

IV. Negreȝti¹²⁰, 20.05.1934¹²¹

Cȝnd urlȝ cȝnii, atunci. Sau ȝȝȝȝȝȝe blidul ȝn casȝ. Pasȝrea mȝrȝei o auzi, singur, numai aȝa din casȝ, o auzi cȝntȝnd. Tare pe lung glas are aceea. Cȝnd o murit un prunc la noi, apoi o broascȝ o tȝt cȝntat sub o ladȝ – ȝi apoi cȝnd o murit, n’a mai cȝntat. Semn a fost acela.

III. Certeze, 1.07.1975¹²²

*- cad blidȝe, icoȝi – sȝmn d’e mȝrȝe. [S-a ȝntȝmplat?] – da, cȝte!
Altu mȝre d’e nu ȝȝȝi nȝme, numa-l aflȝ mort.*

Rȝspunsurile la ȝntrebare sunt parȝȝal aceleaȝi ȝn toate cele patru cazuri, semnele de moarte menȝionate fiind: urletele cȝinilor, cȝderea

¹²⁰ Din convorbirea condusȝ de C. Brȝiloiu, la Certeze, au fost transcrise ȝi publicate doar ȝntrebȝrile ȝi rȝspunsurile privitoare la actul bocirii. În consecinȝȝa, am preluat un fragment de conversaȝie din localitatea vecinȝ, Negreȝti, pentru a remarca similaritatea rȝspunsurilor notate de cercetȝtor la prima ȝntrebare din chestionar.

¹²¹ Informatori: Irinca Sas, Iuliana Lobonȝ, Culeȝȝtori: Constantin Brȝiloiu, Henri H. Stahl (Constantin Brȝiloiu, *Op. cit.*, p. 69).

¹²² Informator: S. M., 62 de ani, [fȝrȝ] ȝcoalȝ; Strada Principalȝ, nr. 25; Culeȝȝtor: D.T., ACFC 7398. ȝntrebȝrile cercetȝtorului sunt marcate grafic, prin punerea lor ȝntre paranteze drepte.

icoanelor și a farfuriilor de pe pereți, cântecul bufniței. Textele etnografice sunt similare. Ele sunt rezultate ale cercetării în spații și în perioade diferite, cu insideri diferiți, dar cu ajutorul aceluiași instrument de cercetare, și mai ales cu respectarea unor principii apropiate de textualizare a experienței de teren.

În fișele din ACFC, remarc două modalități de textualizare a răspunsurilor. Pe de o parte, există enunțuri întregi, cu coerența lor internă, a căror comprehensiune nu depinde de întrebare și care nu conțin doar răspunsul la întrebare. Acestea transcriu fidel discursul insiderului. Pe de altă parte, există secvențe scurte, notate cu liniuță, transcrise tot fonetic, dar care par să fie selecții din discursul vorbitorului, decupaje a ceea ce e considerat semnificativ, de către cercetător. Conținutul acestora coincide cu răspunsurile primite de Constantin Brăiloiu, înainte cu mai bine de patru decenii. Așadar, putem vorbi despre o filtrare a ceea ce oferă terenul, prin notarea pe fișă doar a răspunsurilor așteptate, în conformitate cu orizontul de așteptare al cercetătorului. Textualizarea se face în funcție de ceea ce cercetătorul știe că trebuie să scrie, în funcție de modele de scriere.

În documentul ACFC 7391, secvența corespunzătoare răspunsului la întrebare este dezvoltată, cu inserții subiective ale unor relatări personale. Amintirile femeii se leagă una de alta și nu constituie neapărat răspunsul la întrebare. Relatează momentul morții mamei sale, reținând figura acesteia. De asemenea, vorbește despre alte semne care prevestesc răul: steaua cu coadă și „întunecarea soarelui”¹²³. Eclipsa, eveniment petrecut în copilăria interlocutoarei, este considerată semn rău, care a prevestit începerea războiului. Apoi, menționează explicația acestui fenomen dată copiilor, de către o *femeie bătrână*: soarele este mâncat de vârcolac. Tot în această secvență, vorbind despre aceeași *femeie bătrână*, interlocutoarea prezintă succint un ritual magic, imagine discursivizată în termenii fantasticului, reținută din copilărie: „Femeia bătrână ave o vas cu apă și-l ținę jumătafe la umbra căsî. Pă parfea care era în umbră am vădzut o mână care să dăde aşę după șore. Mână neagră jera, d’e n-o fost rămasă șorele numa aşę ca o cruce”. Dezvoltarea răspunsurilor și construirea unui discurs care abordează mai multe aspecte, din viața personală și legate între ele, pornind de la întrebarea cercetătorului, dar mai ales textualizarea acestora, transpunerea lor în fișa de teren, reprezintă o diferență semnificativă față de notele de teren din 1934. Această diferență indică un interes al

¹²³ Din context, rezultă că este vorba de o eclipsă de soare.

cercetătorului pentru aspecte personale și particulare, precum și o deschidere spre etnologia modernă. În anii '70, revenirea cercetărilor la metodologia interbelică, se face concomitent cu o mutație metodologică.

În mod sistematic, notele de teren evită utilizarea pesoanei I și exemplifierea situațiilor generale cu unele concrete. Acest lucru este mai evident în textele redactate în anii '30, decât în cele din anii '70. Astfel, prin relaționarea întrebare – răspuns, dar și prin ceea ce cercetătorul selectează pentru scriere, în documentul etnografic, se relevă caracterul sintetic al informațiilor cerute și al celor oferite.

Vom decupa, în continuare, fragmente din conversațiile textualizate în documentele rezultate din cercetările făcute în anul 1934, respectiv în anul 1975. Prin aceste exemple, urmărim cum sunt textualizate următoarele aspecte privitoare la bocete: actanții actului bocirii și momentele de performare a bocetelor, în contexte funerare.

I. Moșeni, 22.05.1934¹²⁴;

*Cine bocește?*¹²⁵

M.P.: Cine e neam: mama, soră, mătușe. Vecini nu.

Ț.P.: Oamenii streini nu să cântă. Numai neamurile să cântă.

M.C.: Dacă nu are pe nimeni, nu să cântă nimeni.

II. Moșeni, 2.07.1975¹²⁶:

[Cine bocește?]

- rudeniile, mamă, soră
- la fecior să cântă și fete care nu-s neamuri.
- după fete să cântă tăte fetele.

I. Moșeni; 22.5.1934¹²⁷:

Când se bocește?

¹²⁴ Informatori: Măricuța Ciocan, Țiție Pop, Pr. Berinde; [Culegători: Constantin Brăiloiu, Henri H. Stahl] (Constantin Brăiloiu, *Op. cit.*, 66-67).

¹²⁵ În documentele arhivate, cercetătorii marchează grafic diferența dintre întrebări și răspunsuri. În textul publicat de Constantin Brăiloiu, întrebările sunt marcate cu italice iar în fișele ACFC 7391 și ACFC 7398, întrebările sunt puse între paranteze drepte.

¹²⁶ Informatori: M.A. a lui G. lui C., 73 ani, Școală: o clasă, Ulița Mare, nr. 78; Culegător: D.T. Este vorba despre documentul ACFC 7391.

¹²⁷ Informatori: Măricuța Ciocan, Țiție Pop, Pr. Berinde; [Culegători: Constantin Brăiloiu, H.H. Sahl], Constantin Brăiloiu, *Op. cit.*, pp. 66-67.

M. C. Până nu moare, nu cântă. Dacă moare, apoi începe a să cânta, că apoi nu poți să te rabzi. Apoi când clopotesc dimineața, seara, la amiazi.

Când începe bocirea dimineața?

M.C.: După ce cântă cocoșul, la făcutul ziuji.

Se bocește și în curte?

M. C. Afară, prin ocol.

Când bocesc mai multe bocitoare conduce una cântarea?

M.C.: Cântă toate după olalată. Când se cântă toate deodată mai că nu se pricepe nimic. Când să cântă una, mai pricepi: când nu, nu mai înțelegi.

Lumea ascultă bocitoarele?

Ț.P. Lumea ascultă. Dacă nu nimeri, râd.

M. C. Nu râd.

Ț. P. Ba râd.

II. Moişeni, 2.07.1975¹²⁸;

[Când se bocește?]

Să cântă când mure cu mortu la grăpă. Gazdele căsî care-s apropiete să cântă când clopoțe. Nu-i musai. Da așe-i obicei. (nu se plătesc bocitoare).

[...]

[Când se bocește?]

- când clopoțe
- când vine popa, atunci să cântă tare
- și când îl scot d'în ocol.

I. Certeze, 21.05.1934¹²⁹

Cine bocește?

Ț.B. Mama întâi, după aceea sore și mătușe să cântă. Vecinii nu au târg. Dacă nu are rudenii, apoi nu să cântă nimeni. Me' necântat. D'apoi are neamuri, d'apoi da.

Bărbații bocesc?

Ț. B. Bărbații nu, numai plâng. Apoi noi femeile, da, că rămânem mai greu. Este și mai greu a trăi în lume. Mie mi-a murit bărbatul în ziua

¹²⁸ Informatori: M. A. a lui Gligoru lui Ciuban, 73 ani, Școală: 1 clasă, Ulița Mare, nr. 78; Culegător: D.T.. Este vorba despre fișa cu cota 7391.

¹²⁹ Informatori: Țiție Baltă, Maria Stan; [Culegători: Constantin Brăiloiu, Henri H. Stahl], Costantin Brăiloiu, *Op. cit.*, 1937, pp. 67-68.

de Paști și am rămas cu trei prunci, pruncuți. Și ăsta¹³⁰ nu a știut unde-l duce pe tată-său până la un loc. Apoi a zis: „ce l-ați pus pe tata în ladă”?

II. Certeze, 1.07.1975¹³¹

[Se bocește?]

Dimiineața dacă să scōlă și prinde-a clopoți, să cântă. [Când?] De tri ȳari pā dzî să cântă la mort: d'imiineața, la la amniadzādzi, sara. Care vrē să cântă și după ce o gātāt d'e clopoțit.

La tata, d'in Negrești până acasă, m-am tot cântat.

[...]

[Cine bocește?]

Să cântă numa femeile. Fetele după tată. Neamurile care-s aproape. Nu să cântă veciñele. [De ce?] – Așē-i obiceiiu. Care mē și nu să cântă dzice că mē ca vita. Amu-s vo dōuă săptămāni n-o dzās nime nimiñica d'e gāndēi că mē cu vita la grōpă.

I. Certeze, 21.05.1934¹³²

Noaptea se bocește?

Ț. B. Noaptea nu să cântă. Numai eu atunci, dacă am fost singură, am zis o lecuță. Da nu m'a lāsāt, că a putut grāi până a murit. A zis să nu țip: „Nu plānje, că spaī pruncii. Că mi-e musai să mor”.

Înainte de moarte se bocește?

Ț.B. Până nu gatā de murit să cântă:

O, bunucu meu găzducă,/ Cum te duci și mă lași/ Tot tânăără, nelogodă?

Apoi facem afară și ne cântām. Și te aude și te cheamă în casă.

În revārsatul zorilor se bocește?

Ț.B. Nu în zori. Când este un ceas până în ziuă. Atuncia dau cu clopotele și zicem și noi așa:

Da scoală-te, găzdiulucă,/Și ieși pān' afariliucă,/Că să face dimiñițā/Și eu nu mai am găzduță,/Că n-ai stat, mândrucu meu,/N'ai stat decāt două zile.

Se bocește în curte?

¹³⁰ În notă, se menționează că este vorba de un fiu de trei ani al interlocutoarei.

¹³¹ Informatori: S. M., 62 de ani, [fără] școală; Strada Principală, nr. 25; Culegător: D.T.. Este vorba despre fișa cu cota 7398.

¹³² Informatori: Țiție Baltă, Maria Stan; [Culegători: Constantin Brăiloiu, Henri H. Stahl].

Ț. B. Cântă afară, prin odor. Ieșim până prin ogradă. Și la fereastră se cântă. Apoi intră în casă, în ogradă:

Arde-te-ar focu, ogradă,/Rămâi, casă, spartă de gazdă Rămâne casă neîntomnită.

Pe drum spre cimitir se bocește?

Ț.B.: Cântă mai multe pe drum, care cum știe. Altă soră încolo, altă mătușe. Se suie toate în car. Care-s mai subțiri. Dacă o murit mama, nu mă sui în car, mă duc pe jos. Să suie mătușe și oricine poate, dar nu suim noi pe copârșău: ne ținem așa roată pe lângă car. De sînt 4, de sînt 5 fete, toate, una ca și alta. Da-s și mai bătrâne și mai tinere, apoi toate vin înapoia mea.

II. Certeze, 1.07.1975¹³³;

[Se bocește la alte sărbători?]

La Sîndzîiehe și când mărg așe cu mortu, mărg neamurile la a lor și să cântă acolo.

[...]

[Când se bocește?]

Să cântă: dimîineața, la amîiazăzi, sara – când clopoțe, când zihe popa apoi tăt să cântă până-l bagă-n gropă. Altu nu.

Și în aceste fragmente scrise la interval de aproximativ 40 de ani, e evidentă similaritatea răspunsurilor la aceleași întrebări, *cine bocește?* (legătura de rudenie și genul fiind criterii menționate în toate cazurile) și *când se bocește?* (momentele rituale, respectiv baterea clopotului, venirea preotului, scoaterea mortului din casă fiind reținute, în acest sens).

În fișa din ACFC, observ notarea cu liniuță a unora dintre răspunsuri, spre deosebire de altele, textualizate ca enunțuri întregi. Din nou, putem presupune că cercetătorul a selectat, din discursul interlocutorului, ceea ce a considerat relevant pentru a fi notat în fișa de teren destinată arhivei. Remarc tendința de generalizare, atât a cercetătorului (prin întrebări), cât și a interlocutorului (prin răspunsurile date). Sunt discursivizate și câteva situații concrete, durerea femeii la moartea soțului chiar în ziua de Paști, bocirea mortului noaptea (situație care contrazice afirmația aceleiași interlocutoare, privitoare la interdicția de a boci noaptea), ducerea mortului la groapă,

¹³³ Informatori: S.M., 62 de ani, [fără] școală; Strada Principală, nr. 25; Culegător: D.T. Este vorba despre fișa cu cota ACFC 7398.

fără să fie bocit, bocirea tatălui de la Negrești, până acasă (deci în afara situațiilor rituale de bocire pe care le menționase interlocutoarea). Aceste comportamente, actualizări ale unor ipostaze concrete, par să fie în disonanță cu normele enunțate de interlocutoare. Însă, nu aceste „informații” sunt cele avute în vedere de chestionar, nu acestea sunt informațiile căutate de cercetător, cu ajutorul chestionarului folosit. Tendința sintetizatoare a răspunsurilor cerute este evidentă. Interlocutorii construiesc răspunsuri sintetice, care să acopere o arie mai largă de situații concrete. Folosesc persoana a III-a sau persoana I plural, în oferirea informațiilor. Motivele din bocetele reproduse sunt legate de situația femeii care le reproduce (rămasă văduvă tânără, cu copii mici; pentru cel mort, folosește apelativul „găzducă”, cu sensul de bărbat, stăpân al casei). Acestea sunt oferite ca fragmente tipice pentru anumite momente din timpul înmormântării. Interlocutoarea nu le asociază unei situații concrete de bocire, respectiv înmormântarea soțului ei, situație de care par să fie legate. Astfel, prin relaționarea întrebare – răspuns, dar și prin ceea ce cercetătorul selectează pentru scriere, în documentul etnografic, se relevă caracterul generic al informațiilor.

Care e scopul cercetării, prin aplicarea unui chestionar care pune în discuție aceste aspecte, referitoare strict la practica înmormântării, la ce *se face*, iar prin modul de formulare a lor, la o practică normată, esențializată, schematizată? Consider că un astfel de instrument de cercetare, care determină construirea unor date de teren cu caracter sintetic și generalizator, este în strânsă relație cu finalitatea cercetărilor de teren: *sistematizare și sintetizare*. Construirea unui *profil identitar național* este un deziderat științific care susține anchetele etnologice. După Marea Unire din 1918, mize politice privitoare la identitatea națională, animează și discursurile teoretice din domeniul etnologiei:

„O întemeiere națională a culturii cere un contact viu și permanent cu unitățile de viață păstrate în formele lor etnice, cum sunt la noi satele”¹³⁴.

„Prin apropierea și compararea acestui material monografic izolat, produsul unor cercetări îndelungate și amănunțite și al unor analize

¹³⁴ Dimitrie Gusti, Traian Herseni, Henri. H. Stahl, *Monografia*. Teorie și metodă, Paideia, 1999, p. 63.

întinse și stăruitoare, se vor dobândi *adevăratele caractere generale și sinteza cea mare, știința Națiunii* (s. n.)”¹³⁵.

„E timpul să începem munca temeinică de cunoaștere a țării. Căci a cunoaște țara este cel mai bun mijloc de a o servi. Știința națiunii este știința patriei. Ne trebuie o enciclopedie a satelor și a orașelor”¹³⁶.

Întrucât rezultatele cercetării se doresc a fi *reprezentative* pentru o anumită colectivitate, dintr-un anumit spațiu, datele de teren se cer și „se culeg” gata sintetizate. Interesează norma, mai mult decât practica, planul colectiv, mai mult decât cel individual. Chestionarul, așa cum a fost aplicat în perioada interbelică și, într-o anumită măsură, în anii ‘70, este o grilă de lectură orientată. Acest chestionar face vizibil planul normat și ideatic al performării obiceiurilor. Informațiile au o variabilitate mică și sunt, de cele mai multe ori, asimilabile, prin conținut. Sistematizarea informațiilor are ca miză conturarea unui profil identitar, corespunzător locuitorilor unui sat, ai unei regiuni, ai unei țări.

„Numai după ce se va întocmi un număr cât mai mare de monografii ale orașelor și satelor, alese din toate *regiunile caracteristice ale țării* (s. n.) se va putea încerca, pe baza unei largi comparații și a fixării trăsăturilor tipice și generale, o caracteristică globală a națiunii românești.”¹³⁷

Cum sunt alese aceste *regiuni caracteristice ale țării*? De ce coordonata definitorie este cea spațială, în contextualizarea obiceiurilor, nu și timpul? Metodologia care a stat la baza cercetării, precum și instrumentele de cercetare, conduc la construirea unor caracteristici ale profilului identitar. Acesta este *unitar*, în raport cu coordonata spațială și *continuu*, în raport cu coordonata temporală. Chiar dacă documentele etnografice corespund unor spații, chiar și unor perioade diferite, rezultatele ilustrează o *unitate* și o *continuitate*. Utilizarea timpului prezent, în toate întrebările unui chestionar, precum și punerea în plan subiacent a dimensiunii dinamice a obiceiurilor, sunt în relație cu construirea unei imagini identitare *invariabile*. Vintilă Mihăilescu vorbește despre o dublă construcție, politică și discursivă, a unei țărârimi naționale, elementul central al etnologiei naționale (etnografia și folclorul din a doua jumătate a secolului XIX). Acest discurs etnografic

¹³⁵ *Ibidem*, p. 66.

¹³⁶ *Ibidem*, p. 68.

¹³⁷ *Ibidem*, p. 66.

susține că țăranul este moștenitor al practicilor foarte îndepărtate în timp și purtătorul unei culturi orale unitare în timp și spațiu¹³⁸.

Fișele de teren din Arhiva Cercului de Folclor Cluj evidențiază revenirea la modelul interbelic de cercetare, în anii '70. Mai mult, notele de teren relevă o depășire a acestuia. Cercetătorul, chiar student în anul 1975, se raportează cu conștiinciozitate la un model, dar în același timp, îl depășește, notând și aspecte care sunt din afara grilei impuse de chestionar, din afara schemei esențializate a obiceiurilor de înmormântare. Și întrebările notate în fișele de teren sunt mai pliate pe contextul conversațional, formularea unora dintre ele oferă o mai mare libertate discursivă interlocutorului. Aceste deschideri se datorează, în primul rând, îndrumărilor profesorului Nicolae Bot¹³⁹, dar probabil și modelului de scriitură oferit de literatură, cu evidente distanțări față de modelul pozitivist.

Chestionarul, așa cum a fost proiectat de cercetătorii din prima jumătate a secolului XX și nu numai, are în vedere culegerea de date, în scopul sistematizării informațiilor. Fondurile arhivistice constituite cu ajutorul acestor instrumente metodologice, sunt construite ale proiectului etnologiei naționale.

2.2.5. Observația directă

Selectez pentru analiză¹⁴⁰ două categorii de documente arhivate, scrise de către cercetători care au folosit metoda observației directe. Vom urmări modalitățile prin care vizualul este transpus în scriptural.

¹³⁸ „C'est cette double construction, politique et discursive, d'une *paysannerie nationale* qui fut la tâche politique et cognitive centrale de l'ethnologie nationale, voire de l'ethnographie et de la folkloristique qui voient le jour dans la deuxième partie du XIXe siècle. Le discours ethnologique fait ainsi du paysan l'héritier de croyances et pratiques très éloignées dans le temps et le porteur d'une culture orale aussi unitaire que possible à travers l'espace – ce qui explique aussi pourquoi les deux disciplines tutélaires furent l'histoire et la philologie. Ensemble, les coordonnées temporelles et spatiales engendrent une culture spécifique, qui distingue le peuple roumain de toute autre population du mélange ethnique des grands empires. Cette culture du *paysan* est aussi une *culture populaire*, c'est-à-dire représentative du peuple tout entier, qui devient ainsi, d'une manière déclarative identitaire, un *peuple-paysan*.”, Vintilă Mihăilescu, *Quelle anthropologie pour quelle société?: société portpaysanne et ethnologie postnationale en Roumanie*, în „Anthropologie et Société”, vol. 32, nr. 1-2, 2008, p. 221.

¹³⁹ Această idee îi aparține doamnei Eleonora Sava.

¹⁴⁰ Analiza notelor de teren selectate prezintă o variantă a studiului: Eleonora Sava, Maria Candale, *Ethnographic Documents and Field Textualization*, în Eleonora Sava (coordonator), *The Ethnological Archive...*, Ed. cit., pp. 121-160.

Cercetătorii clujeni își propun să respecte principiile promovate în perioada interbelică: completitudine, exactitate, obiectivitate, veridicitate. Există, însă, excepții notabile de la aplicarea acestora. Materialele analizate conțin elemente de subiectivitate, care anunță o schimbare de paradigmă.

2.2.5.1. Fișe arhivate

Înmormântarea Anei Bura, 44 de ani – 1, 2, 3 iulie 1975, Cămărzana

Fișă de observație – înmormântare (Ana Bura, 44 de ani).

1 iulie 1975, ora 18.50

Se așteaptă moarta în capătul satului. O femeie bocește (este mama moartei). Cauza morții: a căzut de pe o căpiță de fân, a fost transportată la Satu Mare, unde a murit în spital. Bărbatul ei a murit acum 9 săptămâni. Au rămas 4 copii. Se povestește acum, la capătul satului, de alți morți. Mama se plimbă prin fața casei unde se așteaptă și bocește (Gicu e acolo). Oamenii care trec prin fața casei scot pălăriile. Femeile sunt toate cu năframă neagră.

Ora 19.10. Se anunță că se sosește a doua zi.

2 iulie 1975

Ora 12.00. Preotul pornește spre hotarul satului (ora 12.55), unde se așteaptă venirea mașinii. La hotar, vin rudele apropiate ale moartei.

Ora 13.15. Sosește mașina. Se bocește – femeile deodată; rugăciune – preotul înconjoară mașina.

13.20. Mașina pleacă spre sat. Preotul oprește convoiul la fiecare cruce, unde se rostește o rugăciune, se înconjură udând cu apă mașina. Și rudele ridică capacul sicriului, bocind.

14.15. Sicriul sosește în centrul comunei. Din case, pe drum, ies femei care însoțesc convoiul câțiva metri. În comună, convoiul se mărește. Se adună din ce în ce mai mulți oameni.

14.35. Sicriul sosește acasă. Este lăsat în curtea casei, descoperit, și moarta este bocită. Preotul pleacă. Se acoperă sicriul și se lasă în curte. Nu mai pare un eveniment, ci un bun asimilat de colectivitate. Se mută sicriul la umbră și, deocamdată, femeile bocesc izolat, pe prispă. Nu mai e nimeni lângă sicriu. O parte din vecinii care au însoțit sicriul pleacă.

Ora 15. Fata moartei bocește singură pe prispă.

3 iulie 1975

Ora 13.40 se bocește în casă, lângă moartă; bocesc concomitent nepoata și fata moartei.

Fata: Bunuleoara mea mătușă,/ Când te-i întâlni cu tata,/ O, da di ce te-o chemat pe tine? |:/ Asta nu a făcut bine!/ Au, dacă-a rămas cu ie,/ Fără mamă, fără tată,/ Gânea că-s fa[ce] din piatră! |:/ O! Și ce vai te-ai supărat,/ De toți puii i-ai lăsat.

Sicriul – foarte frumos împodobit cu busuioc, flori și bani. În mână, 30 de lei; la cap, se mai află alți bani. În jurul capului și la picioare, biscuiți, bomboane, figurine din zahăr. Ieri, după transportul din Satu Mare, moarta a fost din nou spălată și pregătită pentru a fi pusă în sălaș. Se folosește sicriul în care a fost adusă de la Satu Mare. Bocesc și femeii îmbrăcate orășenește.

13.45. Încep pregătirile în curte.

În sat, circulă o superstiție în legătură cu aceste două morți survenite relativ repede. Cu câteva luni înainte, o fată care a iubit un criminal de sub cetățuie s-a căsătorit cu un fecior din această parte a satului. Criminalul a supt în noaptea nunții, a intrat în casa miresei și a furat, împreună cu tovarășii săi, țuica pregătită pentru nuntă și carnea. Aceste alimente au fost transportate în casa moartei de acum și ascunse. Ulterior, oamenii au recunoscut în podul casei o parte din oalele împrumutate. Tatăl miresei, care a refăcut rapid pregătirile, a plecat după nuntă la Negrești, unde a consultat o țigancă. Aceasta a prezis moartea cuiva din casă la Paști, a altcuiva la Rusalii. Prezicerea morții vizează și pe fata moartei. Cele două preziceri s-au adevărat. Oamenii din această parte a satului privesc cu suspiciune această moarte, cât și pe cea anterioară. Au murit, se pare, de făcătură.

14.05. A sosit preotul. În casă încă nu se știe, se pare, de venirea preotului. Totul păstrează aerul de normalitate, lume încremenită pe fundalul unor bocete monocorde. Preotul consultă lista rudelor de la care moarta își ia rămas bun. Toate femeile bocesc în casă. Lăsat singur, preotul se îmbracă.

14.20. Preotul intră în casă.

15.00. Preotul iese și înconjoară casa; în casă se bocește. La fiecare colț de casă, rudele și femeile care însoțesc pe preot se pun în genunchi și se rostește o rugăciune.

Afară, în curte, sicriul e pus în mijlocul curții. Înconjurând sicriul și bocind, lumea separă moarta de preot. Se dă impresia unor ceremoniale diferite.

16.30. Se termină prohodul. Se înconjoară o dată sicriul, fata bocește. Moarta se va duce la cimitir cu ștraful. Trâmbițașii se pregătesc de trâmbițat. Fiecare (sunt 3) are pe brațul stâng o batistă și un colac. A început trâmbițatul în spatele casei (în grădină). În curte, femeile continuă să bocească pe moartă (static). Se va trâmbița până în cimitir. Ștraful așteaptă. Caii sunt împodobiți cu câte un colac și ștergar.

16.50. Moarta este ridicată și pusă în ștraf cu picioarele înainte. Se trâmbiță. Sicriul este descoperit. S-a propus și acoperirea moartei (din rațiuni practice) dar nu a fost acceptată. Cei doi oameni care aduc „de-a mâna” capacul poartă un chischineu pe braț (pe brațul stâng).

Convoiul trece pe lângă casa vecinei care a adus-o de la Satu Mare (vecina Ilinca). Preotul oprește convoiul, ia rămas bun de la moartă și o îndeamnă pe vecină să aibă grijă de copiii ei.

La fiecare stare, se trâmbiță. Se trece prin ograda casei părintești. Preotul își ia rămas bun și îndeamnă pe mama bătrână să se ocupe de copiii rămași.

Rudele merg înainte și bocesc la mormântul deschis. Mormântul bărbatului este lângă groapa în care va coborî moarta. În același timp, se bocește și la mormântul închis al tatălui, aducându-i-se reproșurile; aceleași reproșuri care s-au auzit în timpul prohodului.

ACFC 7407

Locul: Cămarzana, Județul Satu Mare

Data: 1, 2 iulie 1975

Culegător: Ș.B.

Înmormântare. Fișă de observații

În casa moartei, înainte de venirea preotului

Sosesc rudele moartei. Moarta este luată de pe pământ, de jos, și e așezată pe două suporturi. Fiecare rudă, după ce a sosit, se așază lângă sicriu și începe să bocească. La cap, sunt așezate cele două fete mai mari și mama moartei. O femeie foarte bătrână îngenunchează și face o rugăciune. Întâi, în partea dreaptă a sicriului, la cap, apoi la picioare, e mult mai lungă. La picioare,

bătrâna se ridică și continuă să se roage. Rugăciunea nu e făcută în partea stângă a sicriului.

În anumite momente, la capul moartei, bocește numai fiica cea mai mare și bătrâna care a făcut rugăciunea.

Fiica cea mai mare e luată de la capul moartei și dusă, pe motivul că nu se va mai putea cânta la prohod.

Cu puțin înainte de intrarea preotului în casă, se aprinde o lumânare făcută spirală și se pune pe o laviță la capul moartei, în partea stângă, lângă sicriu.

După aprinderea lumânării, în casă s-a adunat multă lume. Toată lumea bocește. Bărbați și femei plâng. Se aduce o cană pe care se găsește un colac în care e o lumânare. Cana este goală. Pe o masă, în dreapta, la picioare, sunt doi colaci suprapuși, unul mai mare și unul mic. Pe cel mic, e o lumânare. Alături, un colac mic cu 3 lumânări. Pe masă se mai pune un vas cu apă și un buchet de busuioc.

Se mai aduc două sfeșnice, pe care sunt doi colaci mici, de asemenea cu lumânări. În jurul lumânărilor, din colacii de pe sfeșnice sunt legate două panglici negre.

Sosirea preotului e marcată de bocete strigate. El se așază la masa de la picioarele moartei. Se continuă un timp să se bocească. Sunt oprite cu forța, dar ele continuă să bocească. Sunt oprite cu forța. S-au aprins lumânări și în partea dreaptă și în cea stângă a capului moartei.

S-au aprins lumânările de pe masă, cu excepția celor trei din colacul mic.

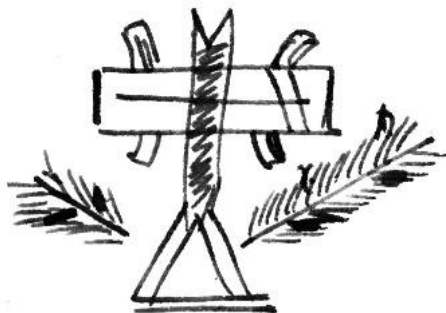
În momentul când preotul tămâiază sicriul, continuă să bocească numai fata cea mai mare a moartei.

Diacul cere unei femei un ștergar care e adus și pus pe masă. În jurul moartei, sunt așezate și bancnote de 5 lei, una în mână iar sub mâinile împreunate, 5 bancnote a câte 25 de lei. De asemenea, turte și biscuiți în jurul capului și picioarelor, flori de mușetel, trandafir și lămâiță.

Moarta este îmbrăcată în haine de sărbătoare, cu basma neagră pe cap. Sub cap e pus un ștergar țesut cu motive geometrice. În picioare – ciorapi albi și ghetete negre.

Bocetul fetei celei mari încetează numai în momentul în care preotul face rugăciunea la sicriu. După rugăciune, cei doi colaci

suprapuși sunt luați și ridicați deasupra moartei de mai multe ori de către rude, care au prosopul adus, așezat peste mâini. Diacul face în partea dreaptă a ușii, pe perete, o cruce de forma:

Pe peretele din partea stângă a geamului, din stânga capului moartei se face o cruce la fel. Cele două cruci ar putea fi unite printr-o diagonală, care trece direct peste mijlocul moartei.

În timp ce popa citește deasupra capetelor copiilor moartei, toată lumea bocește.

Cele trei lumânări din colacul mic se aprind la sfințirea apei din vas. Cele trei lumânări sunt udate cu apă slujită, în timp ce se cântă „Mântuiește, Doamne, poporul tău...”.

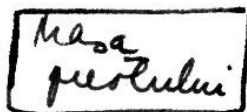
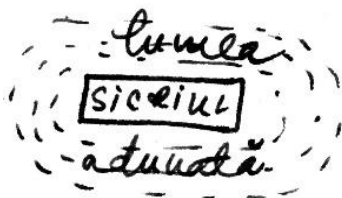
După ce preotul a terminat slujba, lumea se adună în jurul moartei și bocește.

Preotul a ieșit afară și a înconjurat casa cu copiii moartei.

În acest timp, la capul moartei, cei rămași au bocit.

Din cauza celor mulți din casă, nu s-a observat că în fiecare colț al casei era o cană cu colac pe ea și cu lumânare arzândă. Moarta e scoasă de patru bărbați afară.

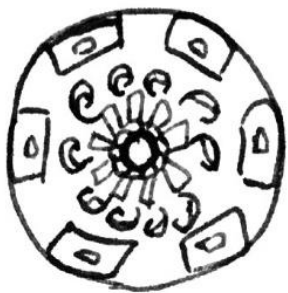
Prohodul

Pe masa preotului se găsesc 6 ulcioare. De gâtul fiecărui ulcior sunt prinse prosoape țesute cu motive geometrice. Se mai găsesc pe masă 6 colaci. În fiecare, o lumânare aprinsă, în jurul căreia e legată câte o panglică neagră, doi colaci suprapuși, unul mare și unul mic. În cel mic, o lumânare.

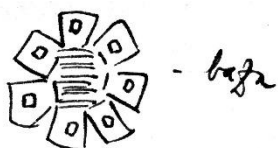
În timp ce afară continuă prohodul, în casa în care a fost moarta se pregătește o masă pe care se găsesc:

- șase căni de sticlă pe care sunt așezați șase colaci mici cu lumânări;
- o farfurie pe care se găsesc trei colaci suprapuși.

- colacul mare

- colacul mare e compus din patru motive suprapuse.

- baza

- al 1-lea nivel supra

- al 3-lea nivel supra

- al 4-lea nivel supra

- al doilea, mai mic, iar al treilea, mai mare decât al doilea. În cel de-al treilea sunt puse patru lumânări.

ACFC 7388

Locul: Cămărzana, Județul Satu Mare

Data: 3 iulie 1975

Culegător: G.N.

Înmormântarea Țiței Paul, Cămărzana, 1 și 2 iulie 1977

Observații înmormântare Țiței Paul, 77 de ani

La ora 19.30, două femei bocesc: fiica și nepoata. Aplecate asupra moartei, așezată jos. Una stă în genunchi, alta aplecată la cap. Asistă patru femei și un bărbat, o fetiță. Mai vin copii.

O, de-atâta ai de zile/ O, nu ți-o ajuns dorurile,/ Că pe mine m-o ajuns,/ Că nopțe, uă, mă trezesc,/ Mămucă, la tine mă gândesc!/ Mamă, da, mămucă,/ Spune-le, mătușă dragă,/ Și, uă, mămuchii și tații// Să mă teme și pe miini,/ Că mă gată dorurile,/ Pe tăte cărările!/ Bună, dragă mătușucă,/ Da pe ține-oi bizui?/ Mătușă, prețină,/ Spune-le, mătușă dragă,/ Spune-le de tăte bogățili,/ Să să bucure d'e ține!/ Buna me dragă mătușă,/ Mămuca ți-a întreba/ Ci de greu te-a aștepta./ Spune, mătușă dragă,/ Că de-atâta ai di zile/ Uă, nu o ajuns dorurile?/ Că pă mine m-o ajunsu/ Uă, doru și năcazurile.// După câtu mi-i de dor,/ Și ieș, mămucă, nu mor!/ Bună, dragă mătușă,/ Cât ai fo tu di slăbucă,/ Tăt ne-am stâmpărat cu tine/ Mătușucă, mătușucă!/ Mătușă, la-aieste zile,/ O, nu me nime d'e-acasă,/ Tăt uamiinii d'in acasă,/ Mătușă, pă sărbători!/ Ș-amu tu te duci,/ Uă, mătușă, di la prunci,/ Că Iuăn când a d'ini, (asistența plânge)/ Nicăiri nu s-a simți,// Și tu nu-i grăi cu iel.// Că nu te-o lăsat așe beteagă,/ Iuăn cân o fost acasă./// Da io, mătușă, n-am gândit/ Așe iufe despărțit./ Tăt ai zis să vin pe la tine/ Și când am venit, n-ai grăit.// Că te duci la Mărie,/ Să te vesălești cu ie/ La Mărie și la Gligu,/ Că de ieț ți-o fost dor.....

Bocetul continuă cu îngemănări de imagini. Pare că bocitoarele își epuizează repertoriul de bocete sau de imagini grupate pe teme. Pare că bocitoarele își exprimă repertoriul de imagini. Este oare repertoriul de bocete sau de imagini grupat pe teme? Asistența gravă stă înțepenită pe margini și unele femei plâng. Nepoata se oprește din bocet, ștergându-și lacrimile (ora 19.40). Rămâne gravă la capul moartei, în picioare, cu o mână la bărbie, cu alta în șold. Fiica moartei continuă bocirea stând pe un scăunaș. Bocetul nepoatei era un mesaj pentru ai ei și ai neamului înainte morți.

Fiica: și împărații se duc când is chemați – porunca de sus e greș.
Își plânge greutățile.

Ora 19. 44: o parte din copii și o femeie pleacă.

Ț-ai ales o sărbătoare,/ Sărbătoare ce mai mnică,/ Da pentru mine-i tare mare,/ Că mni-o adus mare durere!/.....

A murit a treia zi de Rusalii. Moartei i se reproșează că pleacă, că n-a așteptat-o pe fiică să meargă împreună.

19.45: pleacă încă 5 persoane. Când ies, bocitoarea se adresează lor să-i grijească vaca, spus foarte natural și continuă imediat bocetul. Rămâne în casă fiica bocitoare și încă o fată.

Bocet – reproș că pleacă.

În tindă se vorbește cu voce tare.

Moarta [este] cu capul spre ușă. În stânga ei, jos, cu lumânarea toiaș. Așezată jos foarte simplu, [e] acoperită cu cearceaf alb rupt. Capul este legat cu basma neagră. Se oprește și zice că-i viște vaca. Ora 19.52: Ne întreabă dacă-au săpat.

Se face priveghi. Nu să cântă „nopte, că se temem că s-a scula”. „Numa privedem.” Lângă moartă, este un vas cu apă (cadă de tablă) ca să nu să strice, să tragă răceală peste mort.

Lumina trupului arde când să cântă și când trag clopoțeli. Capăt de lumânare din ea e bun p[en]t[ru] vraciuri, da nu ne pricepem.

Au spălat moarta după șură, după poiata, să nu facă murdărie de apă de pe mort. Nu-n casă, se duce afară c-o cergă. Sunt femeile anume. În sălaș se pună cruce de cără în mână și băni. Să cântă-așe neamuri și cine vre.

ACFC 11164

Locul: Cămarzana, Județul Satu Mare

Data: 31 iunie 1977

Informator: M.P. (fiica moartei) și I.M. (nepoata moartei) au bocit

Culegător: N.B.

Înmormântare. Ziua a doua. Observații

La ora 10.30, la casa moartei, doi vecini construiesc sicriul din scânduri de fag. Termenii locali: „sălaș” (cel mai vechi) și „copârșeu”.

Moarta este întinsă în casă, pe jos, acoperită cu un vâl transparent, cu două monede de un leu pe ochi. Bani ar avea un rol strict practic, pentru a ține închise ochii moartei. Monedele se iau la introducerea în „copârșeu”. Lângă capul moartei, în stânga, e o lumânare de ceară, învărtită în spirală, numai cu un capăt îndoit în sus, pentru a fi aprinsă: „lumina trupului”. Lumânarea are lungimea trupului moartei. Nu arde tot timpul, numai când se bocește moarta. Dacă nu se termină de ars până la înhumare, se înhumă o dată cu moarta.

Pregătirea bucatelor pentru comandare se face la o altă casă, la niște rude din apropiere ale moartei. Am ieșit să vedem pregătirile. La ieșirea din camera moartei, gazda (fata moartei) are grijă să nu rămână pisica înăuntru: „Să apucă de obrazu mortului și-l începe. Mătu-i ghiavol.”

Pregătirile se fac la altă casă și pentru ca aici există un cuptor mai mare, dar și pentru că „nu-i biîne să îmble muștile di pe mort pe mâncare”. Mai ales că multora le e greață să mănânce „dî la mort”. Dar, după părerea „socăcițelor”, asta n-are nici un sens. Nu există nici un fel de teamă sau reținere față de cel mort. „Dacă tu ești copilu mneș și mori, apăi să ne hie scârbă di tiîne?”

Se pregătesc „colaci” pentru pomana mortului, mici, rotunzi, dintr-o împletitură din două suluri, înconjurată de un alt sul de aluat. [Fișa conține și un desen reprezentând colacul.]

Nu știu să explice de ce pe aceștia, pentru pomană, îi fac așa, și nu altfel: „așa-i obicei”. Colacul care se agață în prapur se face neîmpletit, cu forme imprimate.

ACFC 9997

Locul: Cămarzana, Județul Satu Mare

Data: 1 iulie 1977

Culegător: V.F.

Observații la înmormântarea Țîfției Paul, 77 de ani

Sicriul. Trei bărbați fac sicriul din scânduri de fag. Uneltele și lucrul [sunt] rudimentar[e]. Discută despre moarte, despre cimitir și morminte la români și evrei, despre locul crucii, despre imposibilitatea întoarcerii din lumea de dincolo. Talașul nu se pune în sicriu.

Pleacă o femeie cu o fetiță. Unul din cei care lucrează la sicriu cheamă fetița „hai, bagă-te aici-ni” (în sicriu). Lucrează cu rindea, secure, firez lat (spată), clește, sfredel. Sicriul se poate face din orice fel de lemn.

Oamenii povestesc despre locurile în care au umblat și spun că n-ar sta în casele pe coastă cum sunt la Rogna Veche – Orăștie, în Carpați, unde este loc drept numa cât îi casa.

La ora 12.23 vin două neveste cu plăcintă. O așază pe un scaun jos peste care s-a pus un ziar. Aduc scaune mici. Fiica închină un pahar cu pălincă. Îndeamnă pe toți, zicând că femeile au făcut-o, nu dânsa care a stat cu moarta. Este masa celor care fac sicriul.

Se scuză ca n-a făcut altă mâncare, că nu poate face, și femeile fac ce pot. O femeie împarte țiucă, alta taie fiecare plăcintă în patru. Bărbații închină „nô, Dumnezo s-o ierte”. Femeia răspunde: „s-o ierte Dumnezo”. Discută: „tremuri, ai dat pomană”, zice femeia. Bărbatul răspunde: „tu nu-mi dai pomana mîie”. Femeia: „îo n-am ce da pomană”. Vorbesc despre colaci, să facă, că este din ce. Vine o femeie (12.32) și zice, uitându-se la sicriu, că-i gata casa mînten. Alături de bărbați, mănâncă și femeile.

O femeie zice: numa țiipuriturile-s de bucurie, cântecele (bocetele) nu.

ACFC 11165

Locul: Cămărzana, Județul Satu Mare

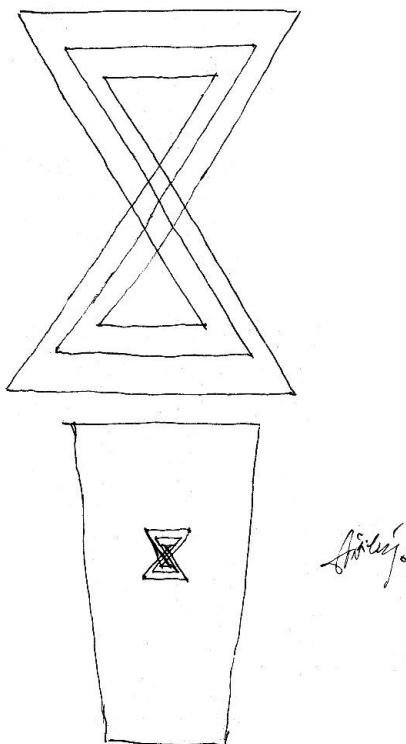
Data: 1 iulie 1977

Culegător: N.B.

Drumul crucii

pe sicriul Tîfției Paul, 77 de ani

Acest semn se face pe „copârșeu” cu creionul sau cu vopsea, pentru ca „să nu se mai întoarcă moarta acasă, că așe-i făcută, că oridiundî-i porni tot acolo agiungi”.

ACFC 9999

Locul: Cămărzana, Județul Satu Mare

Data: 1 iulie 1977

Informator: T.P. (meșter), 77 de ani

Culegător: V.F.

Înmormântare. Ziua a treia. Observații

La ora 10.50, la casa moartei, 10 bărbați, rude și vecini, pregătesc și toace carnea câtorva oi tăiate pentru sarmale. Sarmalele nu se fac însă aici, ci la casa vecină. Trei femei (fata moartei și două vecine) pregătesc „pământul” pentru sfințirea apei, alcătuit din „verdeață” (cimișir) și busuioc.

La ora 11, sosește o noră a fetei moartei cu fetița ei de la Bixad. Salută pe cei prezenți cu formula „Dumnezeu s-o ierte”.

O vecină aduce două găleți de apă: „V-am adus oleacă de borcut”. După terminarea cărnii de tocat, bărbații bat două „furci” de fag în pământ peste care așază o „virg’ină”. În această „virg’ină”, se anină o căldare mare și sub ea se face foc. Carnea tocată se toarnă în căldare și se fierbe.

Alături, pe o sobă mică, așezată tot afară, fierb câteva oale. E mâncarea pentru cei ce ajută la pregătirea înmormântării. Aceștia, după terminarea tuturor pregătirilor, vor face o masă ei între ei, înainte de începerea slujbei de înmormântare, pentru că nu vor mai avea timp să mănânce până seara târziu, după terminarea slujbei, după înhumare și după masa de „comandare”. În acest timp, la cimitirul din deal, câțiva bărbați – tot rude și vecini ai moartei – sapă groapa. Vecinul moartei, la casa căruia se pregătesc bucatele pentru „comandare” și care conduce toate pregătirile, mai trece din când pe la aceștia cu o sticlă de „pălincă”.

Mâncărurile se pregătesc, deci, la casa unui vecin: „În casa cu mortu nu se bagă nimic de-ale mâncării”. Se pregătesc sarmale, „zupă” (pregătită fără lapte) și „zamă” (pregătită cu lapte); iar pentru prohod se pregătesc „prescuri” și „triere”.

Lângă colțul grajdului, rezemată de un butoi mare pentru fermentat prune, crucea e deja gata. A fost făcută de același meșter, Poșca Tamaș, care a făcut și sicriul. Pentru această treabă nu se ia plată, ci doar „pomană”, o sticlă de pălincă, un colac și o lumânare. Mai nou, se obișnuiește să se cumpere sicriul de la Baia

Mare și să se comande din timp cruci de beton, dar cei mai bătrâni păstrează tradiția și țin ca sicriul și crucea să le fie făcute de vreun vecin sau rudă care se pricepe, iar de lemn pentru cruce și scânduri pentru „copârșeu” se îngrijesc din timp și-l țin la uscat ani de zile.

La ora 11.50, femeile rup câteva flori din tufe de trandafir din fața casei pentru a face o coroană pentru cruce.

La 11.55, doi copii, fiii băiatului moartei, aduc o coroană cu flori de plastic cumpărată de tatăl lor, sosit de-abia de la băi. Salută cu formula „Dumnezeu o ierte” iar băiatul dă mâna cu toți cei prezenți.

Mai sosește câte o vecină și intră în camera moartei.

La ora 12 începe cântatul de la prânz al moartei.

– vezi înregistrarea -

La ora 12.45 începe masa celor ce-au ajutat la pregătirile pentru înmormântare.

În casă, lângă moartă, rămâne numai fata moartei, bocind-o în continuare.

La ora 13.03, sosește soția vecinului la care se pregătesc bucatele și o altă vecină, aducând șase ouă vopsite într-un castron. Ouăle s-au pregătit pentru a fi puse în „sălaș”, lângă moartă. Capul moartei este înconjurat cu „verdeață” (cimișir) pe care sunt presărați biscuiți și bomboane învelite în staniol. Aici vor fi puse și ouăle. Femeile nu știu să explice de ce pun aceste lucruri: „așa-i obiceiul”. Ouăle sunt vopsite cu vopsea amestecată cu ceară, în formă stelară. [Fișa conține un desen reprezentând forma stelară.]

Pe ouă se scrie și numele moartei. Liniile de vopsea sunt duble: roșu și negru. La fel se vopsesc și la Paști și la mort, nu există diferență. La unii morți, mai tineri, se folosește mai mult roșu la vopsitul ouălor.

La ora 13.55, femeile împodobesc crucea cu verdeață (cimișir), frunză de stejar și flori de trandafir. Podoaba de flori și cimișir acoperă aproape întreaga parte superioară a crucii. Ni se explică că dacă crucea ar fi vopsită și lăcuită, podoaba nu ar fi atât de bogată.

Crucea se va pune, după dorința moartei, la picioare, deși preotul pretinde să se pună la cap (la cap se pune doar de câțva timp încoace, dar bătrânii țin să li se pună la picioare, după tradiție), pentru că mortul când se va scula trebuie să se țină de cruce.

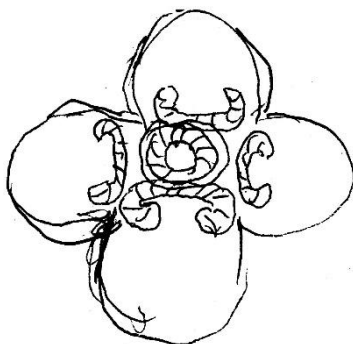
În tot acest timp, începând de la ora 12, în camera moartei continuă bocetele.

După terminarea mesei, încep pregătirile pentru oficierea slujbei religioase. Afară, în fața casei, se scoate o masă care se umple cu colaci pentru preot. Bărbații contruiesc, afară, mese pentru comândare.

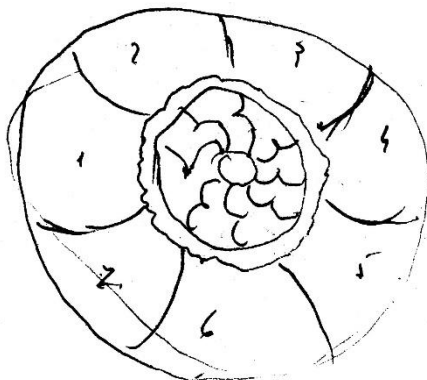
La ora 15.25 sosește preotul și doi dieci pentru oficierea slujbei de înmormântare. Salută cu formula „Dumnezeu s-o ierte”.

Masa la care se va oficia slujba înmormântării, afară, este încărcată cu:

- 5 ulcioare de pământ;
- 6 colaci împlețiți în două, înconjurați de un sul de aluat neîmpletit;
- un colac format din 4 lobi triunghiulari împodobiți cu împletituri în două deasupra căruia a așezat un colac mai mic, împletit în trei. Amândoi acești colaci suprapuși sunt străbătuți de o lumină.

În casă, pe masă, este un colac de forma [următoare] care va fi „slujit”, după terminarea slujbei și care va fi dăruit „pomană” preotului.

Azi dimineață, au fost duse trei „triere” (colaci cu trei lobi) care au fost slujiți la „slujba mortului”, care vor rămâne preotului.

Cele cinci ulcioare de pe masă au fost înfășurare cu cinci „ștergătoare” care împreună cu ulcioarele vor fi dăruite „groparilor” și celor care au spălat mortul.

La ora 15.30 a început oficierea slujbei religioase de înmormântare, iar lumea adunată așteaptă afară (cei care nu au încăput în casă), la umbra viei, pe lângă masa încărcată cu cele amintite, vorbind despre lucruri diverse.

În grădină, bărbații mai construiesc câteva mese și întrețin focul de sub gălețile cu carne.

Crucea moartei, împodobită, este rezemată de casă.

La ora 16.10 preotul iese afară și în casă reîncep bocetele. Începe „împregiurul căsii”. În fiecare colț al casei, preotul citește câte o evanghelie, ca să sfințească casa din care pleacă mortul. Fiecare perete al casei este sfințit cu „pământul” cu apă sfințită. La fel și crucea.

La ora 16.20 preotul intră din nou în casă.

La 16.30 moarta este scoasă din casă. Preotul și diecii se așază la masa pe care între timp s-au mai așezat 6 căni cu vin. Moarta este scoasă și așezată în fața mesei. Între mâini, poartă o mică cruce pe a cărei brațe sunt așezate monede de 15 bani.

În jurul capului, printre biscuiți și bomboane, au fost așezate 6 hârtii de câte cinci lei.

Bocitoarele se așază pe lângă sicriul moartei și bocetul continuă și în timpul slujbei. Bocetul conține numai când preotul înconjoară sicriul cădelnițând, iar după ce preotul se retrage din nou la masă, continuă.

În jurul sicriului, femeile vin în proporție de 90-95%. Bărbații stau de-o parte, în grădină, pe lângă căldări și pe lângă mese. Chiar și prapuri sunt ținute tot de către femei.

Pe masa preotului, peste fiecare cană de vin, s-a așezat câte un colac de grâu având o lumânare în mijloc.

La ora 16.50, preotul înconjoară din nou sicriul cădelnițând, timp în care bocetele continuă. Urmează apoi citirea Evangheliei și predica. În acest timp nu se bocește.

La ora 17.25 se termină predica. Diecii încep un vers, iar femeile, bocind, înconjoară sicriul.

Sicriul, neacoperit, este pus într-o sanie cu doi cai și se pornește spre cimitir, iar „trâmbițașii” încep să trâmbițeze în grădină, către apus. Nu contează, însă, înspre ce parte se trâmbițează.

Drumul către cimitir se face cu 12 opriri. La fiecare oprire, se cântă câte o Evanghelie.

La prima oprire, se ia rămas bun de la casă.

În timpul mersului, se trâmbițează.

– vezi înregistrarea –

La groapă, sicriul este acoperit în bocetul femeilor (18.30). Preotul citește apoi o rugăciune și sicriul este coborât în groapă, timp în care trâmbițele sună din nou. Se aruncă apoi, de către preot și rude, primii bulgări de pământ. După, care cei care au aruncat se spală pe mâini cu apă sfințită, apă care trebuie să curgă peste copârșeu.

Vezi continuarea.

ACFC 10000

Locul: Cămarzana, Județul Satu Mare

Data: 2 iulie 1977

Culegător: V.F.

Înmormântare. Observații – Continuare –

După terminarea slujbei, copiilor li se împart colaci. Cei mari sunt invitați la masă și abia după terminarea mesei, li se vor împărți și lor colaci.

La ora 16.55, începe masa, „comandarea”.

Maturii se așază la mesele dinainte pregătite, iar copiii jos, în iarbă, formând o masă a lor.

ACFC 10003

Locul: Cămarzana, Județul Satu Mare

Data: 2 iulie 1977

Culegător: V. F.

Parastas (după Văsii Cornea, mort de 7 ani). Observații

Se face în fiecare an (cine vrea). Pe mormânt, se așază un colac septilobat ca cel de pe masa de înmormântare, peste care se pune un colac mai mic; prin mijlocul celor doi colaci trece o lumânare.

Se face slujbă religioasă.

După terminarea slujbei, celor rămași să asiste la parastas li se împart colaci și pălincă.

ACFC 10001

Locul: Cămărzana, Județul Satu Mare

Data: 2 iulie 1977

Culegător: V.F.

Bocet la mormânt închis. Observații

După terminarea slujbei de înmormântare la groapă, pentru Țiție Paul, în timpul slujbei de parastas pentru Vasile Cornea, două femei au așezat o lumină aprinsă pe un mormânt și încep să bocească.

Sunt Țiție Bene și Marie Hotcă, nevasta și fiica lui Toader Bene, mort de două săptămâni.

ACFC 10002

Locul: Cămărzana, Județul Satu Mare

Data: 2 iulie 1977

Culegător: V.F.

2.2.5.2. Cine scrie? Ce scrie? Cum scrie?

a) Instanța discursivă

Prin observațiile scrise, cei trei cercetători au construit textual imagini diferite ale faptelor de cultură observate. Ca instanțe care construiesc textul etnografic, ei s-au plasat pe o poziție exterioară realității textualizate, cel puțin la nivel intențional. Notele de teren utilizează frecvent mărcile impersonale, în conformitate cu principiul obiectivității, postulat de etnologia realistă. Pronumele reflexiv impersonal „se” substituie adesea subiectul real al acțiunii, absent din text: „Se așteaptă moarta”, „Se anunță că sosește a doua zi” (ACFC 7407). Doi dintre cei trei cercetători¹⁴¹ folosesc exclusiv persoana a III-a a verbului, chiar dacă se referă la acțiuni proprii cercetătorului: „Din cauza celor mulți în cameră nu s-a observat că în fiecare colț al casei era o cană cu colac” (ACFC 7388). Astfel, relatarea se dorește o înregistrare obiectivă a faptelor. Doi ani mai târziu, în notele de teren din 1977, cercetătorul propune o viziune sensibil diferită, prin discrete inserții ale subiectivității¹⁴²: câteva verbe și un pronume personal la persoana I, referitoare la etnograf: „Am ieșit să vedem pregătirile” (ACFC 9997); „Ni

¹⁴¹ Este vorba despre fișele ACFC 7388 și ACFC 7407.

¹⁴² Este vorba despre fișele ACFC 9997 și ACFC 10000.

se explică [...] (ACFC 10000). Este unul dintre puținele texte din arhivă care redă poziționarea cercetătorului în raport cu terenul. În celelalte fișe, se observă sistematica retragere a observatorului într-o poziție exterioară câmpului observat, conform metodologiei interbelice.

„[...] pentru textele teoretice privitoare la teren, din perioada interbelică românească, scrisul înseamnă în mod exclusiv consemnare albă și rece a realului, o consemnare care mizează pe o referențialitate care tinde mereu spre absolut”¹⁴³.

Autoritatea cercetătorului și implicit, veridicitatea textului se impun, prin această distanțare a instanței discursive față de lumea observată. Materialele de teren creează iluzia că cercetătorul cuprinde cu privirea și numește tot ceea ce se petrece în jur, deși etnograful nu se putea afla simultan în toate acele locuri: în camera moartei, în curte, în casa vecină, în sat, la cimitir. „Preotul a ieșit afară și a înconjurat casa cu copiii moartei. În acest timp, la capul moartei, cei rămași au bocit”.; „În timp ce afară continuă prohodul, în casa¹⁴⁴ în care a fost moarta se pregătește o masă [...] (ACFC 7388); „În acest timp, la cimitirul din deal, câțiva bărbați – tot rude și vecini ai moartei – sapă groapa” (ACFC 10000). Fragmentele ilustrează cuprinderea mai multor cadre spațiale simultan, exprimate prin adverbe și substantive care numesc locuri („afară”, „în casă”, „la cimitir”). Simultaneitatea acțiunilor este redată prin adverbe și locuțiuni adverbiale de timp („în acest timp”, „în timp ce”, „în tot acest timp”). Poziționarea cercetătorului în spațiu rămâne incertă, dar în mod evident, una privilegiată, de unde se poate observa totul. De asemenea, este remarcabilă atenția pentru exactitatea reperelor temporale, care se referă la momentul în care începe fiecare secvență rituală.

Textualizarea faptelor observate are ca deziderat cuprinderea întregului, exhaustivitatea, etnografia realistă dorindu-se a fi o „etnografie totală”, urmărind „descrierea completă a unei alte culturi sau societăți”¹⁴⁵. Omniprezența cercetătorului este indusă, veridicitatea și completitudinea sunt construite. Conform viziunii pozitivistice la care se alinase etnografia realistă, obiectul supus observației este independent de observator, îl precedă și este invariabil, indiferent de poziția observatorului și/sau de momentul observării.

¹⁴³ Otilia Hedeșan, *Terenul și scriitura etnologică*, în „Anuarul Institutului de Etnologie și Folclor «C. Brăiloiu»”, serie nouă, tom 17, București, 2006, p. 6.

¹⁴⁴ Casa are aici sensul de cameră.

¹⁴⁵ George E. Marcus, Dick Cushman, *Op. cit.*, p. 83.

„Aceasta este «capcana» pozitivismului: a face să se creadă că semnificațiile căutate sunt conținute în întregime în lucruri, în lume, în societate. Ar exista, pe de o parte, fapte în stare pură având un statut de ceea ce în filozofie se numește lucru-în-sine, adică un statut de absolut, și pe de altă parte, discursuri care ar enunța, ori, mai exact, în cazul descrierii, ar silabisi mimetic aceste fapte pentru a obține o copie fidelă a lor”¹⁴⁶.

Așa cum romanele realiste ilustrează o lume statică, bidimensională, văzută de la înălțimea unui narator-demiurg, textele etnografice scrise după principiile pozitivistice ilustrează o lume văzută din exterior, dintr-o poziție din care poate fi cuprinsă în întregime. Sciitura etnografică uzează de tehnici prin care etnograful este învestit cu autoritate, iar documentul are, în acest fel, credibilitate științifică. Autorii documentelor de teren se poziționează în exteriorul lumii observate, fapt ce impune acest tip de construcție a textului, acest mod de reprezentare a lumii. Mai târziu, antropologia va lua în considerare raportul dialogic dintre observator și observat, determinant pentru producerea datelor de teren.

Însă, materialele selectate pentru analiză conțin și anumite forme de subiectivitate, de interiorizare și interpretare a ceea ce autorul textualizează. Sunt prezente remarci care pun în evidență interiorizarea experienței și discursivizarea în relație cu un pre-text, mirarea autorului față de niște comportamente contrare celor din orizontului lui de așteptare: „Chiar și bărbații bocesc” (ACFC 7388 – 1975), „Chiar și praporii sunt ținuți tot de către femei” (ACFC 10000 – 1977). De asemenea, caracterul interpretativ al descrierii este vizibil: „Diacul face în partea dreaptă a ușii, pe perete, o cruce de forma: [...]. Pe peretele din partea stângă a geamului, din stânga capului moartei, se face o cruce la fel. Cele două cruci ar putea fi unite printr-o diagonală care trece direct peste mijlocul moartei.” (ACFC 7388 – 1975)

În fragmentul anterior, autorul textului *interpretează* datele, prin relația semnificantă dintre poziționarea spațială a celor două cruci. Inserarea acestor interpretări relevă faptul că etnograful își asumă și rolul de a vedea dincolo de vizibil, de a „descoperi” semnificații ascunse ale ritualului de înmormântare. Observațiile personale par textualizări ale unor realități din teren, ale unor elemente care există acolo, dar pe care numai ochiul specialistului le poate vedea. Așadar, în contextul epistemologic și metodologic al disciplinei, cercetătorul trebuie să știe

¹⁴⁶ François Laplantine, *Op. cit.*, p. 66.

mai mult decât insiderii, la fel cum naratorul romanului realist știe mai mult decât personajele sale, deține semnificații ascunse ale vieții lor.

Notele de teren analizate selectează preponderent gesturi și acțiuni cu caracter ritual, deci general și repetitiv, considerate reprezentative pentru viața socială a colectivității respective. Cercetătorii urmează un principiu al etnografiei clasice, prin consemnarea faptelor de cultură considerate *reprezentative*. Totuși, unele informații se referă și la aspectele particulare ale înmormântării la care asistă. Astfel, una dintre fișe¹⁴⁷ redă în rezumat *discursul* oamenilor care caută explicații pentru moartea neașteptată a femeii și construiesc o narațiune care conferă sens accidentului: „În sat circulă o superstiție în legătură cu aceste două morți survenite relativ repede. (Bărbatul femeii a murit acum 9 săptămâni.) Cu câteva luni înainte, o fată care a iubit un criminal de sub cetățuie s-a căsătorit cu un fecior din această parte a satului. Criminalul a suit în noaptea nunții, a intrat în casa miresei și a furat, împreună cu tovarășii săi, țiuca pregătită pentru nuntă și carnea. Aceste alimente au fost transportate în casa moartei de acum și ascunse. Ulterior, oamenii au recunoscut în podul casei o parte din oalele împrumutate. Tatăl miresei, care a refăcut rapid pregătirile, a plecat după nuntă la Negrești, unde a consultat o țigancă. Aceasta a prezis moartea cuiva din casă la Paști, a altcuiva la Rusalii. [...] Cele două preziceri s-au adevărit. Oamenii din această parte a satului privesc cu suspiciune această moarte, cât și pe cea anterioară. Au murit, se pare, de făcătură.”

Sursa narațiunii este oarecum impersonală, autorul neprecizând contextul comunicațional al înregistrării ei. Semnificativ este însă modul în care se poziționează cercetătorul față de ea. Deși construită ca reproducere obiectivă a unei relatări creditate de întregul sat, narațiunea se deschide și se închide cu termeni evaluativi, care relativizează/subminează veridicitatea ei. Incipitul îi discreditează valoarea de adevăr, încadrând-o în clasa „superstițiilor”, iar finalul marchează distanța dintre perspectiva insiderului și cea a outsiderului prin expresia incidentă „se pare” („a murit, se pare, de făcătură”). Această distanță se construiește și prin utilizarea neologismelor, specifice limbajului cercetătorului: „survenită”, „relativ”, „a consultat”, „a prezis”, „suspiciune”, care transpun/traduc narațiunea înregistrată într-un cod cultural diferit de cel al comunității care a generat-o. Deși folosește perfectul compus al verbului, timp specific acțiunilor reale, trecute și

¹⁴⁷ ACFC 7407.

încheiate, autorul nu-și însușește perspectiva insiderului, cu toate că încearcă să o redea cu fidelitate, în conformitate cu principiile etnografiei realiste. Autorul fișei transferă discursul dintr-un context cultural în altul: din cultura tradițională a insiderilor, în cultura savantă a cercetătorului.

„Etnograful realist a fost totdeauna preocupat de a prezenta «punctul de vedere al nativului», iar pe acesta ca diferit de punctul de vedere al publicului de acasă, ce împărtășea o altă cultură”¹⁴⁸.

b) Conținutul notelor de teren

Pe teren, etnograful se străduiește să noteze cât mai mult, răspunzând recomandării standard: *scrie tot ce vezi și tot ce auzi*. Acest deziderat este, practic, irealizabil, pentru că întotdeauna cercetătorul trebuie să opereze o selecție: notele de teren sunt întotdeauna selective. Ceea ce este înregistrat depinde, pe de o parte, de ce este relevant pentru problematica studiată, iar pe de altă parte, de orizontul de așteptare al cercetătorului¹⁴⁹. Selectarea unui fapt de cultură implică un decupaj al lumii sociale, pe care etnologul îl realizează, urmând ca apoi să ia decizii cu privire la organizarea internă a materialului rezultat¹⁵⁰. Conform principiilor metodologice la care subscriu, autorii fișelor analizate selectează acele categorii culturale considerate reprezentative pentru colectivitățile cercetate¹⁵¹.

Compararea manuscriselor care au ca referent aceeași înmormântare și același context spațio-temporal¹⁵², arată cum conținutul fișei nu

¹⁴⁸ Vintilă Mihăilescu, *Op. cit.*, p. 84.

¹⁴⁹ „Fieldnotes are always selective: it is not possible to capture everything. And there is a trade-off between breadth of focus and detail. What is recorded will depend on one's general sense of what is relevant to the foreshadowed research problems, as well as on background expectations. Moreover, as we shall see, the character of fieldnotes may well change, in terms of focus and detail, over the course of the research. The completion of fieldnotes is not an entirely straightforward matter, then. Like most aspects of intellectual craft, some care and attention to detail are prerequisites: satisfactory note-taking needs to be worked at. It is a skill demanding repeated assessment of purposes and priorities, and of the costs and benefits of different strategies”, Martyn Hammersley, Paul Atkinson, *Op. cit.*, p. 141.

¹⁵⁰ „The world does not arrange itself into chapters and subheadings for our convenience.”, *Ibidem*, p. 191.

¹⁵¹ „One source of major organizing themes is *emic* categories; in other words, significant indigenous cultural categories. The organizing themes of the ethnographic account will, in this approach, be based on folk models: the terms, images and ideas that are current in the culture itself. The ethnography is, therefore arranged in terms of these key, characteristic categories”, *Ibidem*, p. 194.

¹⁵² Este vorba despre fișe ACFC 7388 și ACFC 7407.

reprezintă o copie a realității din teren, ci o lectură a acesteia, după anumite principii epistemologice și în plus, o construcție personală și interpretativă. Textele își conturează ca centru de greutate același element, sicriul, dar atenția autorilor se focalizează asupra unor aspecte diferite. Astfel, se conturează două imagini ale aceleiași înmormântări.

Unul dintre cercetători¹⁵³ își îndreaptă atenția asupra sicriului, care devine o imagine centrală a textului. Majoritatea indicilor spațiali se raportează la sicriu și la masa pe care este așezată moarta. Autorul coagulează întreaga mișcare în jurul elementului considerat central. Aproape întreaga recuzită obiectuală sau gestuală a înmormântării este reprezentată în proximitatea spațială a sicriului: „Se aduce o cană pe care se găsește un colac în care e o lumânare [...]. Pe o masă, în dreapta, la picioare, sunt doi colaci, suprapuși, unul mai mare și unul mic [...]. Pe masă se mai pune un vas cu apă și un buchet de busuioc. Se mai aduc 2 sfeșnice pe care sunt 2 colaci mici, de asemenea cu lumânări” (ACFC 7388). Cercetătorul reține mișcarea, obiectele în plasarea lor spațială, însă referințele la actanți sunt mai puțin frecvente. Autorul fișei notează frecvent că „se bocește”, dar nu precizează întotdeauna cine bocește și cum, nici cuvintele rostite, nici dialogurile dintre actanți.

Aceeași înmormântare, descrisă de alt cercetător, este textualizată diferit. Atenția se îndreaptă tot asupra sicriului, dar se orientează și spre discursul generat de oameni și spre atitudinea acestora: etnograful notează textul bocetului performat de fiica moartei, reține temele de discuție dintre participanți etc.: „Se pomenește acum, la capul mortului, de alți morți” (ACFC 7407). Este evident faptul că pentru înregistrarea realității, cercetătorul folosește două *instrumente*: văzul și auzul. Autorul acestui text citește și textualizează altfel același fapt de cultură, selectează alte semne pentru crearea sensului, assemblează imaginea înmormântării, folosind alte elemente componente.

Al treilea cercetător a elaborat trei fișe de teren¹⁵⁴, transpunând în scris tot o înmormântare, la care a asistat în același sat (Cămărzana), dar cu doi ani mai târziu. Privirea etnografului este centrată pe mai multe planuri de interes: administrativ și ritual, în funcție de momentul discursivizat. Autorul reține imaginea decedatei și pregătirile pentru înmormântare. În fișa corespunzătoare zilei înmormântării, în prima parte, se referă la pregătirile care se fac înainte de venirea preotului, în curte, în cimitir etc., apoi prezintă momentele din timpul slujbei

¹⁵³ Este vorba despre fișa ACFC 7388.

¹⁵⁴ ACFC 9997, ACFC 10000 și ACFC 10003.

religioase, drumul până la cimitir, înhumarea și masa de după înmormântare. Preponderente sunt, de această dată, referințele la acțiunile celor care se ocupă de organizarea înmormântării și la recuzita obiectelor rituale. Un loc important în economia textului îl ocupă pregătirile pentru masa ceremonială de după înmormântare: cercetătorul precizează rolurile care le revin participanților, prescripțiile și interdicțiile rituale, descrie în detaliu alimentele folosite (inclusiv prin reprezentarea grafică), precum și modul de preparare și de decorare a acestora.

Autorul textului etnografic este atent la gesturi și la acte ceremoniale, inserând în plus și o perspectivă diacronică asupra acestora, prin corelarea opiniei participanților tineri cu cea a vârstnicilor, în legătură cu secvențele sau cu obiectele rituale. De asemenea, este preocupat de dialogul ceremonial, punând într-un con de umbră vorbirea colocvială: „La ora 15.30 a început oficierea slujbei religioase de înmormântare iar lumea adunată așteaptă afară (cei care nu au încăput în casă), la umbra viei, pe lângă masa încărcată cu cele amintite, vorbind despre lucruri diverse” (ACFC 10000). Lucrurile diverse nu sunt menționate, așa cum autorul citează, în mod repetat, formula rostită de cei care sosesc la casa unde se află decedata: „Dumnezeu s-o ierte” (ACFC 10000).

Observ o sensibilă diferență, între notele de teren din 1975 și cele din 1977. Criteriile de selecție a ceea ce trebuie notat pe fișe sunt mai puțin restrictive. Cercetătorul lărgeste aria de interes, fiind atent la aspecte din mai multe planuri, oferind semnificație unui câmp mai larg de date. De asemenea, remarc o diferență majoră față de notele de teren din prima etapă de cercetare, corespunzătoare anilor '50: cercetătorul din '70 include în datele etnografice și aspecte din comportamentul cotidian, elemente care nu fac parte din recuzita rituală: „Dimineața, când trag clopotele, femeile bocesc. Una dintre femei a mers după lapte la o rudenie, bocind. Altele au mers la casa unde au lăsat colacii, bocind” (ACFC 7390); „19.45: pleacă încă 5 persoane. Când ies, bocitoarea se adresează lor să-i grijească vaca, spus foarte natural și continuă imediat bocetul” (ACFC 11164); „Sicriul. Trei bărbați fac sicriul din scânduri de fag. Uneltele și lucrul [sunt] rudimentar[e]. Discută despre moarte, despre cimitir și morminte la români și evrei, despre locul crucii, despre imposibilitatea întoarcerii din lumea de dincolo. Talașul nu se pune în sicriu. Pleacă o femeie cu o fetiță. Unul din cei care lucrează la sicriu cheamă fetița «hai, bagă-te aici-ni» (în sicriu). Lucrează cu rindea,

secure, firez lat (spată), clește, sfredel. Sicriul se poate face din orice fel de lemn. Oamenii povestesc despre locurile în care au umblat și spun că n-ar sta în casele pe coastă cum sunt la Rogna Veche – Orăștie, în Carpați, unde este loc drept numa cât îi casa. La ora 12.23 vin două neveste cu plăcintă. O așază pe un scaun jos peste care s-a pus un ziar. Aduc scaune mici. Fiica închină un pahar cu pălincă. Îndeamnă pe toți, zicând că femeile au făcut-o, nu dânsa care a stat cu moarta. Este masa celor care fac sicriul. Se scuză ca n-a făcut altă mâncare, că nu pâte face, și femeile fac ce pot. O femeie împarte ȕică, alta taie fiecare plăcintă în patru. Bărbații închină «nô, Dumnezo s-o ȕerte». Femeia răspunde: «s-o ierte Dumnezo». Discută: «tremuri, ai dat pomană», zice femeia. Bărbatul răspunde: «tu nu-mi dai pomana mînie». Femeia: «o n-am ce da pomană». Vorbesc despre colaci, să facă, că este din ce. Vine o femeie (12.32) și zice, uitându-se la sicriu, că-i gata casa minfen. Alături de bărbați, mănâncă și femeile. O femeie zice: numa ȕipuriturile-s de bucurie, cântecele (bocetele) nu”. (ACFC 11165)

În aria de interes a cercetătorilor intră și aspecte cotidiene. Acestea devin date de teren, semnificative pentru discursul științific. Finalitatea cercetărilor nu mai este doar înțelegerea sistemului ritual, ci și a modului în care acesta e integrat în viața socială. Așadar, perioada anilor '70 este una de tranziție, din punct de vedere metodologic.

c) Tehnici discursive de textualizare

Textul se constituie nu doar prin modul de relaționare a etnografului cu terenul și cu interlocutorii săi, ci și prin dialogul dintre lectură și scriere. Modelele pe care le au cercetătorii clujeni în 1975 sunt în primul rând cele ale etnografiei realiste, iar anchetele din Țara Oașului se definesc în mod explicit în descendență gustiană. *Terenul* e înțeles ca loc în care etnologul *va observa* fapte de viață socială.

„Monografistul, purtând veșnic asupra lui acel *carnet de monografist* comod de mînuit, trebuie fără răgaz să scrie tot ceea ce socotește demn de reținut”¹⁵⁵.

Fișele de arhivă analizate implică ordonări cronologice, iar autorii folosesc modelul narativ. În ultimele decenii, specialiștii din domeniul științelor sociale au devenit din ce în ce mai preocupați de structura și funcțiile narațiunilor. Martyn Hammersley și Paul Atkinson consideră că modelul narativ este crucial în organizarea vieții și implicit în

¹⁵⁵ Henri H. Stahl, *Op. cit.*, p. 42.

organizarea datelor etnografice. Acesta oferă posibilitatea de prezentarea a evenimentelor, în procesualitatea lor¹⁵⁶.

Convențiile narative identificabile în retorica textelor monografice (cărora le pot fi asociate și textele supuse analizei) sunt, după Mondher Kilani: narator invizibil și omniprezent, folosirea pluralului autorului, excluderea caracterelor individuale și înlocuirea lor cu caractere colective, discursului indirect, utilizarea timpului prezent al verbelor, natura monologică a scriiturii etc.¹⁵⁷ În textele fișelor selectate se regăsesc toate aceste trăsături.

Documentele arhivate conțin fapte ordonate cronologic, conținutul lor fiind segmentat după „episoadele” înmormântării. Conținutul este structurat astfel: fișa ACFC 7388 - *În casa moartei, înainte de venirea preotului; Prohodul*; fișa ACFC 7407: *1 iulie 1975; 2 iulie 1975; 3 iulie 1975*; fișele ACFC 9997: *1 iulie 1977, Ziua a doua* și ACFC 10000: *2 iulie 1977, Ziua a treia*. De asemenea, orele corespunzătoare evenimentelor sunt precizate cu maximă rigurozitate, tot în ordine cronologică: 10.50, 11, 11.50, 11.55 [...], 13, 13.03. Astfel, manuscrisul se dorește a fi o transpunere exactă, o raportare minuțioasă a realității observate. Cercetătorul urmărește suprapunerea timpului discursului cu timpul evenimential, printr-un procedeu de raportare a orelor corespunzătoare evenimentelor relatate, cu mici intervale între ele (11.50, 11.55, 13, 13.03). Cuvântul este folosit ca instrument de înregistrare, în realizarea unor copii fidele ale realității. Asemenea naratorului din romanele realiste, cercetătorul își ordonează elementele discursului după criterii exterioare lui: ordinea cronologică.

„Mai există și o altă iluzie: aceea a simultaneității privirii și scrierii sau – dacă preferați – a imediatității textului conceput ca un decalc al vederii. Or, percepția vizuală nu este niciodată contemporană cu limbajul. Există o diferență între ceea ce vedem și ceea ce scriem, precum și un raport între a vedea și a scrie ceea ce vedem, un raport

¹⁵⁶ „The narrative mode is simultaneously crucial to the organization of everyday life (in the form of mundane stories and accounts of personal experience) and to the organization of ethnographic accounts themselves. The ethnographer draws on and elicits narratives as “data” and recasts them in the sociological or anthropological narratives of scholarly writing. The narrative mode is especially appropriate to the character of ethnographic inquiry: it furnishes meaning and reason to reported events through contextual and processual presentations. It creates particular kinds of order, for example relating to intentions and unintended consequences. It reflects the fundamental importance of the temporal ordering of human experience.”, Martyn Hammersley, Paul Atkinson, *Op. cit.*, pp. 198-199.

¹⁵⁷ Mondher Kilani, *Du terrain au texte*, în „Communications”, 58, 1994, p. 51.

care implică o distanțare, un «între», un interstițiu, un interval, pe scurt, o interpretare”¹⁵⁸.

Această ordonare probează observația făcută de Paul Atkinson, conform căruia notele de teren nu rețin ceea ce e memorabil, ci ceea ce e comunicabil, ceea ce poate fi pus în tipar narativ/descriptiv coerent¹⁵⁹. Textele analizate conțin preponderent verbe la timpul prezent al indicativului sau al conjunctivului: „El [preotul] se așază [...]” (ACFC 7388); „Se termină prohodul. Fata bocește. [...] Trâmbițașii se pregătesc de trâmbițat. [...] În curte, femeile continuă să bocească pe moartă” (ACFC 7407). Se creează impresia de veridicitate, prin iluzia simultaneității dintre citirea textului și desfășurarea a ceea ce cercetătorul observă pe teren și textualizează. Astfel, cititorul are impresia că „vede cu ochii lui”. Pe de altă parte, retorica folosită construiește iluzia simultaneității privirii cu numirea, astfel încât, se realizează iluzia că percepția „pură” a momentului nu e modificată de trecerea timpului.

Autorii fișelor analizate folosesc în mod curent pronumele impersonal reflexiv „se”, acțiunea corespunzătoare verbelor pe care le însoțește fiind asociată unui subiect nedeterminat. Important este *ce* se face, nu *cine* face, încercându-se, astfel, realizarea unei imagini iconice a *înmormântării* și mai puțin a unei imagini particulare a *înmormântării* la care cercetătorul participă. Al treilea cercetător¹⁶⁰ construiește enunțuri cu subiect personal (fata moartei, rudele, vecinii, bărbații, femeile etc.), impersonalul „se” fiind mai puțin utilizat.

În toate materialele selectate, limbajul etnografilor interferează cu cel al localnicilor. Primii doi autori preiau termeni din vocabularul local, fără să marcheze acest lucru, grafic, prin utilizarea ghilimelelor sau a altor modalități de departajare a limbajului outsiderului de cel al insiderilor. Astfel, neologismele și regionalismele intră în textura acelorași enunțuri¹⁶¹. Notele de teren redactate în 1977¹⁶² fac să se audă o pluralitate de voci, autorul diferențiind grafic propriul discurs, de cel al

¹⁵⁸ François Laplantine, *Op. cit.*, p. 70.

¹⁵⁹ Paul Atkinson, *Understanding Ethnographic Texts*, Ed. cit., p. 18.

¹⁶⁰ Este vorba despre autorul fișelor ACFC 9997, ACFC 10000 și ACFC 10003.

¹⁶¹ Câteva exemple de termeni neologici sunt: *separă*, *s-a propus*, *din rațiuni practice*, *nu a fost acceptat*, care se alătură regionalismelor: *ștraf* [termen local pentru *căruță*], *chischineu* [termen local pentru *batic*, *basma*], *sălaș* [termen local pentru *sicriu*]. Exemplele sunt preluate din fișa ACFC 7407.

¹⁶² Fișele ACFC 9997, ACFC 10000, ACFC 10003.

interlocutorilor. El delimitează, prin ghilimele, termenii locali: „comândare”, „pălincă”, „sălaș” etc.

Documentele completează limbajul verbal cu unul vizual (textele sunt însoțite de desene) și cu unul auditiv (fișele fac trimiteri la benzile de magnetofon, menționând: „vezi înregistrarea”). Cercetătorul constată imperfecțiunea scriiturii și încearcă să găsească modalități prin care să contextualizeze, să clarifice, chiar să dubleze limbajul verbal, resimțit ca imperfect și lacunar, cu alte tipuri de limbaj. Cercetătorii au dezideratul cuprinderii exhaustive, utilizând diferite mijloace de înregistrare: vizual, lingvistic (prin scriere), auditiv.

Din punctul de vedere al structurării notelor de teren, observ că nu există o consecvență, în ceea ce privește integrarea sau nu a bocetelor în fișa de observație. Unele fișe menționează ritualul bocirii, dar nu conțin și bocetele, în timp ce alte fișe de observație includ și textul bocetelor.

De exemplu, înmormântarea lui Ioan Moiş (20 de ani) din Moişeni, a fost observată de cercetătorii G.N. și D.T., în zilele 6, 7, 8 și 9 iulie 1975. În arhiva Cercului de de Folclor Cluj, sunt 8 fișe care corespund acestei înmormântări, însă doar una are titlul *Fișă de observații*, celelalte fiind încadrate categoriei de clasificare *bocete*. De fapt, bocetele sunt decupate din fișa de observații: ACFC 7390 – „La marginea gropii, acompaniată de vioară, o fată țipurește”; ACFC 7384 – conține țipuritura și relaționarea versurilor cu contextul real (tatăl decedatului a sosit a patra zi, în ziua înmormântării). Așadar, doar asamblarea fișelor structurate în funcție de categoriile teoretice (ritual/text ceremonial) oferă o imagine mai amplă asupra evenimentului la care au asistat cercetătorii. Totuși, și fișa de observație conține și fragmente de bocete, dar foarte scurte. Cercetătorii selectează doar motivele considerate relevante: moarte – nuntă; supărarea mortului care nu vorbește cu cei dragi. Fișa ACFC 11164, realizată de profesorul Nicolae Bot, în 31 iunie 1977, la înmormântarea Țiției Paul din Cămărzana include textul bocetului în fișa de observații. Același lucru observ și în cazul fișei ACFC 7407¹⁶³.

Pe de altă parte, există și fișe care conțin doar bocete, chiar dacă fac referire la același context situațional ce corespunde unor fișe de observație. Cercetătorul separă, în continuare, textul versificat, de ceremonial, însă nu cu aceeași consecvență ca în etapa folcloristică. În

¹⁶³ Fișa e scrisă de Ș.B., în 1 și în 2 iulie 1975.

unele fișe, bocetul este integrat ritualului. Remarc o relaxare, în ceea ce privește tiparul de structurare a notelor de teren și o încercare de surprindere a întregii realități observate, într-o singură fișă. Tendinței de fragmentare, corespunzătoare etapei folcloristice, începe să i se opună o tendință de integrare într-un tot unitar. Așadar, notele de teren din anii '70 și '80 se remarcă prin tranziția de la paradigma pozitivistă, la paradigma interpretativă.

3. Scrierea etnografică. Memorie culturală și memorie colectivă

Analiza argumentează faptul că niciun document manuscris din arhiva de folclor nu este un mediu transparent care reflectă realitatea, ci un construct care uzează de tehnici retorice, prin intermediul cărora se prezintă, în mod inevitabil, o interpretare a faptelor observate de autor.

Etnografia realistă, concept împrumutat din literatura secolului XIX, este definită ca fiind un mod de a scrie, care caută să reprezinte întreaga realitate, imită întregul, evocă în mod constant, o totalitate socială și culturală¹⁶⁴. Realismul etnografic este, în viziunea autorilor George E. Marcus și Dick Cushman, un consens tacit și artificial care a dominat câmpul științific anglo-american, în ultimii 60 de ani¹⁶⁵ – aproximativ din 1922, până în 1982 [nota mea, M.C.G.]. Perioada anilor '80 este marcată de teoriile postmodernismului. Clifford Geertz, prin studiul *The Interpretation of Culture* (1973), introduce conceptul de *antropologie interpretativă*, în conștiința publică și este predecesor al postmodernismului antropologic al anilor '80¹⁶⁶. În 1982, George E. Marcus și Dick Cushman remarcă faptul că antropologii au început să dea o atenție tot mai mare scrierii textului etnografic¹⁶⁷. În 1984, Stephen A. Tyler definește etnografia postmodernă ca fiind o cooperare între scriitor și cititor, într-o posibilă imagine a sensurilor comune ale realității¹⁶⁸. Etnografia postmodernă privilegiază *discursul* din afara

¹⁶⁴ George E. Marcus, Dick Cushman, *Ethnographies as Texts* în „Annual Review of Anthropology”, Vol. 11. (1982), pp. 25-69. Stable URL: <http://links.jstor.org/sici?sici=0084-6570%281982%292%3A11%3C25%3AEAT%3E2.0.CO%3B2-C>, accesat în 16 iulie 2007, p. 29.

¹⁶⁵ *Ibidem*, p. 25.

¹⁶⁶ Vintilă Mihăilescu, *Op. cit.*, p. 79.

¹⁶⁷ George E. Marcus, Dick Cushman, *Op. cit.*, p. 25.

¹⁶⁸ „A post-modern ethnography is a cooperatively evolved text consisting of fragments of discourse intended to evoke in the minds of both reader and writer an emergent fantasy of a possible world of common sense reality, and thus to provoke an aesthetic integration that will

textului și are la bază dialogul, nu monologul. Accentul este pus pe producerea unui dialog, a unui discurs, a unei istorii. În textul etnografic postmodern, dominantă este polifonia¹⁶⁹.

„În raport cu același fenomen social nu există o serie întreagă de lecturi posibile – etnografia putând fi calificată drept poligrafie –, în raport cu aceeași descriere există o serie întreagă de lecturi posibile. Trei etnologi care se confruntă cu același «teren» (de exemplu Korn, Bateson și Geertz la Bali) nu vor oferi niciodată descrieri identice, iar cititorii potențiali ai acestor trei etnologi nu vor face niciodată exact aceeași lectură”¹⁷⁰.

Jan Assmann propune definiții pentru *memoria colectivă* și *memoria culturală*, printr-un tabel comparativ¹⁷¹.

	Memorie comunicativă/ colectivă	Memorie culturală
Conținut	memoria autobiografică, trecut recent	istorii mitice, evenimente într-un trecut absolut (<i>in illo tempore</i>)
Forme	tradiții informale de comunicare zilnică	înalț grad de formalizare, comunicare ceremonială
Transmitere	comunicare în limbaj informal	texte, imagini, dansuri, ritualuri, limbaj formalizat
Timp	3-4 generații (80-100 de ani)	trecut absolut, timp primordial, mitic
Participare	difuză	ierarhică, structurată, specializată

have a therapeutic effect.”, Stephen A. Tyler, *Post-Modern Ethnography: From Document of the Occult to Occult Document*, în James Clifford, George E. Marcus, *Op. cit.*, p. 125.

¹⁶⁹ „Because post-modern ethnography privileges «discourse» over «text» it foregrounds dialogue as opposed to monologue, and emphasizes the cooperative and collaborative nature of the ethnographic situation in contrast to the ideology of the transcendental observer. In fact, it rejects the ideology of «observer-observed», there being nothing observed and no one who is observer. The result is instead the mutual, dialogical production of a discourse, of a story of sorts. We better understand the ethnographic context as one of cooperative story making that, in one of its ideal forms, would result in a polyphonic text, none of whose participants would have the final word in the form of a framing story or encompassing synthesis—a discourse on the discourse. It might be just the dialogue itself, or possibly a series of juxtaposed paratactic tellings of a shared circumstance, as in the Synoptic Gospels, or perhaps only a sequence of separate tellings in search of a common theme, or even a contrapuntal interweaving of tellings, or of a theme and variations (Marcus and Cushman 1982, Clifford 1983). Unlike the traditional teller of tales or his folklorist counterpart, the ethnographer would not focus on monophonic performance and narrativity, though neither would he necessarily exclude them if they were appropriate in context.” *Ibidem*, p. 126.

¹⁷⁰ François Laplantine, *Op. cit.*, p. 141.

¹⁷¹ Jan Assmann, *Op. cit.*, p. 117.

Majoritatea documentelor din etapa folcloristică răspund caracteristicilor *memoriei culturale*, conțin elemente de cultură plasate într-un trecut nedeterminat, absolut și texte/imagini cu un înalt grad de formalizare. Documentele realizate în etapa de trecere de la folclorism la etnologie, vin în relație cu ambele tipuri de structurare a trecutului, atât cu memoria colectivă, cât și cu memoria culturală. Mutațiile sunt atât de ordin tematic, cât și de ordin metodologic – cercetătorul este interesat și de latura socială și personală a faptelor culturale studiate, notând nu doar elementele puternic formalizate (texte folclorice epice și lirice). În contextul trecerii de la etapa folcloristică la etapa etnologică, proiectul arhivistic atinge punctul de maximă dezvoltare și este urmat de o etapă de stagnare a cercetărilor care au ca finalitate constituirea unui patrimoniu național. Schimbarea contextului epistemologic determină mutații în metodologia de cercetare. Notele de teren realizate conform noilor premise teoretice, nu se mai integrează arhivei ca *loc al memoriei culturale*, așa cum a fost proiectat în perioada interbelică.

III. METODOLOGIA DE CERCETARE DIN A DOUA JUMĂTATEA A SECOLULUI XX

1. Canonul metodologic al cercetătorilor din România

În acest capitol, propun o analiză a îndrumărilor de culegere a folclorului, care au contribuit la crearea unui cadru metodologic, în perioada postbelică. Pornesc de la premisa conform căreia notele din fișele de teren sunt construite în urma unui dialog dintre cultura interlocutorului și cultura cercetătorului. Activitatea de cercetare, în sensul de reprezentare a unui aspect cultural, la nivel scriptural, vizual sau sonor, este una de traducere:

„Orice descriere este situată în raport cu o istorie, o memorie și un patrimoniu și este construită printr-un imaginar. Într-un cuvânt, descrierea este o activitate de interpretare (sau de traducere) a unor semnificații mediate și mediatizate de un cercetător (pe care se cuvine să îl numim de acum «autor») și destinate unui cititor (care este actor sau măcar agent tot atât cât cei despre care este vorba în textul etnografic)”¹⁷².

Cercetătorul redimensionează ce vede și ce aude, în procesul de producere a fișelor de teren, cu ajutorul lentilei pe care viziunea sa teoretică o impune. Așadar, cercetările ale căror rezultate sunt fișele de teren arhivate, sunt modelate de cadrul teoretic și implicit de cel metodologic.

Voi reda îndrumările cuprinse în studiile metodologice din a doua jumătate a secolului XX. Insist succesiv pe patru dintre ele, corespunzătoare momentelor de apariție: 1957 – Dumitru Pop, *Folclor literar românesc. Partea I. Note din cursul ținut în anul universitar 1956/1957*, Litografia Învățăământului Cluj; 1967 – Mihai Pop, *Îndreptar pentru culegerea folclorului*, Casa Centrală a Creației Populare, București; 1969 – Ovidiu Bârlea, *Metoda de cercetare a folclorului*, Editura pentru Literatură, București; 1970 – Gheorghe Vrabie,

¹⁷² François Laplantine, *Op. cit.*, p. 142.

Folclorul. Obiect – principii – metodă – categorii, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București.

Menționez faptul că lucrarea lui Gheorghe Vrabie din 1970 reprezintă o ediție completată și revizuită¹⁷³, a celei publicate în 1947, *Folclorul*. Obiect – Principii – Metodă, București. Cartea publicată în 1947 a rămas aproape necunoscută, întrucât, la scurt timp după apariție, a fost introdusă în fondul interzis¹⁷⁴. Citind în paralel metodologiile de teren propuse de Dumitru Pop (1959), Mihai Pop (1967), Ovidiu Bârlea (1969) și Gheorghe Vrabie (1970), publicate în decenii diferite și consecutive, observ că acestea prezintă numeroase puncte de similitudine, dar și diferențe.

Similitudinile pot fi explicate prin sublinierea câtorva aspecte. În primul rând, metodologia propusă de Ovidiu Bârlea este sinteza unor practici de cercetare pentru acea perioadă, dar ea recuperează și principii de cercetare promovate în perioada interbelică. Exemplele pe care le dă ca modele de bune practici sunt reprezentate de fișe elaborate în perioada interbelică. Astfel, indicațiile metodologice ale lui Ovidiu Bârlea nu sunt neapărat inovatoare pentru acea perioadă, ci reprezintă teoretizarea unor practici utilizate în institutele de specialitate.

„În prima parte a acestei lucrări am încercat o înfățișare analitică a metodei de culegere, așa cum a fost ea practică de la Constantin Brăiloiu încoace, cu unele întregiri ce i s-au adus în ultimele două decenii în practica culegerilor de la Institutul de Etnografie și Folclor”¹⁷⁵.

În al doilea rând, Dumitru Pop a fost cadru universitar și cercetător la Secția din Cluj a Institutului de Folclor București, în perioada 1957 – 1959, apoi șef al secției de Etnografie și Folclor a Filialei Cluj a Republicii Socialiste România, între 1966 și 1969. A făcut parte dintr-un colectiv de cercetare, cunoscând îndeaproape principiile și metodele de lucru practicate în mediul științific. A făcut legătura între practica științifică din institutul de specialitate clujean și practica studentască din cadrul universitar.

¹⁷³ Conținând, probabil, și compromisurile ideologice, mai mult sau mai puțin evidente, cerute în epocă. Consider că aceste compromisuri ideologice sunt vizibile (și explicabile, din punct de vedere pragmatic) nu doar în prefață, *Cuvânt înainte*, ci și în conținutul textului științific „revizuit”.

¹⁷⁴ Paul Caravia, *Gândirea interzisă*. Scrieri cenzurate România 1945-1989, Cuvânt înainte Academician Virgil Cândea, Editura Enciclopedică, București, 2000, p. 544.

¹⁷⁵ Ovidiu Bârlea, *Op. cit.*, p. 5.

Principala diferență dintre metodologiile selectate pentru analiză este următoarea: în primul deceniu comunist, metodologia (Dumitru Pop, 1957) propunea culegerea exclusivă a textelor folclorice; în cel ulterior (Mihai Pop, 1967; Ovidiu Bârlea, 1969, Gheorghe Vrabie, 1970), metodologiile includeau, în contextul liberalizării ideologice, și îndrumări referitoare la cercetarea obiceiurilor, a contextelor de performare a folclorului. Așadar, la nivel metodologic, ruptura față de modelul interbelic din anii 1950, este urmată de un proces recuperator.

Indicațiile metodologice propun ca cercetătorii: să identifice zonele reprezentative; să selecteze cei mai buni interlocutori care dețin folclorul local sau să aibă în vedere diferențierea localnicilor de cei originari din alte zone; să culeagă genuri și specii folclorice canonizate de clasificările teoretice, pentru a completa colecțiile existente.

Remarc caracterul imperativ al acestor instrucțiuni. Cercetătorul trebuia să respecte cu strictețe aceste îndrumări, formulate ca *reguli*, în afara cărora cercetarea nu avea valoare științifică. Retorica textuală folosită în aceste îndrumări metodologice arată că libertatea cercetătorului de a-și alege tema, zona, interlocutorii etc., este limitată de reglementările metodologice. Astfel, activitatea acestuia este înțeleasă ca *misiune și responsabilitate*: *misiunea* de a furniza date relevante pentru imaginea culturii unui spațiu definit ca reprezentativ pentru teritoriul național; *responsabilitatea* pentru caracterul obiectiv al informațiilor.

În toate cele patru studii metodologice, instrucțiunile sunt organizate după etapele cercetării. Acestea sunt definite astfel: alegerea zonei; pregătirea culegerii propriu-zise, respectiv etapa de documentare; alegerea interlocutorilor; redactarea fișei de material; organizarea materialului cules. Voi structura analiza îndrumărilor metodologice, după aceste etape ale cercetării de teren.

Alegerea zonei de cercetare

Dumitru Pop – 1957

„Alegerea localității sau a zonei de cercetat [...] nu se poate face la voia întâmplării, ci în conformitate cu *sarcinile generale ale folcloristicii literare* [sublinierea mea, M.C.G.] [...] Planul de perspectivă ar trebui să țină seamă de *zonele folclorice reprezentative* [sublinierea mea,

M.C.G.], cu caractere ce le individualizează în raport cu celelalte și de faptul dacă ele au mai fost sau nu explorate până acum [...]”¹⁷⁶.

Mihai Pop – 1967

„Studierea folclorului nu se poate baza, astfel, pe material cules la întâmplare decât atunci când întâmplarea fericită scoate în calea folcloristului lucruri într-adevăr neobișnuite, necunoscute sau rare. [...] Putem, deci, orienta cercetarea spre acele locuri sau domenii, spre acele aspecte ale folclorului care nu au fost sau au fost prea puțin studiate. Dar putem tot așa de bine, pornind de la cercetările anterioare, să studiem locuri sau genuri care au mai fost cercetate, pentru a vedea prin ce schimbări au trecut. [...] Ele sunt astăzi deosebit de interesante [...] și pentru cunoașterea procesului de unificare ce are loc în folclorul nostru”¹⁷⁷.

„[...] este necesar să se fixeze anumite *puncte pilot*, locuri unde se găsesc fenomenele cele mai caracteristice pentru folclorul zonei cercetate”¹⁷⁸.

Ovidiu Bârlea – 1969

„Culegerile cu profil monografic au drept scop să înfățișeze *întreg repertoriul de pe cuprinsul țării* [sublinierea mea, M.C.G.]. În primul rând, ele trebuie să lichideze așa zisele pete albe de pe harta folclorică a țării, în al doilea rând, ele sunt menite să completeze lacunele culegerilor anterioare. Adeseori, această completare poate să necesite numai culegerea unor specii neglijate. [...] Dar pentru că nici o zonă nu poate fi epuizată amănunțit sat de sat, se aleg 2-3 puncte, pe cât ajută cunoștințele, *cele mai caracteristice pentru specificul zonei* [sublinierea mea, M.C.G.]. Situația din aceste sate este ilustrativă pentru restul zonei, în ceea ce privește folclorul nelegat de obiceiuri, mai cu seamă cântecele și dansurile, ce au o mai mare putere de circulație. [...] Cercetarea folclorului obiceiurilor a arătat însă — cu surpriză pentru unii — că de data aceasta nu se mai poate generaliza pentru o zonă situația atestată în cele 2-3 sate anchetate”¹⁷⁹.

¹⁷⁶ Dumitru Pop, *Op. cit.*, p. 156-157.

¹⁷⁷ Mihai Pop, *Îndreptar pentru culegerea folclorului*, Casa Centrală a Creației Populare, București, 1967, în Mihai Pop, *Folclor românesc*, Vol. I, Teorie și metodă, Ediție îngrijită de Nicolae Constantinescu și Alexandru Dobre, Editura Grai și Suflet – Cultura Națională, București, 1998, p. 114.

¹⁷⁸ *Ibidem*, p. 116.

¹⁷⁹ Ovidiu Bârlea, *Op. cit.*, pp. 40-41.

„Când se vrea să se întreprindă o cercetare folclorică de teren, se pune întrebarea: ce se cercetează? o regiune întreagă sau un singur sat? Adică se întreprinde o cercetare regională extensivă sau una intensivă? Noi suntem pentru cea din urmă. Motive sunt destule. Mai întâi că, prin dese observații și înregistrări de materiale, ancheta locală tinde să epuizeze problemele majore pe care le pune folcloristica contemporană; ea poate fi extinsă apoi la o serie cât mai mare, spre a putea explica faptul folcloric local, a-i justifica astfel frecvența și latura caracteristică”¹⁸⁰.

„Este vremea hărților folclorice, pe care cercetătorii moderni ai acestor discipline, încearcă și ei să le facă după modelul și imboldul lingviștilor. O modă, căreia și folclorul a trebuit să se supună. Geografia folclorică are la bază ancheta, cercetarea de teren. Numai că în cazul față *ancheta intensivă, de explorare în profunzime a unui singur punct, trebuie să devină extensivă; de la o zonă, ea evoluează la regiune și – de cele mai multe ori – este extinsă la ansamblul folcloric al întregii țări* [sublinierea mea, M.C.G.]. Din fragmentare, cum s-au realizat în cadrul multelor noastre cercetări etnografice-lingvistice, și cercetările de folclor ar trebui planificate de așa fel ca să fie realizat un atlas al faptelor de folclor și etnografie românească. Acest procedeu ar pune în lumină zonele de veche cultură populară română, apropierea lor de o comunitate europeană, specificul etnic al culturii carpato-dunărene”¹⁸¹.

Așadar, conform îndrumărilor metodologice, cercetătorul/inițiatorul unei anchete folcloristice trebuia să aleagă zona după un plan al disciplinei. O primă cerință era ca cercetătorul să se raporteze la macro-proiectul național de repertorizare și teaurizare a folclorului. Strategia principală de investigare a fost extinderea progresivă a spațiului cercetat, de la satul ales ca reprezentativ pentru o regiune, la regiunea întreagă, compactă din punct de vedere cultural.

Teoria herderiană a similitudinii dintre limbă și folclor era premisa menită să susțină proiectul realizării atlaselor folcloristice care să cuprindă teritoriul național. Metoda geografico-istorică, aplicată în proiectul realizării atlaselor folclorice, presupunea, în mod obligatoriu, conjugarea a trei entități: teritoriul național, limba și cultura națională.

¹⁸⁰ Gheorghe Vrabie, *Folclorul: obiect – principii – metodă – categorii*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1970, pp. 153-154.

¹⁸¹ *Ibidem*, p. 157.

Conform teoriei herderiene, cu o largă acceptare în Europa secolului XIX, limba și specificul cultural erau inseparabile.

Cercetarea de teren trebuia să răspundă proiectului major al disciplinei: cuprinderea întregului teritoriu național. Cercetătorul angajat în acest proiect alege zona, în funcție de investigațiile realizate anterior sau în funcție de caracterul ei reprezentativ. Culegerea urma să completeze cercetările anterioare, fie la nivel tematic (în zonele deja cercetate), fie la nivel spațial. Cercetarea era orientată spre zonele reprezentative. O etapă ulterioară a cercetării avea în vedere studierea teritoriului național, prin sintetizarea caracteristicilor definitorii ale zonelor reprezentative.

Proiectul de cercetare al disciplinei avea în vedere teritoriul țării definit ca *național* și zonele considerate *reprezentative* pentru acest teritoriu. Strategia de cercetare era identificarea unor legi și verificarea acestora, pe un teritoriu care trebuia extins progresiv, până la granițele naționale. Finalitatea era realizarea unui *Atlas al faptelor de cultură tradițională*, cu relevarea caracteristicilor generale ale unui spațiu cât mai extins din interiorul granițelor naționale și acoperirea zonelor necercetate, numite metaforic *pete albe*¹⁸². Această metaforă sugerează miza exhaustivă a cercetării, respectiv cuprinderea întregului *spațiu din granițele naționale*.

Cercetarea culturii tradiționale pe linia asocierii organice dintre spațiu și cultură mizează pe obiectivitatea cercetărilor folclorice. Folclorul este văzut ca *produs invariabil* și *predeterminat* al colectivității definite spațial. Singurele variabile în funcție de care acest produs se modifică sunt spațiul și timpul. Cercetătorul ideal (așa cum este conturat de îndrumările metodologice, prin apelul la obiectivitate) instrumentează transferarea folclorului dintr-un mediu în altul: din mediul rural, în arhivă și de la discurs oral, la scriitură.

b) Etapa premergătoare culegerii propriu-zise

Conform acestui cadru metodologic, era necesară o informare prealabilă în ceea ce privește istoricul localității, ocupațiile locuitorilor și cadrul geografic al zonei.

¹⁸² Metafora *petelor albe* pentru zonele țării necercetate din punct de vedere folcloric este folosită recurent de specialiști ai secolului XX: Mihai Pop, Dumitru Pop, Ovidiu Bârlea, Ion Taloș, Ion H. Ciubotaru, Ion Cuceu, Ion Ghinoiu etc.

Dumitru Pop – 1957

„După ce ne-am fixat asupra localității sau zonei, trebuie să trecem la o cât mai bună pregătire a lucrului pe teren. Pentru aceasta sunt necesare investigații bibliografice și de arhivă. Interesează așezarea ei geografică, formele de relief, modul de viață, ocupațiile, căile de comunicare care o leagă de alte zone sau centre, târguri etc., apartenența administrativă în trecut și în prezent, trecutul istoric și social, viața culturală etc.”¹⁸³

„Se impune cu deosebire o bogată informație cu privire la folclorul literar publicat anterior, în colecții aparte, prin ziare și reviste sau păstrat în arhive. Acesta va fi organizat pe genuri și specii literare și în cadrul lor în ordinea vechimii. E recomandabil să se noteze, dacă e posibil, informatorii vechi, astfel ca în cazul că mai sunt în viață să fie chestionați din nou, printre altele chiar pentru producțiile comunicate înainte. În cazul că nu mai trăiesc, e bine să fie anchetați succesorii lor (copii, nepoți). Faptul acesta ar putea ajuta în stabilirea unor concluzii cu privire la evoluția în timp a unor producții”¹⁸⁴.

„Oportună este însă și anchetarea unei localități sau zone care a mai fost cercetată înainte, dacă de atunci au trecut circa 15 ani. În cazul ultim, va trebui să se pornească de la materialul cules și de la concluziile fixate cu prilejul cercetării respective. Ancheta va avea înainte de toate un caracter de verificare și de completare”¹⁸⁵.

Mihai Pop – 1967

„Cercetarea de teren implică nu numai o bună cunoaștere a informatorilor, ci și a mediului în care ei trăiesc, a colectivității pe care o reprezintă artistic [...]. Se cere deci pe lângă culegerea materialelor folclorice și a datelor asupra informatorilor să culegem date în legătură cu istoria, viața economică, structura socială etc.”¹⁸⁶

„*Studierea literaturii* este indispensabilă pentru a cunoaște rezultatele la care au ajuns culegătorii anteriori. Cunoscând aceste rezultate, nu vom repeta investigații care s-au făcut, ci le vom continua, pentru a obține noi rezultate. Atunci când facem cercetare pentru a cunoaște folclorul unui loc încă necercetat, este bine să cunoaștem culegerile făcute pe plan mai larg în zona respectivă. Vom avea astfel un material

¹⁸³ Dumitru Pop, *Op. cit.*, p. 157.

¹⁸⁴ *Ibidem*.

¹⁸⁵ *Ibidem*, pp. 156-157.

¹⁸⁶ Mihai Pop, *Op. cit.*, p. 120.

comparativ cu ajutorul căruia să putem determina caracterele locale specifice”¹⁸⁷.

Ovidiu Bârlea – 1969

„În aceeași măsură, folcloristul trebuie să cunoască istoria, trecutul economic și social. Informațiile le poate culege din studiile și articolele de specialitate, apoi din numeroase monografii sătești, întocmite de intelectualii rurali [...] Numai din cunoașterea acestora, își va putea explica folcloristul de ce zona folclorică s-a conturat în acele granițe, de unde apar anumite ciudățenii în repertoriu, de ce ea este arhaică sau evoluată etc.”¹⁸⁸

„Culegerile monografice presupun o bună documentare prealabilă. [...] În primul rând, e nevoie de o cunoaștere exhaustivă a culegerilor făcute acolo, publicate sau manuscrise. Folosul e multiplu, cum se va vedea, fiindcă pornind de la vechile culegeri, se poate studia evoluția repertoriului folcloric în răstimpul dat, apoi el oferă o icoană reprezentativă a ceea ce este caracteristic pentru acea zonă”¹⁸⁹.

Gh. Vrabie – 1970

„Faptul folcloric stăruie să rămână tainic în atmosfera satului și a sufletului popular, ascuns în penumbre și umbre, încât se cere a fi dezvăluit. Și nu oricine reușește. Numai cel rutinat și cu un rar spirit iscoditor izbutește să facă să vorbească o lume ascunsă. În acest scop, anchetatorul, pe lângă multe altele, trebuie să fie pregătit să cunoască bine întreaga materie folclorică. [...] Nu e rău ca în mintea acestuia să se regăsească un întreg plan bine făcut în liniile mari, în felul acesta cercetarea fiind mult facilitată și epuizată complet”¹⁹⁰.

Așadar, traiectoria de cercetare este una centripetă, de la exterior spre interior, de la ansamblu la detaliu, conform monografiilor clasice:

„Ordinea capitolelor traduce o unitate în care a fost decupată societatea. Glisarea progresivă de la mediul fizic al societății la manifestările cele mai simbolice, deci glisarea de la concret la abstract, de la periferie la centru induce cititorului o mișcare progresivă spre inima societății. Este articularea progresivă a unităților între ele:

¹⁸⁷ *Ibidem*, p. 114.

¹⁸⁸ Ovidiu Bârlea, *Op. cit.*, pp. 41-42.

¹⁸⁹ *Ibidem*.

¹⁹⁰ Gheorghe Vrabie, *Op. cit.*, p. 155.

ecologie, economie, politică, religie care creează, în final, efectul de ansamblu în monografia antropologică standard”¹⁹¹.

Datele geografice, istorice și culturale erau considerate relevante pentru viața folclorică a colectivității. Scopul cercetătorului era și de a face conexiuni între aceste aspecte și textele folclorice, de a identifica, la fel ca în științele realiste, relația dintre cauză și efect. Demersul de cercetare presupunea, în primă fază, culegere, iar apoi explicare, integrare logică într-un sistem organic ce corespundea unui cadru spațial. Exhaustivitatea și obiectivitatea sunt principii de lucru promovate de metodologiile enunțate. Ancheta folcloristică avea ca finalități cuprinderea întregului teritoriu al țării și documentarea patrimoniului național, prin arhivele de folclor. Așadar, paradigma pozitivistă și premisele esențialismului¹⁹² stau la baza macro-proiectului disciplinei, care își propune alcătuirea corpusului folcloric național. Pe baza acestui inventar, se vor realiza analize și studii de sinteză despre cultura națională.

Dar pregătirea anchetei de teren presupunea, în al doilea rând, inventarierea tematică și cronologică a folclorului repertorizat, în scopul verificărilor și al demersurilor comparative. Ipostaza cercetătorului trebuia să fie una de inițiat, de cunoscător al folclorului local. Cercetarea de bibliotecă avea scop de *verificare* și de *completare* a colecțiilor realizate anterior anchetei, anchetă care era menită să asigure o completare a acestora. Ordonarea cronologică a culegerilor realizate într-o localitate/ zonă ce urmează a fi cercetată, pe genuri și pe specii literare, este o etapă premergătoare anchetei propriu-zise. Tiparul în care cercetătorul trebuia să pună propriile rezultate ale cercetării de teren întreprinse era conturat deja, și de materialele anterioare. Noile cercetări aveau scopul să le adâncească și să le completeze pe acestea.

Prin respectarea acestor indicații, cercetătorul ar dobândi un orizont de așteptare adecvat cercetării, iar direcția de investigare ar fi

¹⁹¹ „[...] l'ordre des chapitres, qui traduit celui des unités dans lesquelles a été primitivement découpée la société, est censé reconstituer ultimement la totalité de celle-ci. Le glissement progressif de l'environnement physique de la société vers ses manifestations les plus symboliques, bref, le glissement du concret à l'abstrait, de la périphérie au centre, induit chez le lecteur un même mouvement de glissement progressif au coeur de la société. C'est l'articulation progressive des unités entre elles (écologie, parenté, économie, politique, religion) qui crée finalement l'effet d'ensemble dans la monographie anthropologique standard”, Monther Kilani, *Op. cit.*, p. 55.

¹⁹² Folosesc termenul *esențialism* în sensul definit de Vintilă Mihăilescu, *Antropologie...*, Ed. cit., p. 255: „categorie ce absolutizează diferența și esențializează diferitul în cadrul unui discurs despre Celălalt”.

bine definită, înainte de a ajunge pe teren. Cercetarea de teren reprezenta continuarea unei activități începute anterior. Cuprinderea întregului spațiu *național* și elaborarea unor studii de sinteză prin care să se identifice *patternurile culturii naționale* puteau fi realizate doar cu ajutorul mai multor generații de cercetători.

c) Alegerea informatorilor

Conform metodologiilor în discuție, cercetătorul trebuia să își selecteze interlocutorii după niște criterii bine definite. Și în privința interlocutorilor, este recurentă referința la spațiu.

Dumitru Pop – 1957

„Întocmirea listei de informatori. [...] Lista aceasta trebuie să cuprindă un număr cât mai mare de informatori, pentru fiecare specie în parte. Indicațiile se pot obține cu ușurință, deoarece informatorii cei mai buni sunt cunoscuți și apreciați în sat. Unii au faimă de povestitori, alții ca chiuitori la horă [...]. Pentru nevoile studiului materialului, a fenomenelor și proceselor folclorice, e necesar ca lista de informatori să cuprindă bărbați și femei, băieți și fete de diferite vârste, în principiu, grupele de vârstă se stabilesc la circa 15 ani diferență. Locul prim trebuie să-l ocupe băștinașii. Anchetarea unora proveniți din alte părți poate fi însă utilă și ea, deoarece poate explica unele pătrunderi în repertoriul folcloric al satului. Condițiile esențiale pe care le îndeplinește un bun informator sunt: sociabilitatea, comunicativitatea, sinceritatea, naturalețea și, înainte de toate, talentul. Având în vedere mai presus de *toate materialul folcloric* și apreciindu-l cu deosebire din perspectiva estetică, literară, ne vom întemeia cercetarea în special pe indivizi dotați cu sensibilitatea artistică, puțință de exprimare, memorie bună sau harul improvizăției”¹⁹³.

Mihai Pop – 1967

„Cum am arătat, fiecare colectivitate folclorică are exponenții săi artistici, buni păstrători și creatori în domeniul diferitelor genuri ale creației populare. Cercetarea de teren să-și îndrepte deci atenția, înainte de toate, asupra lor, fiindcă ei dețin de obicei repertoriul cel mai complet și pot să ne prezinte creațiile populare în forma cea mai desăvârșită”¹⁹⁴.

¹⁹³ Dumitru Pop, *Op. cit.*, pp. 158-159.

¹⁹⁴ Mihai Pop, *Op. cit.*, p. 118.

Ovidiu Bârlea – 1969

„Folcloristul nu poate întocmi documentul folcloric decât în colaborare cu un ins al colectivității pe care terminologia curentă îl denumeste informator. Acesta nu poate fi luat la întâmplare. [...] Se știe că oamenii nu sunt unitar înzestrați, diferențierea există și acolo unde aceștia nu s-au specializat într-o școală oarecare sau printr-o ucenicie pe lângă cel cu experiență. Într-un sat, creația folclorică nu se află difuză, egal repartizată pe locuitori, aidoma unor simple obiecte circulatorii. Ceea ce se numește talent diversifică, uneori destul de profund, prezența repertoriului. Pe alocuri se constată chiar un fel de specializare. Folcloristul trebuie să-i detecteze pe aceștia și să lucreze cu ei”¹⁹⁵.

„Se înțelege cât de important este faptul de a stabili o ierarhie a informatorilor și de a lucra cu cei mai buni. Faptul se răsfrânge asupra calității artistice a materialului folcloric și asupra exactității informației privind viața folclorică”¹⁹⁶.

„Variante întâmplătoare se pot culege cu miile, dar culegătorul cu o bună orientare științifică se va strădui să ajungă la cele mai alese, înregistrând exemplarele cele mai realizate. [...] Problema se reduce în cele din urmă în a descoperi pe cel care deține varianta cea mai realizată”¹⁹⁷.

Gh. Vrabie – 1970

„*Alegerea informatorilor.* Cu toate că producțiile populare au valoare numai în măsura în care sunt colective și orale și au circulație în masa unui grup social, fixându-se ca potențe supraindividuale, ele sunt totuși la origine bunuri individuale, păstrate și duse mai departe de către acesta. Numai unu, sau un grup restrâns în sine sînt, din punctul de vedere al capacității de reproducere, factorul decisiv. Așa că misiunea culegătorului este să-l descopere pe acest unu, purtător de cântec, colindă, poveste etc. Și lucrul nu este greu, deoarece satul întreg și-l recunoaște de tip reprezentativ și ți-l indică ca atare. Acesta, pe lângă dragostea mare pe care o are față de tradițiile satului, este și un ins cu talent de băsmuitor, de cântăreț etc., calități ce se moștenesc și se dezvoltă în mediul folcloric. [...] Moștenirile și tot capitalul de bunuri spirituale ale unui informator trebuie confruntate cu ale altora, de aceeași vârstă, și mai interesant, de vârste deosebite. Materialul cules de

¹⁹⁵ Ovidiu Bârlea, *Op. cit.*, p. 49.

¹⁹⁶ *Ibidem*, p. 52.

¹⁹⁷ *Ibidem*.

la diferiți inși, coroborat cu observații și acestea diferite, pot duce la concluzii științifice întemeiate”¹⁹⁸.

Conform acestor metodologii, cercetătorul își selecta interlocutorii, după niște criterii date de metodologia de cercetare: *originea și talentul*.

Cercetătorul avea datoria de a acorda prioritate interlocutorilor originari din localitatea sau din zona cercetată și să facă diferența între textele folclorice locale și cele provenite din alte zone. Originea interlocutorilor este un indiciu pentru originea textului folcloric: localitatea sau zona cercetată, în cazul celor originari din satul respectiv, alte zone, în cazul celor veniți în sat, în urma căsătoriei sau în cazul celor care au călătorit în afara satului. Cercetările urmăreau viabilitatea, dar și variabilitatea în timp și în spațiu a materialului folcloric, principiu introdus în cercetarea folclorului, prin teoria și metoda geografico-istorică, de Școala Finlandeză, în primele decenii ale secolului al XX-lea.

Un alt principiu de selectare a interlocutorilor viza *talentul* acestora („condițiile esențiale pe care le îndeplinește un bun interlocutor fiind: sociabilitatea, comunicativitatea, sinceritatea, naturalețea și înainte de toate talentul” – Dumitru Pop¹⁹⁹). Identificarea indivizilor talentați dintr-o colectivitate era o cerință formulată ca *misiune* pentru cercetător („misiunea informatorului este să-l descopere pe acest unul, purtător de cântec, de poveste, de artă populară. Și lucrul nu este greu, deoarece satul întreg ți-l recunoaște de tip reprezentativ și ți-l indică ca atare” – Gh. Vrabie²⁰⁰).

Aceste criterii de selecție aplicate succesiv, în procesul anchetei folcloristice – a zonelor de cercetat, a temelor, a interlocutorilor și a textelor folclorice relevante – constituie lentila prin care erau redimensionate aspectele socio-culturale ale faptelor de folclor. Alegerea a ceea ce e mai realizat estetic, ca date pentru studii de sinteză, conduce spre surprinderea caracterului *definitiv* și *superior* al culturii naționale și implicit al *națiunii*.

d) Redactarea fișei de material

Fișa de material trebuia să respecte un tipar standard care se referea la informațiile conținute, precum și la plasarea lor în pagină.

¹⁹⁸ Gheorghe Vrabie, *Op. cit.*, p. 154.

¹⁹⁹ Dumitru Pop, *Op. cit.*, p. 158.

²⁰⁰ Gheorghe Vrabie, *Op. cit.*, p. 154.

Dumitru Pop – 1957

„Iată acum descrierea fișei de material cu datele pe care trebuie să le cuprindă. Sus, în colțul din dreapta se notează regiunea, raionul și localitatea (satul, comuna) din care s-a cules materialul respectiv. Ceva mai jos în centru, se notează titlul producției, procedându-se în felul următor. Dacă producția este cunoscută de către informator sub un anumit nume, se notează acesta, subliniindu-se. [...] În cazul că informatorul nu cunoaște titlul producției, dar ea se încadrează prin conținut unui motiv cunoscut ce poartă un anume titlu, acesta se notează de către culegător în același loc între paranteze colțuroase și se subliniază, [Inelul și năframa] sau [Corbea]. Dacă nici lucrul acesta nu este posibil, se transcrie primul vers al producției între paranteze colțuroase, fără să mai fie subliniat. [...] Textul piesei comunicate se scrie numai pe partea stângă a fișei, jumătatea din dreapta fiind rezervată pentru adnotări. Aici se poate face de exemplu trimiterea bibliografică a producției la motivul căreia aparține etc. Jos, în partea stângă a fișei de material se notează numărul de ordine al informatorului și numele lui. În partea dreaptă, jos, se notează numele informatorului și sub acesta, localitatea și data la care s-a efectuat culegerea. Așa trebuie să arate o fișă de material imediat după ce informatorul a încheiat cântarea sau povestirea unei bucăți. Ea se îmbogățește cu alte date, rezultate din chestionarea propriu zisă. Ne interesează astfel data aproximativă a intrării producției în repertoriul său (când a învățat-o), precum și proveniența ei (de la cine a învățat-o), aprecierea lui asupra frumuseții sau semnificației producției, locul pe care îl ocupă ea în repertoriul său, ca frecvență, și împrejurările în care o reproduce îndeosebi; cine și când a mai învățat-o de la el. Toate aceste date se notează dacă rămâne spațiu liber, imediat după text, dacă nu, pe o fișă anexă, în continuare, fișă care va cuprinde localitatea, titlul producției iar în colțul din stânga sus se va scrie ”cont. 1) dacă e cazul, ”cont. 2) etc.”²⁰¹

Mihai Pop – 1967

„Transcrierea trebuie să fie o oglindă veridică și cât mai plastică a fenomenului sonor”²⁰².

„Este indicat ca, încă din timpul cercetării de teren, materialele culese să fie sistematizate, pentru ca, până la încheierea cercetărilor să se poată face verificările necesare atât în legătură cu investigarea tuturor informatorilor, cât și în legătură cu culegerea întregului repertoriu, cu

²⁰¹ Dumitru Pop, *Op. cit.*, pp. 162-163.

²⁰² Mihai Pop, *Op. cit.*, p. 133.

cercetarea tuturor fenomenelor folclorice și cu înregistrarea tuturor variantelor semnificative”²⁰³.

Gh. Vrabie – 1970

„*Prezentarea materialului.* Observațiile și materialul cules se cer a fi cât mai precis notate, să fie însoțite de o serie de date, de unde și când au fost culese; de la cine, ce vârstă are; de asemenea o serie de referințe cu privire la informator: dacă a fost plecat din localitate, dacă este băștinaș, dacă este creația lui personală ori auzită, când și în ce împrejurări a auzit-o etc.”²⁰⁴

Fișa de material trebuia să respecte un tipar care se referă la informațiile pe care trebuie să le conțină, precum și la plasarea lor în pagină. Aceste indicații precise ofereau o standardizare și o uniformizare a materialului notat. De asemenea, respectarea acestor îndrumări au facilitat comparațiile și studiile sintetice ulterioare anchetelor. Instrucțiunile cereau ca pe fișă să fie notată și încadrarea la un motiv/temă din bibliografia de specialitate („jumătatea din dreapta fiind rezervată pentru adnotări. Aici se poate face, de exemplu, trimiterea bibliografică a producției la motivul căreia aparține etc.” – Dumitru Pop). Așadar, fișa de material conține piesa folclorică și interpretarea ei în cheia indexului tematic și de motive curent. Cercetătorul încadra materialul de teren, unei categorii folclorice, încă din faza de notare pe fișă. Investigarea se făcea, având în vedere clasificările folclorului/indexul de motive. Materialul de pe fișă răspunde nu doar unor premise metodologice, ci și unor premise teoretice. Fișa de teren trebuie să se plieze tiparului teoretic, să se încadreze clasificărilor folclorului. Cercetătorul realizează interfața între folclorul găsit pe teren și conceptele teoretice canonizate ale disciplinei, concepte înțelese ca fiind unice și general valabile, conform premiselor pozitivismului.

e) **Întocmirea fișei de informator**

Instrucțiunile metodologice cereau cercetătorului să întocmească și fișa de informator individual anchetat, selectat, cum am văzut, după un set de criterii, ca și în cazul anchetelor dialectologice. Acordarea unei atenții sporite cadrului livresc al locuitorilor este o altă îndrumare a profesorului Dumitru Pop.

²⁰³ *Ibidem*, p. 129.

²⁰⁴ Gh. Vrabie, *Op. cit.*, p. 156.

„O a doua parte a chestionării finale se face în vederea alcătuirii fișei informatorului, care trebuie să cuprindă următoarele elemente. Sus, în colțul din dreapta se notează ca și la fișa de material, regiunea, raionul, localitatea cercetată. La mijloc, ceva mai jos, numărul de ordine al informatorului, numele și porecla lui, vârsta, locul de naștere, ocupația de bază și anexă dacă e cazul, starea socială, știința de carte, lecturile preferate (cele folclorice mai cu seamă: Ispirescu, Pop-Reteganul....), câteva date biografice, unde și când a mai locuit, întâmplările dramatice din viața lui care au lăsat în sufletul său urme sau momente de supremă mulțumire, felul în care privește viața etc; alte câteva date privitoare la calitatea lui de informator: pentru ce specie simte o atracție deosebită, de ce, în ce împrejurări mai cu seamă devine interpret și transmițător, ce crede despre literatura populară, din ce punct de vedere o apreciază etc. De obicei, bogăția fișei de informator capătă proporțiile pe care le impune importanța lui. În final, la o rubrică specială de observații, folcloristul culegător face o caracterizare sumară a informatorului, pe baza materialului comunicat și a discuțiilor purtate cu el; observațiile trebuie să pună în lumină calitățile lui de informator: comunicativ, sincer, degajat, binevoitor, talentat, dotat cu memorie bună, sensibilitate, imaginație, plasticitate, trăire etc. sau dimpotrivă posac, necomunicativ etc. Tot aici se notează specia pentru care informatorul este specializat. Jos, în colțul din dreapta se notează numele culegătorului, localitatea în care s-a efectuat ancheta și data când a avut loc”²⁰⁵.

„Pentru a înțelege unele aspecte ale creației folclorice înregistrate, precum și pătrunderile culte în cuprinsul ei, va trebui să acordăm toată importanța cărților literare care circulă în sat sau în regiune. [...] O atenție deosebită trebuie să acordăm colecțiilor de folclor literar care circulă în localitatea sau în zona cercetată. Cu ajutorul lor va putea fi explicată circulația unor motive sau producții necunoscute în regiune și provenite uneori de la distanțe mari. [...] E bine să se însemneze și părerile locuitorilor despre aceste cărți, spre a ne putea da seama de privilegiul și puterea lor de înrâurire și totodată despre puterea și gustul literar popular”²⁰⁶.

²⁰⁵ Dumitru Pop, *Op. cit.*, p. 164.

²⁰⁶ *Ibidem*, pp. 166-167.

Mihai Pop – 1967

„Cercetarea modernă cere o amplă biografie a informatorilor de la care am cules [...] Se va alcătui deci pentru fiecare informator o *fișă* biografică în care se va trece pe lângă orașul, comuna, satul în care locuiește, numele și vârsta lui, porecla, apoi situația lui culturală: școlile pe care le-a urmat, contactul cu cartea și cu cultura contemporană în general, – radio, televiziune, film etc. – călătoriile pe care le-a făcut, ocupația principală și ocupațiile anexe, categoria socială etc. și orice alte date care ar putea ajuta la definirea personalității lui”²⁰⁷.

Ovidiu Bârlea – 1969

„Pentru a putea urmări relațiile dintre repertoriul și talentul informatorului, informatorul trebuie să consemneze datele de căpetenie referitoare la biografia și personalitatea acestuia. E ceea ce numim obișnuit *fișa de informator*. Ea nu va fi o fișă tip, ci va fi mai sumară sau mai amplă, după importanța informtorului. O fișă de proporțiile cele mai modeste va trebui să cuprindă următoarele date: numele și prenumele precum și porecla. [...] Se va menționa satul și județul, apoi vârsta și știința de carte. Acolo unde informatorul e și cititor asiduu, se va menționa categoria lecturilor sale, preferințele călăuzitoare în alegerea cărților. Se va arăta apoi ocupația principală, insistându-se asupra eventualelor clarificări, iar acolo unde e cazul, vor fi menționate și celelalte ocupații anexe. O altă rubrică va fi rezervată averii pe care o are informatorul în prezent, iar despre cea din trecut se va nota în mediul rural categoria căreia a aparținut (sărac, mijlocas etc). În continuare se vor consemna principalele date biografice, insistându-se obligatoriu asupra faptului dacă e băștinaș sau venit din altă parte, el sau antecesorii lui, apoi asupra deplasărilor, mai cu seamă cele de durată mai lungă. [...] Datele acestea sunt deosebit de importante pentru conturarea mentalității și a nivelului informatorului. [...] Un alt capitol va cuprinde datele de seamă asupra activității lui folclorice: localitățile și ocaziile la care a cântat, povestit etc. [...] Ca încheiere se vor menționa caracterizările care îi reliefează personalitatea, mai întâi felul cum e apreciat de colectivitate, apoi caracterizarea informatorului cu privire la repertoriu, interpretare și fel de a fi”²⁰⁸.

Gh. Vrabie – 1970

„[Cercetătorul trebuie să noteze, nota mea, M.C.G.] de asemenea, o serie de referințe cu privire la informator: dacă a fost plecat din

²⁰⁷ Mihai Pop, *Op. cit.*, p. 120.

²⁰⁸ Ovidiu Bârlea, *Op. cit.*, pp. 57-58.

localitate, dacă este băştinaş, dacă este creaţia lui personală ori auzită; de la cine, când şi în ce împrejurări a auzit-o etc.”²⁰⁹

Reconstituirea originii pieselor folclorice era una dintre finalităţile cercetărilor. Posibila origine livrescă a pieselor folclorice putea fi observată, respectând această instrucţiune. Culegerea ar fi, aşadar, şi începutul unei analize după metoda comparativ-istorică, prin identificarea originii şi a circulaţiei motivelor. La începutul secolului XX, în întreaga Europă, teoria geografico-istorică este cea care oferă lentila de interpretare a faptelor folclorice²¹⁰. Aceasta este o formă de garantare a stiinţificităţii cercetării, în perioada respectivă, practică la nivel european.

f) Organizarea materialului cules

Organizarea materialului cules este un indiciu al viziunii asupra finalităţilor culegerii folclorice în perioada respectivă: indexuri de motive, hărţi etnografice care să surprindă distribuţia spaţială a unor categorii folclorice.

Dumitru Pop – 1957

„Sistematizarea se face pe baza necesităţilor de studiu, pe temeiul unei clasificări, după genuri, specii, cicluri tematice, grupuri tematice, motive, variante. Clasificarea aceasta o vom cunoaşte paralel cu cunoaşterea genurilor literare populare, în cea de a doua parte a cursului. Deocamdată ne limităm la următoarele precizări: odată că încadrarea producţiei în una sau alta dintre rubricile clasificării impune lectura integrală şi atentă a fiecărei piese în parte; în al doilea rând că subdiviziunile trebuie duse cât mai în amănunt. În legătură cu această ultimă observaţie trebuie să arătăm că în cazul unei specii oarecare surprindem, de exemplu, 5-10 motive principale ilustrate, să zicem, prin 60-70 de variante. Aducând la un loc toate variantele unui motiv şi le aranjăm după calitatea lor: mai întâi variantele complete şi superioare din punct de vedere estetic şi apoi cele incomplete, fragmentare şi mai slab realizate ca artă. E recomandabil ca pentru fiecare motiv în parte să se facă unele trimiteri bibliografice, prin aceasta uşurându-se studiul comparativ al materialului. [...] Fişele de material se păstrează împreună, în această ordine. La fel şi fişele de informator se organizează pe specii iar în cadrul acestora după numărul

²⁰⁹ Gh. Vrabie, *Op. cit.*, pp. 156.

²¹⁰ Richard M. Dorson, *Current Folklore Theories*, în „Current Anthropology”, Vol. 4, Nr.1., (Feb., 1963), pp. 93-96.

de ordine al fiecărui informator. Un tablou sintetic, sub formă de tablă de materii, la sfârșit, vine să ușureze consultarea materialului: el va cuprinde toate subdiviziunile clasificării, cu indicarea numărului de fișe din fiecare rubrică”²¹¹.

Mihai Pop – 1967

„O dată transcrise, materialele folclorice se sistematizează în fiecare colecție locală pe genuri. În colecțiile naționale de literatură, muzică și dans popular de la Institutul de Etnografie și Folclor al Academiei Republicii Socialiste România, piesele folclorice sunt sistematizate prin cartotecare atât pe genuri în ansamblul folcloric al țării, cât și pe regiuni. Cartotecarea se face de fiecare dată în dublu plan: în cadrul genurilor, piesele sunt grupate regional, iar în cadrul regiunilor, pe genuri. Dar materialele folclorice vor trebui sistematizate pentru tot folclorul românesc, în viitor, tipologic, potrivit cataloagelor tematice ce sunt pe cale să se elaboreze pentru diferitele genuri ale literaturii, muzicii și dansului popular”²¹².

Ovidiu Bârlea – 1969

Principiul epuizării repertoriului este cheia culegerii de material, indicele după care se poate aprecia nivelul științific la unei colecții folclorice. Cunoașterea întregului oferă o altă imagine a faptelor în cercetare, folcloristul se mișcă mai în voie prin noianul lor și poate trece la ordonarea materialului potrivit unor puncte de vedere care i se par mai nimerite. În cercetarea folclorică, cunoașterea întregului repertoriu are implicații mai adânci. Una dintre coordonatele de bază ale metodei de interpretare științifică a unui fapt de folclor este stabilirea ariei lui de răspândire. Aceasta nu e o simplă cartografiere, cu toate că procedeul transunerii pe hartă oferă informatorului o fișă mai comodă de lucru pentru anumite aspecte. Evaluarea estetică a variantelor, grupate în tipuri și subtipuri în raport cu felul difuzării pe o anumită arie constituie însăși cheia care duce la stabilirea unei cronologii a acestora și de aici se pot deduce concluziile firești cu privire la geneza și evoluția fenomenului studiat”²¹³.

Lectura îndrumărilor metodologice relevă criteriile de selecție a materialelor care trebuiau înregistrate. De asemenea, ilustrează canonul metodologic și lentila prin care cercetătorul urma să privească obiectul de cercetare. Notele de teren sunt, parțial, rezultate ale acestei priviri

²¹¹ Dumitru Pop, *Op. cit.*, pp. 167-168.

²¹² Mihai Pop, *Op. cit.*, p. 135.

²¹³ Ovidiu Bârlea, *Op. cit.*, p. 74.

asupra folclorului. Metodologiile analizate au în subtext următoarele constante: cercetătorul își asumă rolul de intelectual responsabil pentru valorificarea culturii tradiționale, în vederea identificării unui profil național identitar; cercetătorul își subordonează proiectele intelectuale necesităților macro-proiectului național, care cuprinde întregul teritoriu al țării; cercetătorul respectă niște criterii, în selecția materialului ce urmează a fi inclus în patrimoniul național; criteriile vizează *spațiul* (ales ca *reprezentativ* pentru cultura unei regiuni), *interlocutorii* (aleși după calitatea de deținători ai patrimoniului cultural imaterial local și după talentul lor) și *tema* (aleasă în conformitate cu clasificările teoretice ale culturii tradiționale, precum și cu necesitățile proiectului care urmărește monografierea zonelor și cercetarea exhaustivă).

Aceste criterii de selecție aplicate succesiv, în procesul anchetei folclorice – a zonelor de cercetat, a temelor, a interlocutorilor și a textelor folclorice relevante – constituie lentila prin care sunt redimensionate aspectele socio-culturale studiate. Cercetarea de teren este, conform acestor metodologii, un proces de selecție și implicit de transformare a textului oral în document scris. Criteriile de alegere utilizate în cadrul anchetei de teren sunt filtre de redimensionare și de transformare a materialelor, astfel încât acestea să poată fi folosite în etapele ulterioare de patrimonializare și de teaurizare a lor. Așadar, cercetarea de teren era proiectată din perspectiva finalităților disciplinei.

2. Direcțiile de cercetare, în context național și european

a. Etape de cercetare în România secolului XX

În perioada interbelică, pentru Școala Sociologică de la București, observarea aspectelor sociale, în întregul lor, era un obiectiv major al cercetărilor de teren. Cercetătorul avea în vedere atât textul versificat, cât și contextul în care era performat. Astfel, folosea două modalități de informare cu privire la obiceiuri: observarea acestuia, în desfășurare și/sau obținerea informațiilor de la locuitorii satului.

În 1947, Gheorghe Vrabie încă propunea ca obiectiv de cercetare, urmărirea *faptelor vii și actuale*, folclorul în *întreg angrenajul psihic și social*. Această linie de cercetare a fost întreruptă, începând cu 1948. După instaurarea comunismului, cercetările din România s-au

caracterizat printr-o ruptură față de perioada interbelică²¹⁴. De asemenea, studiile teoretice și metodologice din perioada interbelică au devenit inaccesibile, după instaurarea comunismului. Dumitru Pop, cel care a publicat o metodologie în primul deceniu comunist, la fel ca ceilalți specialiști din generația sa, a fost în situația de a căuta repere teoretice pentru cercetarea folclorului. Conform orientărilor în vigoare și bibliografiei promovate în primii ani ai comunismului, Dumitru Pop a propus un model de cercetare diferit de cel interbelic. Observația, ca metodă de cercetare, nu a mai fost menționată de Dumitru Pop. Instrucțiunile sale metodologice se refereau doar la un aspect al realității, cel al textelor ritual-ceremoniale și literare, nu și la cel al riturilor, al credințelor, al actelor magice etc.

După un deceniu, metodologiile de culegere a foclorului scrise de Mihai Pop și de Ovidiu Bârlea au reintrodus, în discursul teoretic, referințe privitoare la practica cercetării obiceiurilor. Relativa liberalizare din comunism (1965-1971) a permis redimensionări ale discursului științific²¹⁵.

În 1967, Mihai Pop ilustra importanța investigațiilor sociologice, pentru înțelegerea fenomenelor folclorice. Totuși, în aceste îndrumări metodologice, investigațiile sociologice erau plasate în plan secund, în raport cu cercetarea folclorică: „[...] Cercetarea artistică presupune pentru fiecare domeniu al folclorului [literatura, muzica, dansul, nota mea, M.C.G.], studiul genurilor, al mijloacelor de expresie ale fiecărui gen în parte și al stilurilor regionale și de epocă”²¹⁶. Chiar dacă Mihai Pop a făcut apel la principiile funcționalismului în abordarea fenomenului folcloric, metodologia propusă urmărea, în primul rând, creațiile artistice și variantele acestora: „Putem deci socoti ca primă etapă a cercetării *sistematizarea variantelor, gruparea lor tipologică* [sublinierea mea, M.C.G.]. Tipurile de variante pot corespunde unei anumite răspândiri teritoriale și se pot stratifica în timp. Având în vedere că zonele folclorice nu evoluează uniform și că, în momentul

²¹⁴ „This scientific tradition was interrupted by the new ideology of the communist period”: Eleonora Sava, *The Cluj Archive of the Folklore Society: Ethnological Practices in Communist Romania*, în Eleonora Sava (coordonator), *The Ethnological Archive...*, Ed. cit. p. 22.

²¹⁵ „More and more Romanian professors were sent for didactic purposes to the USA and Western Europe, where they became acquainted with recent methodological orientations in anthropology. [...] This opening towards the West-European academia led to the application of semiotics and of structuralist and functionalist models in Romanian ethnology as well.”: *Ibidem*, pp. 29-30.

²¹⁶ Mihai Pop, *Op. cit.*, p. 109.

culegerii, ele se pot găsi în etape deosebite ale dezvoltării istorice, diferențele geografice pot uneori să ne dezvăluie *stadii diferite din istoria variantelor* [sublinierea mea, M.C.G.]”²¹⁷. Prin metodologia sa, Mihai Pop a propus o ipostază a cercetătorului diferită de cea conturată anterior: specialistul nu doar „culege date de pe teren”, ci are în vedere realizarea unor conexiuni între aspectele folclorice investigate, în vederea stabilirii unei structuri compoziționale: „Dar nici subiectele și temele nu au în folclor o existență izolată, ci se corelează prin raporturi multiple cu celelalte mijloace de expresie, în cadrul fiecărui gen. Cercetarea acestor corelații este deci o nouă etapă în munca de apropiere de esența artistică a faptelor de folclor. [...] cercetarea structurii compoziționale a arhitectonicii genului”²¹⁸. Așadar, cercetătorul evidențiază importanța contextualizării, însă contextualizarea este înțeleasă nu prin raportare la elemente sociale, ci prin raportare la alte elemente artistice. Remarc faptul că, în cele din urmă, cercetarea avea scopul de a identifica specificitatea locală și variația acesteia în timp. Obiectul de cercetare, în acest demers, era reprezentat de creațiile artistice, iar metoda utilizată era cea geografico-istorică. Aceasta a fost una dintre teoriile cu mare influență, în Europa secolului XX, teorie care a venit pe filieră germană (secolul al XIX-lea) și pe linie scandinavă (secolul al XX-lea)²¹⁹.

În 1969, Ovidiu Bârlea a propus explicit un model de anchetă prin observație, subliniind importanța contextului de performare a folclorului. Și în viziunea lui Ovidiu Bârlea, creațiile artistice erau în prim-plan, spre deosebire de modelul de cercetare al Școlii Sociologice de la București, care viza surprinderea întregului angrenaj social. Așadar, în perioada relativei liberalizări, teoreticienii au revenit, însă doar parțial, la principiile metodologice din perioada interbelică.

Contextul ideologic al perioadei comuniste nu a permis orientarea cercetărilor spre latura socială, ca în anii dintre cele două războaie. Latura artistică a folclorului a trebuit să fie, conform metodologiilor analizate, componenta principală a cercetărilor.

²¹⁷ *Ibidem*, p. 110.

²¹⁸ *Ibidem*, p. 110.

²¹⁹ „[Comparative Folklore Theory] The main tradition of European folklore scholarship proceeds in a direct line from the Germans of the early nineteenth century to the Scandinavians of today”, Richard M. Dorson, *Op. cit.*, p. 93.

b. Metodologia de cercetare din România, în context european

Modelele metodologice din spațiul românesc s-au dezvoltat în relație cu curentele europene promovate în prima jumătate a secolului XX. Am în vedere, în acest sens, studiul lui Richard M. Dorson, *Current Folklore Theories*, în care sunt prezentate teoriile din studiile asupra folclorului, din Europa, din prima jumătate a secolului: teoria comparativ-istorică, teoria folclorului național, teoria antropologică și teoria structuralistă.

În spațiul românesc, discursul teoretic al secolului XX s-a construit în continuarea proiectelor culturale din secolul al XIX-lea. Metodologiile de cercetare defineau culegerile de folclor ca fiind surse pentru reconstituirea *patrimoniului național*. Exhaustivitatea și obiectivitatea erau deziderate în construirea acestui patrimoniu: „Ele [cercetările de teren, nota mea, M.C.G.] contribuie la completarea *colecțiilor naționale* [sublinierea mea, M.C.G.] din care până la urmă nu ar fi îngăduit să lipsească nici o piesă tradițională semnificativă ce se mai găsește astăzi în circulație folclorică”²²⁰.

Putem vorbi despre o etnologie națională practică în toată Europa, în secolul al XIX-lea și în prima jumătate a secolului XX, revigorată și adaptată în timpul comunismului, în mod specific, în toate fostele țări comuniste. Principiile metodologice din îndrumările pentru culegerea folclorului erau proiectate din perspectiva finalităților disciplinei. Cercetările de teren, așa cum au fost definite de studiile metodologice, au condus spre rezultatele așteptate de demersul științific al timpului.

Textele metodologice din spațiul românesc al secolului XX ilustrează o receptivitate la teoriile care domină științele etnologice din Europa primei jumătăți a secolului XX.

Teoria comparativ-istorică, promovată în Europa de frații Grimm (1812), Antti Aarne (1910), Kaarle Krohn (1926), Stith Thompson (1928, 1961), are la bază ideea că urmărirea răspândirii geografice și istorice a motivelor și a temelor folclorice din toate variantele înregistrate poate duce la identificarea tipului originar sau a modului de difuzare a variantelor. Discursul științific din spațiul românesc adoptă această teorie. Astfel, Ion Mușlea are în vedere culegerea celor mai caracteristice elemente ale folclorului, acțiune urmată de alcătuirea

²²⁰ Mihai Pop, *Op. cit.*, p. 135.

„unui Atlas folcloric menit să arate repartizarea geografică a motivelor”²²¹.

Structuralismul a fost inițiat prin studiile despre folclorul iugoslav ale lui Milman Parry (1933, 1935) și continuate, după moartea sa, de Albert Lord. Reprezentanții curentului, Roman Jakobson, V. Propp și alții urmăresc, în studiile folclorice, definirea unor patternuri tematice ale stilurilor orale, a unor recurențe în structurile textuale²²². Putem identifica puncte comune între viziunea metodologică a lui Mihai Pop și curentul structuralist. În *Îndreptarul pentru culegerea folclorului*, Mihai Pop preciza: „Mijloacele de expresie se organizează pe planul arhitectonicii întregului în modele compoziționale, pe planul structurii sonore metrice și ritmice în unități de versificație și pe planul semnatic al cuvintelor în acordarea unor sensuri aparte cuvintelor prin metaforizare sau prin anume corelări, în crearea de simboluri, de mituri etc.”²²³ În volumul *Folclor literar românesc*, publicat în 1976, Mihai Pop propunea o viziune holistică, încadrabilă structuralismului: „O tradiție folclorică înseamnă un sistem constituit de semne, precum și de tipare structurale prestabilite, în cadrele cărora pot fi corelate semnele selectate din sistem. Literatura populară (...) este un limbaj artistic constituit, și un sistem de reguli de combinare a acestora în creații propriu-zise, marcat prin preexistența unor tipare structurale”²²⁴. Obiectivul cercetărilor folclorice era reconstituirea invariantei, a schemei prototip care există în memoria colectivă. În ceea ce privește relația dintre achizițiile disciplinare aduse de Mihai Pop, în domeniul etnologiei și contextul european, putem spune că teoreticianul român era în perfectă sincronie cu teoriile europene și americane ale epocii, care căutau o depășire a modelului structuralist static din anii '50-'60.

O altă teorie a fost cea *antropologică*. Aceasta a generat următoarele mutații: deschiderile spre relevarea contextului de performare a textului folcloric, context ce implica elemente situaționale, atitudini emoționale, prezentarea locului și a timpului de performare²²⁵; în activitatea de culegere, nu erau intervievați doar cei mai buni interlocutori; nu se mai făcea o diferențiere între interlocutori, din

²²¹ Ion Mușlea, *Academia Română și folclorul*, în *Arhiva de Folclor a Academiei Române. Studii, memorii ale întemeierii, rapoarte de activitate, chestionare 1930-1948*, Ed. cit., p. 63.

²²² *Ibidem*, pp. 109-110.

²²³ Mihai Pop, *Op. cit.*, p. 111.

²²⁴ Mihai Pop, Pavel Ruxândoiu, *Folclor literar românesc*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1976, p. 61.

²²⁵ Richard M. Dorson, *Op. cit.*, p. 103.

punctul de vedere al deținerii folclorului local²²⁶; textele folclorice trebuiau văzute în dinamica lor, nu în ipostază statică; trebuiau analizate în contextul de performare, nu izolate²²⁷.

Teoreticienii metodologiilor de cercetare din România perioadei postbelice (Dumitru Pop, Mihai Pop, Ovidiu Bârlea și Gheorghe Vrabie) au pus în prim-plan cercetarea *textelor artistice* din cultura tradițională și a motivelor specifice. Contextul de performare a fost considerat util pentru a releva semnificația textelor. Metodologiile de cercetare analizate indică faptul că investigația de teren avea scop de verificare și de completare a culegerilor anterioare, culegeri grupate pe genuri și pe specii și ordonate cronologic²²⁸. Deși susțineau importanța contextului, cercetătorii tratau în continuare folclorul ca text cu valoare estetică, nu ca fapt social. Metodologiile analizate au menținut, cu rigurozitate, îndrumările stricte cu privire la temele care trebuie cercetate, la alegerea interlocutorilor, a locurilor etc. Culegerea trebuia să selecteze ceea ce era reprezentativ pentru cultura spațiului național: să identifice zonele reprezentative ale spațiului respectiv; să selecteze cei mai buni interlocutori care dețin folclorul local sau să aibă în vedere diferențierea „băștinașilor” de cei veniți din alte zone folclorice; să culeagă genuri și specii folclorice canonizate de clasificările teoretice, pentru a completa colecțiile existente.

În concluzie, în a doua jumătate a secolului XX, metodologiile de cercetare teoretizate în spațiul românesc s-au construit în relație cu curentele europene din prima jumătate a secolului, însă constante au fost premisele etnologiei naționale. Acest fapt este determinat de contextul politic din România, care a favorizat această direcție de cercetare.

²²⁶ *Ibidem*, p. 101.

²²⁷ *Ibidem*, p. 102.

²²⁸ Dumitru Pop.

IV. ARHIVA DE FOLCLOR ȘI CONSTRUCȚIILE PARADIGMEI POZITIVISTE

Memoria culturală construită prin proiectul arhivistic din România, în a doua jumătate a secolului XX-lea, este referențială, încercând o reprezentare literală a realității culturale. Acest mod de construire a identității culturale are premisele teoretice ale paradigmei pozitivistă și ale etnologiei naționale.

Paradigma pozitivistă mizează pe ideea unei realități care precedă existența documentului, textul fiind o copie fidelă a acestei realități²²⁹. Acesta este definit și utilizat ca *sursă primară*, fiind analizat exclusiv din punctul de vedere al conținutului²³⁰. Manuscrisele din arhivele de folclor la care facem referire conțin textualizarea unor acte individuale de amintire: texte/comportamente performate în context social (bocete, obiceiuri la înmormântare), dar dictate/performate de interlocutori individuali, la cererea cercetătorului; texte ritual-ceremoniale auzite de cercetător în timpul ceremonialului și observații ale cercetătorului privitoare la comportamentul oamenilor din colectivitatea studiată.

Principiile de lucru care creează memoria culturală, prin arhivele de folclor, utilizează nivelul individual, dar mizează pe transferul acestor acte de amintire spre nivelul social. Actele individuale de amintire menționate mai sus sunt asimilate nivelului social, deoarece sunt considerate reprezentative pentru colectivitatea studiată.

1. Cum devine fișa de teren, document de arhivă ?

Fișele de arhivă, dar și întregul fond documentar, prin criteriile de ordonare a lui, sunt constituite după o anumită retorică. Discursul oferit de arhivă are premise și mize specifice. Departate de a fi date primare de teren, fișele din arhiva de folclor sunt rezultate ale unor transformări succesive. Punctele nodale ale procesului de transformare

²²⁹ Christine Jungen, *De source sûre*. Expérimentations croisées sur l'archive, în „Ateliers du LESC”, 33 (2009), accesat în 27 februarie 2013; doi : 10.4000/ateliers.8195.

²³⁰ Joseph Morsel, *Du texte aux archives: le problème de la source*, în „Bulletin du centre d'études médiévales d'Auxerre BUCEMA”, Hors-série 2 (2008): 5, accesat în 27 ianuarie 2013, doi: 10.4000/cem.4132.

sunt: *scrierea notelor de teren*, pornind de la experiența conversațională sau evenimentială – redimensionare, prin trecerea de la oral/vizual la scriptural; *redactarea fișei ce urmează a fi arhivată*, după normele științifice ale perioadei de cercetare; *arhivarea*, înscrierea în catalogul de arhivă, acțiune care implică extragerea informațiilor cerute de structura tabelară a catalogului (data cercetării, localitate, informator, vârstă, gen, specie, observații etc.) – redimensionare prin grila metalimbajului științific.

Demersul de arhivare este, conform studiilor care susțin realizarea arhivelor de folclor din România, o parte a unui traseu de cercetare care impune, în final, excerptarea din documente, a informațiilor de interes științific și tipologizarea/cartografierea lor. Arhiva de Folclor a Academiei Române are cataloage care regroupează fișele după criteriul tematic și după cel geografic. Clasificarea după aceste două criterii este deja o transformare, o regrupare a semnelor, care vine în întâmpinarea cercetătorului și îi oferă deja pista de lectură. Arhiva își propune să ofere *informații folclorice* (prin clasificarea după criteriul tematic) *definitorii pentru spațiul cercetat* (prin clasificarea după localitate/regiunea geografică). Așadar, arhiva are ca obiectiv să construiască identitatea unui spațiu cultural, prin asamblarea mai multor micro-spații (definite ca reprezentative).

Catalogul este un instrument care are principalul scop de a ajuta cercetătorul să identifice fișele care intră în aria sa de interes. Într-o structură tabelară, fiecare cotă²³¹ are notat în dreptul ei: titlul, genul, specia, metoda de cercetare, culegătorul, informatorul, vârsta, localitatea, data și observații. Acestea sunt elementele de paratekst care definesc conținutul unui document arhivat. Fișa trebuie să le conțină, conform indicațiilor metodologice de cercetare ale timpului. În procesul de arhivare, acestea, și nu altele, sunt considerate definitorii.

Dezideratul proiectului arhivistic este ca arhiva să fie o copie a realității folclorice din spațiul cercetat. Această calitate a arhivei este garantată de respectarea principiilor metodologice care asigură valoarea probatoare și științifică a documentelor de arhivă. Indexarea în catalogul arhivei presupune selectarea elementelor definitorii ale fișei, respectiv a elementelor de paratekst (informator, localitate, data cercetării, culegător, titlu, gen/specie). Indexarea/arhivarea este strict dependentă de datele notate de cercetător, de respectarea metodologiei de cercetare. În afara acestora, fișa de teren nu are valoare în proiectul arhivistic.

²³¹ Numerele care reprezintă cotele se succedă în ordine crescătoare.

Aceste date sunt, conform practicii științifice de cercetare și de arhivare, absolut necesare pentru un demers teoretic valid, oferind valoare științifică documentului. Apoi, aceste informații plasează conținutul textual într-un cadru spațio-temporal real. Fișa de teren devine obiect arhivat, document de arhivă, doar dacă există aceste informații despre notele de teren pe care le conține.

Indexarea, învestirea fișei cu valoare de document arhivat, presupune asamblarea a două fațete: cea a arhivei (prin cotă) și cea a terenului (prin elementele de paratekst: informator, localitate, data cercetării etc.). Referința științifică la o fișă de teren se face prin precizarea cotei de arhivă, care la rândul ei, prin structura tabelară a catalogului și prin datele pe care le conține acest tabel, trimite la realitatea extratextuală (determinată spațio-temporal și tematic). Este evidentă potențarea valorii acestor elemente de paratekst – tema, spațiul și timpul. Ele sunt cele care învestesc notele de teren cu capacitate probatoare și îi dau calitatea de mărturie a unei realități culturale. Documentul devine *sursă sigură* (utilizabilă în studiile teoretice), întrucât ancorează informația conținută într-o realitate bine determinată spațial, temporal și tematic.

Catalogul arhivei realizează relația dintre fondul arhivistic (științific) și realitatea pe care fișa de teren o *re-prezintă*. Referința la o cotă presupune implicit referința la o realitate spațio-temporală și tematică. Considerând că informația de teren este copie fidelă a realității, practica arhivării leagă informația de sursa de proveniență a ei, de realitatea căreia îi aparține. Fișa de teren devine *sursă primară* a studiilor ulterioare. Investită cu valoare de *document autentic*, prin arhivare, este considerată și utilizată ca referință teoretică și ca obiect simbolic²³². Catalogul arhivei devine o copie concentrată a notelor de teren, a întregului fond arhivistic. În mod evident, catalogul este un instrument indispensabil cercetării, identificării fișelor care intră în aria de interes a potențialului cercetător. Ceea ce reținem, însă, e faptul că acestea, și nu altele, sunt criteriile care ordonează fișele. Printr-o astfel de ordonare a notelor de teren, arhiva de folclor oferă o cheie de lectură: fișele conțin informații folclorice din cadrele spațio-temporale precizate. Informația de teren este definită prin tema la care se încadrează și prin proveniență. Cercetătorul este poziționat pe această pistă de lectură, care plasează conținutul fișei într-o realitate extratextuală.

²³² Odile Parris-Barubé, *Les vertiges de l'authenticité*, în „Histoire et littérature de l'Europe du Nord-Ouest”, 36 (2007): 13, accesat în 4 martie 2013, <http://hleno.revues.org/141>.

2. Cum primește documentul de arhivă, calitatea de sursă sigură?

Informațiile despre interlocutor, numele, vârsta, originea, localitatea de domiciliu, știința de carte, sunt obligatorii într-o cercetare care are ca scop arhivarea documentelor. Aceste informații pot fi semnificative pentru ilustrarea originii și a circulației temelor/motivelor folclorice din textele pe care le cunoaște informatorul: pot constitui premise pentru explicarea unor fenomene folclorice, pe principiul utilizat de științele realiste: *cauză – efect*. Ele nu construiesc identitatea unui om ca persoană individuală, ci pe cea a informatorului ca purtător, locutor al unei culturi. Între principalele caracteristici ale etnografiei realiste, identificate de George E. Marcus și Dick Cushman este și cea referitoare la ipostaza informatorilor. Informatorul este, conform datelor din notele de teren, personaj generic, reprezentantul unei categorii de vârstă, al unei categorii sociale și al unui cadru spațial determinat. Informatorul definit astfel este purtătorul unei culturi, reprezentatul acesteia. Această abordare vine în relație cu definirea folclorului ca produs cultural al unei colectivități, autorul fiind considerat *anonim* și *colectiv* (definiție acceptată, în discursul științific al secolului XX). Tehnica discursivă a generalizării, a așezării datelor într-un sistem sintagmatic, este caracteristică discursului științific din paradigma pozitivistă.

Documentele de arhivă sunt redactate, astfel încât să reprezinte un spațiu și un timp bine determinate. Referința, în primul rând, la o realitate concretă, definită spațial și temporal creează efectul de veridicitate.

Cercetătorul model ilustrat de metodologiile secolului XX este obiectiv și trebuie să instrumenteze „transferul” informațiilor, din teren, în arhiva de folclor. Documentele arhivate trebuie să fie, așadar, o copie fidelă a realității, *veridicitatea și obiectivitatea* fiind principii majore. Acestea sunt deziderate ale epistemologiei pozitivistice și ale întregului sistem de cercetare care presupune: culegere după metodologia teoretizată – arhivare – tipologizare/cartografiere – sinteze teoretice despre cultura națională.

În concluzie, între realitatea evenimentială sau conversațională la care participă cercetătorul și fișa de teren arhivată, se interpun două momente majore de transformare/ traducere în codul științific: *scrierea* și *arhivarea*. Sistemul de ordonare al arhivei are strategii discursive prin

care conținutul documentelor este obiectivat. Fiind o construcție generată de premisele paradigmei pozitivistice, discursul științific care normează metodologia de lucru pentru arhivele de folclor este similar cu cel din științele exacte. Memoria culturală construită de sistemul arhivistic din România, în a doua jumătate a secolului XX, este referențială și propune o reprezentare literală a realității culturale. Proiectul arhivelor de folclor constituie un macro-sistem, care cuprinde etapele: cercetare, arhivare și analiză a fișelor, în vederea cartografierii datelor și a realizării tipologiilor. Eforturile realizate în aceste trei etape, de către mai multe generații de cercetători, converg spre crearea unei imagini reprezentative pentru cultura tradițională națională.

CONCLUZII

Arhiva de folclor, ca loc al memoriei, răspunde cadrului științific, epistemologic și politic al perioadei în care a fost realizată. Ca orice arhivă, și arhiva de folclor constituită în spațiul românesc, în a doua jumătate a secolului XX, are mecanisme de selecție. În primul rând, atenția cercetătorilor ale căror materiale sunt arhivate este orientată exclusiv spre mediul rural. Arhivele de folclor au ca finalitate realizarea unui patrimoniu imaterial al culturii naționale. În procesul de constituire a identității naționale, discursul științific a promovat cultura tradițională, ca fiind reprezentativă pentru cultura națională. Fișele de teren arhivate conțin cu preponderență elemente corespunzătoare comportamentului/ discursului ritual. Cercetătorul notează ceea ce face obiectul de cercetare al disciplinei: obiceiuri, credințe, texte etc. Aspectele nerituale, conversațiile care nu se referă la subiectul cercetării, povestea vieții etc. nu sunt notate de cercetător, decât sporadic, în etapa de tranziție de la folcloristică la etnologie. Acestea indică deschiderile discursului științific spre teoriile care promovează subiectivismul și caracterul interpretativ al notelor de teren.

Între cercetarea după principiile metodologice și practica arhivării, există o interdependență. Pe de o parte, indicațiile metodologice sunt construite din perspectiva etapei de arhivare. Pe de altă parte, fișele de teren nu pot fi arhivate, nu pot fi incluse în sistemul de indexare, dacă nu respectă metodologia de cercetare științifică a timpului. Astfel, proiectul arhivelor de folclor constituie un macrosistem, care cuprinde etapele: cercetare, arhivare și analiză a fișelor, în vederea cartografierii datelor și a realizării tipologiilor. Eforturile realizate în aceste trei etape, de către mai multe generații de cercetători, converg spre crearea unei imagini reprezentative pentru cultura tradițională națională.

Practica arhivării este parte integrantă a sistemului de producere a cunoașterii din această perioadă. Analiza metodologiilor de cercetare, a conținutului notelor de teren și a strategiei de arhivare pun în evidență mutațiile în procesul de producere a cunoașterii. Ca urmare a relativei

liberalizări din anii '60, cercetarea și arhivarea ilustrează trecerea de la folclor la etnologie și revenirea la principiile din perioada interbelică, dar și cu deschideri spre curentele de gândire din spațiul occidental. Notele de teren evidențiază mutații în ceea ce privește obiectul de cercetare și finalitățile disciplinei. Dacă în etapa folcloristică, cercetarea de teren răspunde finalităților disciplinei ca știință a legilor, în perioada de trecere spre etapa etnologică a cercetării, sunt scrise unele note de teren care relevă redefinirea disciplinei ca știință a înțeleșurilor²³³. Începând cu anii '80, când contextul politic restrictiv are consecințe și în planul cercetării și când în literatura occidentală se realizează mutația spre postmodernismul antropologic, în spațiul cultural clujean, impactul proiectului arhivistice slăbește. Numărul fișelor de teren arhivate este exponențial mai mic decât în anii '60 și '70. Notele de teren nu mai au, ca primă etapă de valorificare, depunerea lor într-o instituție publică, arhiva de folclor, ci rămân, probabil, în fonduri personale.

Analiza discursului din notele de teren arhivate în primele decenii postbelice ilustrează faptul că principiile de textualizare sunt cele caracteristice etnografiei realiste. Discursul științific și metodologic din România secolului XX este determinant pentru practica cercetării și a arhivării. Acesta se construiește în relație cu cel din spațiul european, însă contextul politic din perioada comunistă a impus rupturi față de tradiția de cercetare interbelică din spațiul românesc și față de orientările teoretice europene din a doua jumătate a secolului XX.

Demersul meu analitic valorifică aceste fișe de teren dintr-o altă perspectivă decât cea pentru care au fost scrise. Astfel, cercetarea de față conturează o orientare a disciplinelor etnologice în România secolului XX, în raport cu discursul științific european. De asemenea, propune o abordare a arhivelor de folclor, din perspectiva memoriei culturale.

²³³ Utilizez diferențierea făcută de Geertz, între antropologia ca știință a legilor și antropologia ca știință a înțeleșurilor, apud Michael Herzfeld, *Anthropology. Theoretical Practice in Culture and Society*, Blackwell Publishing, Unesco Most, 2001, p. 21.

BIBLIOGRAFIE

- ALTHABE, Gérard, HERNANDEZ, A., *Implication et réflexivité en anthropologie*, în „Journal des anthropologues” [En ligne], 98-99 | 2004, postat on-line în 22 februarie 2009, consultat în 2 martie 2011, URL: <http://jda.revues.org/1633>, DOI: în curs de atribuire, la data consultării.
- ANDERSON, Benedict, *Comunități imaginate. Reflecții asupra originii și răspândirii naționalismului*, Traducere de Roxana Oltean și Ioana Potrache, Editura Integral, București, 2000.
- ASSMANN, Aleida, *Texts, Traces, Trash: The Changing Media of Cultural Memory*, în „Representations”, Nr. 56, Număr special: The New Erudition, 1996, pp. 123-134, publicat de: University of California Press Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/2928711>, accesat: 09/05/2011 04:17.
- ASSMANN, Aleida, *Canon and Archive în Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*, Edited by Astrid Erll, Ansgar Nünning în colaborare cu Sara B. Young Walter, Walter de Gruyter, Berlin – New York, 2008, pp. 109-118.
- ASSMANN, Jan, *Communicative and Cultural Memory*, în *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*, Edited by Astrid Erll, Ansgar Nünning in collaboration with Sara B. Young Walter, Walter de Gruyter, Berlin – New York, 2008.
- ATKINSON, Paul, *The Ethnographic Imagination. Textual Constructions of Reality*, Routledge, London – New York, 1994.
- ATKINSON, Paul, *Understanding Ethnographic Texts*, Newbury Park, London – New Dehli, Sage Publications, 1992.
- BALTA, Evangelia, *Le fonds ethnographique des réfugiés grecs d’Anatolie: questions d’histoire et d’historiographie*, „Ateliers du LESC”, 32 | 2008, postat on-line în 21 august 2008, consultat în 24 martie 2013 URL: <http://ateliers.revues.org/1402>; DOI : 10.4000/ateliers.1402.

- BARTHELEMY, Tiphaine, *Notes sur l'écriture monographique*, în „*Journal des anthropologues*” [En ligne], 75 | 1998, postat on-line în 1 decembrie 1999, consultat în 18 februarie 2013. URL : <http://jda.revues.org/2635>.
- BÂRLEA, Ovidiu, *Metoda de cercetare a folclorului*, ediția I, Editura pentru Literatură, București, 1969; ediția a II-a, Editura Reîntregirea, Alba Iulia, 2007.
- BÂRLEA, Ovidiu, *Istoria folcloristicii românești*, Editura Enciclopedică Română, București, 1974.
- BÂRLEA, Ovidiu, *Folclorul românesc*, vol. I, Editura Minerva, București, 1981.
- BÂRLEA, Ovidiu, *Câteva considerații asupra metodei filologice în folcloristică*, Extras din „*Revista de Folclor*”, Nr. 3, Anul II, 1957, pp. 7-28.
- BENGA, Ileana, *Tradiția folclorică și transmiterea ei orală*, Editura Ecco, Cluj-Napoca, 2005.
- BONNAIN-DULON, Rolande, *De l'apprentissage des archives pour une ethnologue (1974-2003)*, „*Ateliers du LESC*” [En ligne], 32 | 2008, postat on-line în 19 august 2008, consultat în 20 martie 2013. URL: <http://ateliers.revues.org/2732> ; DOI : 10.4000/ateliers.2732.
- BRANDA, Alina, *The Folklore Archive of Cluj (Romania) in the Totalitarian Period* „*Culture Archives and the State: Between Nationalism, Socialism, and the Global Market*”, 3-5 mai, 2007, Mershon Center, Ohio State University, USA.
- BRĂILOIU, Constantin, *Bocete din Oaș*, Extras din „*Grai și suflet*”, VII, „*Revista Institutului de filologie și folclor*”, București, Atelierele SOCEC & Co, S. A., 1937.
- BRĂILOIU, Constantin, *Arhiva de folclor a Societății Compozitorilor Români*, București, 1931.
- BROMBERGER, Christian, *Introduction*, în BOËLL, Denis-Michel, MEYRAN, Régis, CHRISTOPHE Jacqueline, (Direction), *Du folklore à l'ethnologie*, Maison des sciences de l'homme, Paris, 2009.
- BUHOCIU, Octavian, DÉGH, Linda, FILIPOVIĆ Milenko S., GAVAZZI Milovan, *Folklore and Ethnography in Rumania* [and Comments and Reply] Author(s), în „*Current Anthropology*”, Vol. 7, Nr. 3, iunie, 1966, pp.

295-314, URL: <http://www.jstor.org/stable/2740055>, accesat în 09/01/2013 10:07.

CANDALE, Maria, *Ethnological Questionnaires and National Identity Construction*, în volumul Eleonora Sava (coordonator), *The Ethnological Archive. Paradigms and Dialogues*, Morlacchi University Press, Perugia, Italia, 2011, pp. 161-176.

CALAME, Claude, *Interprétation et traduction des cultures*, în „L’Homme”, 163 | juillet-septembre 2002, [En ligne], postat on-line în 03 iulie 2007, consultat în 20 martie 2013. URL: <http://lhomme.revues.org/index172.html>.

CARAVIA, Paul, *Gândirea interzisă. Scrieri cenzurate România 1945-1989*, Cuvânt înainte Academician Virgil Cândea, Editura Enciclopedică, București, 2000.

CHAZAN-GILLIG, Suzanne, *Anthropologie politique: savoirs et pouvoir*, în „Journal des anthropologues. Actualité politique dans l’études des sociétés contemporains”, 92-93, 2003, pp. 51-62.

CLIFFORD, James, *Introduction: Partial Truths*, în CLIFFORD, James, MARCUS, George E., *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography*, A School of American Research, Advanced Seminar, University of California Press, Berkeley Los Angeles, London, 1984, pp. 1-26.

CLIFFORD, James, *On Ethnographic Allegory*, în CLIFFORD, James, MARCUS, George E., *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography*, A School of American Research, Advanced Seminar, University of California Press, Berkeley Los Angeles, London, 1984, pp. 98-121.

COCCHIARA, Giuseppe, *Istoria folcloristicii europene. Europa în căutate de sine*, Traducere din limba italiană de Michaela Șchiopu, Editura Saeculum I. O., București, 2004.

CONSTANTINESCU, Nicolae, *Lectura textului folcloric*, Editura Minerva, București, 1986.

CONSTANTINESCU, Nicolae, *Text și textualizare în epoca postmodernă*, în „Caietele ASER (Asociația de Științe Etnologice din România). Patrimoniu etnologic și integrare europeană”, Editura Muzeului Țării Crișurilor, Oradea, 2007, pp. 119 – 128.

- CUCEU, Ion, *Probleme actuale în studierea culturii tradiționale*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2000.
- CUCEU, Ion, *Structuri instituționale ale Școlii Etnologice Clujene*, în *Antropologie și studii culturale*, Editori: Alina Branda, Ion Cuceu, Cosmina Timoce-Mocanu, Editura Mega, Cluj-Napoca, 2012.
- CUCEU, Ion, *Corpusul folclorului românesc. Destinul unei idei II*, în „Anuarul Arhivei de Folclor”, XV-XVII (1994-1996), pp. 689-714.
- DAVIS, Natalie Zemon, *Ficțiunea în documentele de arhivă: istorisirile din cererile de grațiere și povestitorii lor în Franța secolului al XVI-lea*, Traducere de Diana Roxana Cotrău, Nemira, București, 2003.
- DEL CHIARO FIORENTINO, Anton-Maria, *Revoluțiile Valahiei*, Traducere de S. Cris-Cristian, ETP Tehnopres, Iași, 2005.
- DEN BOER, Pim, *Loci memoriae – Lieux de mémoire*, în *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*, Edited by Astrid Erll, Ansgar Nünning in collaboration with Sara B. Young Walter, Walter de Gruyter, Berlin - New York, 2008, pp. 19-25.
- DENIS, Marie-Noële, *L'anquête d'architecture rurale (1950-1968), une étape dans la construction de l'ethnologie française*, în BOËLL, Denis-Michel, MEYRAN, Régis, CHRISTOPHE Jacqueline, (Direction), *Du folklore à l'ethnologie*, Maison des sciences de l'homme, Paris, 2009.
- DENSUSIANU, Ovid, *Folclorul. Cum trebuie înțeles*, extras din „Viața Nouă”, București, 1910.
- DEVRIESE, Didier, *Pour une lecture épistémologique de l'archivistique*, în AUBRY, Martine CHAVE, Isabelle și DOOM, Vincent (dir.), *Archives, archivistes, archivistique dans l'Europe du Nord-Ouest du Moyen Âge à nos jours*, Villeneuve d'Ascq, IRHiS (*Histoire et littérature de l'Europe du Nord-Ouest*, n° 36), 2007 [En ligne], postat on-line în 13 octombrie 2012, consultat în 21 februarie 2013. URL : <http://hleno.revues.org/189>.
- DORSON, Richard M., *Current Folklore Theories*, în „Current Anthropology”, Vol. 4, No.1., (Feb., 1963), pp. 93-112.
- ERLL, Astrid, *Cultural Memory Studies: An Introduction*, în *Cultural Memory Studies. An International and Interdisciplinary Handbook*, Edited by Astrid Erll, Ansgar Nünning in collaboration with Sara B. Young Walter, Walter de Gruyter, Berlin - New York, 2008, pp. 1-15.

- FLOREA, Virgiliu, *Arhiva de Folclor a Academiei Române. Memoriile întemeierii*, în Ion Cuceu, Maria Cuceu (editori), *Metode și instrumente de cercetare etnologică. În memoria etnologilor Ion Mușlea și Ovidiu Bârlea*, Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2011.
- FLOREA, Virgiliu, *Din trecutul folcloristicii române*. Cluj, Napoca Star, Cluj-Napoca, 2001.
- FORTIN, A., *L'observation participante: au coeur de l'altérité*, în J.-P.Deslauriers (Editor), *Les méthodes de la recherche qualitative*, Presses de l'Université du Québec, Québec, 1998, pp. 23-33.
- FOURNIER, Laurent-Sébastien, Colocviul *Le patrimoine immatériel: problématiques, enjeux et perspectives*, Québec, 17-21 octombrie 2007, „Journal des anthropologues”, 112-113 | 2008, pp. 429-434.
- FRUNTELATĂ, Ioana-Ruxandra, *Narațiunile personale în etnologia războiului*, Editura Ager, București, 2004.
- FRUNTELATĂ, Ioana-Ruxandra, *Textualizare, (re)contextualizare și patrimonializare. Câteva destinații posibile ale documentului etnologic*, în *Antropologie și studii culturale. Perspective actuale*, Alina Branda, Ion Cuceu, Cosmina Timocea-Mocanu (editori), Editura Mega, Cluj-Napoca, 2012, pp. 9-18.
- GÉRAUD, Marie-Odile, LESEVOISIER, Oliver, POTTIER, Richard (în colaborarea lui Gérald Gaillard), *Noțiunile-cheie ale etnologiei. Analize și texte*, traducere de Dana Ligia Ilin, Polirom, Iași, 2001.
- GOODY, Jack, *La raison graphique. La domestication de la pensée sauvage*, Editat de Jean Bazin și Alban Bensa, Les Editions de Minuit, Paris, 1979.
- GOODY, Jack, *L'oralité et l'écriture*, în „Communication et langages”, Nr.154, 2007. pp. 3-10, DOI:10.3406/colan.2007.4684, http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/colan_03361500_2007_num_154_1_4684.
- GROSU, Maria, *Arhiva de folclor și tehnicile discursive de obiectivare*, publicat în *Caietele ASER: Viziuni și metode în etnologia actuală* (Sibu 27-29 septembrie 2012), Nr. 8/ 2013, Coordonatori: Emil Țîrcomnicu, Ioana Fruntelată, Gabriel-Cătălin Stoian, Editura Etnologică, București, 2013, pp. 152-158.

- GUSTI, Dimitrie, HERSENI, Traian, STAHL, Henri. H., *Monografia. Teorie și metodă*, Paideia, București, 1999.
- HALPERN, Joel Martin, KIDECKEL, David A., *Anthropology of Eastern Europe* în „Annual Review of Anthropology”, Vol. 12 (1983), pp. 377-402, Annual Reviews Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/2155653>, accesat în 09/01/2013 10:13.
- HAMMERSLEY, Martyn, ATKINSON, Paul, *Ethnography. Principles in Practice*, Third edition, Routledge, London and New York, 2007.
- HEDEȘAN, Otilia, *Folclorul. Ce facem cu el?*, Editura Universității de Vest, Timișoara, 2001.
- HEDEȘAN, Otilia, *Folclorul. Ce facem cu el?*, ediția a II-a, revizuită, Editura Universității de Vest, Timișoara, 2015.
- HEDEȘAN, Otilia, *Terenul și scriitura etnologică*, în „Anuarul Institutului de Etnologie și Folclor «C. Brăiloiu»”, serie nouă, tom 17, București, 2006, pp.19-28.
- HEDEȘAN, Otilia, *Doing Fieldwork in Communist Romania*, în Vintilă Mihăilescu, Ilia Iliev, Slobodan Naumović (editori), *Studying Peoples in the Peoples's Democracies II. Socialist Era Anthropology in the South-East Europe*, Halle Studies in the Anthropology of Eurasia, General Editors: Chris Hann, Richard Rottenburg, Burkhard Schnepel, Volume 17, Lit Verlag, Berlin, 2008, pp. 10-40.
- HERZFELD, Michael, *Cultural Intimacy. Social Poetics in the Nation-State*, Routledge, New York, London, 1997.
- HERZFELD, Michael, *Anthropology. Teoretical Practice in Culture and Society*, Blackwell Publishing, Unesco Most, 2001.
- HOVANESSIAN, Martine, DELUZ, Ariane, *Introduction*, în „Journal des anthropologues”[En ligne], 75 | 1998, postat on-line în 1 decembrie 1999, consultat în 08 februarie 2013. URL : <http://jda.revues.org/2632> .
- IOSIF, Corina, *Legitimarea producției de cunoaștere între cercetarea fundamentală și piața cercetării: cazul folcloristicii*, în Ion Cuceu, Maria Cuceu (editori), *Metode și instrumente de cercetare etnologică. În memoria etnologilor Ion Mușlea și Ovidiu Bârlea*, Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2011, pp. 247-256.

- JACCOUD, M., MAYER, R., *L'observation en situation et la recherche qualitative*, în J. POUPART, J-P. DESLAURIERS, L.-H., GROULX, A., LAPERRIÈRE, R., MAYER, A., PIRES (Editori), *La recherche qualitative. Enjeux épistémologiques et méthodologiques*. Montréal, Gaëtan Morin, 1997.
- JUNGEN, Christine, *De source sûre*. Expérimentations croisées sur l'archive, „Ateliers du LESC” 33 | 2009, postat on-line în 18 martie 2009, consultat în 27 februarie 2013, URL : <http://ateliers.revues.org/8195> ; DOI : 10.4000/ateliers.8195.
- JUNGEN, Christine, RAYMOND, Candice, *Introduction*, în JUNGEN Christine, RAYMOND Candice (dir.), *Pratiques d'archives*. Fabriques, modelages, manipulations, în „Ateliers d'anthropologie” 36 | 2012, postat on-line în 14 martie 2012, consultat în 27 februarie 2013, URL : <http://ateliers.revues.org/9080> ; DOI : 10.4000/ateliers.9080.
- KILANI, Mondher, *Du terrain au texte*, în „Communications”, 58, 1994, pp. 45-60.
- KILANI, Mondher, *Fiction et vérité dans l'écriture anthropologique*, în *Construire le savoir anthropologique*, coord. AFFERGAN, Francis, Paris, PUF, 1999 pp. 83-105.
- KARNOOUH, Claude, *Inventarea poporului-națiune*. Cronici din România și Europa Orientală, 1973-2007, Traducere de Teodora Dumitru, Cu o prefață de Sorin Antohi, Editura Idea&Design Print, Cluj, 2011.
- KLIGMAN, Gail, *Nunta mortului*. Ritual, poetică și cultură populară în Transilvania, Traducere de Mircea Boari, Runa Petringeanu, Georgiana Fornoaga, West Paul Barbu, Polirom, Iași, 1998.
- KÜRTI, László, *Întoarcerea acasă – Întoarcerea antropologilor în Europa de Est și ai Europei de Est*, în Enikő Magyari-Vincze, Colin Quigley, Gabriel Troc (Editori), *Întâlniri multiple. Antropologi occidentali în Europa de Est*, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2000.
- LAVABRE Marie-Claire, *Paradigmes de la mémoire*, în „Transcontinentales” [on-line], 5 | 2007, documentul 9, postat on-line în 15 prilie 2011, consultat în 26 iulie 2013. URL : <http://transcontinentales.revues.org/756>.
- LAPLANTINE, François, *Descrierea etnografică*, Polirom, Iași, 2000.

- LUCAS-LECLIN, Émilie, *Comparatisme et pluralisme épistémologique: pour une approche anthropologique de l'écriture à la première personne*, „Trans” [En ligne], 1 | 2005, postat on-line în 27 decembrie 2005, consultat în 06 februarie 2013. URL : <http://trans.revues.org/116>.
- MAGYARI-VINCZE, Enikő, *Antropologia politicii identitare naționaliste*, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 1997.
- MOMOC, Antonio, *Capcanele politice ale sociologiei întrebелice*. Școala gustiană între carlism și legionarism, Prefață de ZOLTÁN ROSTÁS, Curtea Veche Publishing, București, 2012.
- MARCUS, George E., CUSHMAN, Dick, *Ethnographies as Texts* în „Annual Review of Anthropology”, Vol. 11. (1982), pp. 25-69. Stable URL: <http://links.jstor.org/sici?sici=0084-6570%281982%292%3A11%3C25%3AEAT%3E2.o.CO%3B2-C>, accesat în 16 iulie 2007.
- MARTINEAU, Stéphane, *L'observation en situation: enjeux, possibilités et limites*, în „Recherches Qualitatives” – Hors Série – nr. 2, 2005, Colocviul „L'instrumentation dans la collecte des données”, UQTR, 26 noiembrie 2004.
- MESNIL, Marianne, *Folclor naționalist și etnologia europeană*, în *Etnologul, între șarpe și balaur*, Cuvânt înainte de Paul H. Stahl, Traducere în limba română de Ioana Bot și Ana Mihăilescu, Paideia, București, 1997.
- MIHĂILESCU, Vintilă, *Antropologie*. Cinci introduceri, Polirom, Iași, 2007.
- MIHĂILESCU, Vintilă, *Quelle anthropologie pour quelle société?: société portpaysanne et ethnologie postnationale en Roumanie*, în „Anthropologie et Société”, vol. 32, nr. 1-2, 2008, pp. 217-239.
- MOLINIÉ, Antoinette, MOUTON, Marie-Dominique, *L'ethnologue aux prises avec les archives - Introduction*, Ateliers du LESC, 32 | 2008, postat on-line în 21 august 2008, consultat în 21 martie 2013, URL : <http://ateliers.revues.org/1093> ; DOI : 10.4000/ateliers.1093.
- MORSEL, Joseph, *Du texte aux archives: le problème de la source*, „Bulletin du centre d'études médiévales d'Auxerre” | BUCEMA [En ligne], Nr. 2 | 2008, postat on-line în 28 februarie 2009, consultat în 24 ianuarie 2013, URL: <http://cem.revues.org/4132> ; DOI : 10.4000/cem.4132.

- MOUTON, Marie-Dominique, *Les ethnologues et leurs archives*. Passion, possession et appropriation, în „Journal des africanistes”, 78-1/2, 2009, 8, postat on-line în 1 martie 2012, consultat în 26 iulie 2013, URL : <http://africanistes.revues.org/2542>, pp. 221-233.
- MÜLLER, Bertrand, *Écrire le folklore: les réponses aux enquêtes de la Commission de recherches collectives de l'Encyclopédie française*, în BOËLL, Denis-Michel, MEYRAN, Régis, CHRISTOPHE Jacqueline, (Direction), *Du folklore à l'ethnologie*, Maison des sciences de l'homme, Paris, 2009.
- MUŞLEA, Ion, *Cercetări folklorice în Țara Oaşului*, Extras din „Anuarul Arhivei de Folklor”, I, „Cartea Românească”, Cluj, 1932.
- MUŞLEA, Ion, *Cercetări etnografice şi de folclor I-II*, Ediție îngrijită, cu studiu introductiv, bibliografie, registrul corespondenței de specialitate de Ion Talos, Editura Minerva, Bucureşti, 1971-1972.
- MUŞLEA, Ion, BÂRLEA, Ovidiu, *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarul lui B. P. HASDEU*, Editura Minerva, Bucureşti, 1970.
- MUŞLEA, Ion, BÂRLEA, Ovidiu, *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestioarele lui B. P. Hasdeu*, Cu un cuvânt înainte de Ion Talos, Ediția a doua revăzută şi întregită de Ioan I. Muşlea, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2010.
- MUŞLEA, Ion, *Cercetări etnografice şi de folclor I*, Ediție îngrijită, cu studiu introductiv, bibliografie, registrul corespondenței de specialitate, indice, de ION TALOS, Editura Minerva, Bucureşti, 1971.
- MUŞLEA, Ion, *Arhiva de Folclor a Academiei Române*. Studii, memorii ale întemeierii, rapoarte de activitate, chestionare 1930-1948, Ediție critică, note, cronologie, comentarii şi bibliografie de Ion Cuceu şi Maria Cuceu, Prefață de Ion Cuceu, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2003.
- NIEDERMÜLLER, Peter, *Cultură, politică şi symbolism social*. Câteva considerații asupra antropologiei naționalismului din Europa de Est, în Enikő Magyar-Vincze, Colin Quigley, Gabriel Troc (Editori), *Întâlniri multiple*. Antropologi occidentali în Europa de Est, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2000.
- NORA, Pierre, *Entre mémoire et histoire*. La problematique des lieux, în *Les Lieux de mémoire*, I, Quatra, Gallimard, Paris, 1997.

NORA, Pierre, *Présentation*, în *Les Lieux de mémoire*, I, Quatra, Gallimard, 1997.

PARSIS-BARUBÉ, Odile, *Les vertiges de l'authenticité*, în AUBRY, Martine, CHAVE, Isabelle, DOOM, Vincent (dir.), *Archives, archivistes, archivistique dans l'Europe du Nord-Ouest du Moyen Âge à nos jours*, Villeneuve d'Ascq, IRHiS (« Histoire et littérature de l'Europe du Nord-Ouest », nr. 36), 2007, postat on-line în 12 octombrie 2012, consultat în 4 martie 2013, URL : <http://hleno.revues.org/141>.

PAVELESCU, Gheorghe, *Ion Mușlea, întemeietor și conducător exemplar al Arhivei de Folclor*, în „Studii și Comunicări de Etnologie”, X (1996), pp. 15-24.

POP, Mihai, *Îndreptar pentru culegerea folclorului*, Casa Centrală a Creației Populare, București, 1967, în Mihai Pop, *Folclor românesc*, Vol. I, Teorie și metodă, Ediție îngrijită de Nicolae Constantinescu și Alexandru Dobre, Editura Grai și Suflet – Cultura Națională, București, 1998.

POP, Dumitru, *Folclor literar românesc*. Partea I. Note din cursul ținut în anul universitar 1956/1957, Litografia Învățământului, Cluj, 1957.

[POP, Dumitru], *Îndrumări pentru culegerea folclorului*, Casa Creației Populare a regiunii Crișana, Oradea, 1966.

POP, Dumitru, *Martor atent și modest părtaș la istorie*, Todesco, Cluj-Napoca, 2005.

POP, Dumitru, *Cercetarea culturii noastre populare în perspectiva unor noi împliniri*, în „Anuarul de folclor”, V-VII (1984-1986), pp. 11-12.

POP, Dumitru, *Cercetarea vieții folclorice românești din ultimele patru decenii și arhivele noastre de folclor*, în „Revista de Etnografie și Folclor”, 35 (1990), nr. 2, pp. 130-140.

POP, Dumitru, *Clujul, centru de cercetare a culturii populare românești*, în „Anuarul Arhivei de Folclor”, XII-XIV (1991-1993), pp. 265-288.

POP, Dumitru, *Moștenirea Arhivei de Folclor a Academiei Române*, în „Studii și Comunicări de Etnologie”, 10 (1996), pp. 7-14.

POP, Mihai, *Problemele și perspectivele folcloristicii noastre*, în „Revista de folclor”, I, Nr. 1-2, 1956, pp. 9-35.

- POP, Mihai, *Noi orientări în studiile de folclor*, în „Revista de etnografie și folclor”, Anul III, Nr. 4, București, 1958, pp. 7-28.
- POP, Mihai, *Câteva observații privind cercetarea folclorului contemporan*, în „Revista de folclor”, IV, Nr. 1-2, 1959, pp. 57-66.
- POP, Mihai, *Corpusul folclorului românesc*, în „Revista de Etnografie și Folclor”, 14, Nr 3, 1969, pp. 169-177.
- POP, Mihai, RUXĂNDIOIU, Pavel, *Folclor literar românesc*, Ediția I, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1976 și Ediția a II-a, Editura didactică și pedagogică, București, 1978.
- STAHL, Paul, *Antropologia socială: o știință a interdisciplinarității*. Interviu cu Paul Stahl, http://www.observatorcultural.ro/Antropologia-sociala-o-stiinta-a-interdisciplinaritatii.-Interviu-cu-Paul-STAHl*articleID_5010-articles_details.html, accesat în 26 mai 2013.
- RICOEUR, Paul, *Memoria, istoria, uitarea*, Traducere de Ilie Gyurcsik și Margareta Gyurcsik, Amarcord, Timișoara, 2001.
- ROSTÁS, Zoltán, *Sala luminoasă: primii monografiști ai Scolii gustiene*, Paideia, București, 2003.
- SAVA, Eleonora, CANDALE, Maria, *Ethnographic Documents and Field Textualization*, publicat în volumul Eleonora Sava (coordonator), *The Ethnological Archive. Paradigms and Dialogues*, Morlacchi University Press, Perugia, Italia, 2011, pp. 121-159.
- SAVA, Eleonora, *Arhiva Cercului de Folclor Cluj în contextul cercetărilor etnologice din România comunistă*, în Ion Cuceu, Maria Cuceu (editori), *Metode și instrumente de cercetare etnologică*. În memoria etnologilor Ion Mușlea și Ovidiu Bârlea, Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2011, pp. 225-241.
- SAVA, Eleonora, *Patrimoine culturel local: les archives du Cercle de Folklore de l'Université Babeș-Bolyai*, în *Antropologie și studii culturale*. Perspective actuale, Alina Branda, Ion Cuceu, Cosmina Timocea-Mocanu (editori), Editura Mega, Cluj-Napoca, 2012.
- SAVA, Eleonora, *The Cluj Archive of the Folklore Society: Ethnological Practices in Communist Romania*, în Eleonora Sava (coordonator), *The Ethnological Archive. Paradigms and Dialogues*, Morlacchi University Press, Perugia, Italia, 2011, pp. 13-44.

- SAVA, Eleonora, *Unde bea curcubeul apă*. Rituri magice din Țara Oașului, Napoca Star, Cluj-Napoca, 2008.
- SAVA, Eleonora, CANDALE, Maria, *Rituri de trecere din Țara Oașului*. Corpus de texte, Editura Napoca Star, Cluj-Napoca, 2011.
- SIKIMIĆ, Biljana, *De la Torac la Clec*: Informația minimală de teren, în *Torac*. Metodologia cercetării de teren, Editura Fundației Biblioteca Cartea științifică, Novi Sad, 2006, pp. 173-201.
- STAHL, Henri H., *Tehnica monografiei sociologice*, Ediție îngrijită de Septimiu Chelcea, Prefață de Dorel Abraham și Septimiu Chelcea, București, (1934) 2001.
- ȘTIUCĂ, Narcisa Alexandra, *Cercetarea etnologică de teren, astăzi (curs)*, Editura Universității din București, 2007.
- SCHIPPERS, Thomas K., *Une carte trop risquée?* Notes sur la recherche française à l'âge d'or de la methode cartographique, în BOËLL, Denis-Michel, MEYRAN, Régis, CHRISTOPHE Jacqueline, (Direction), *Du folklore à l'ethnologie*, Maison des sciences de l'homme, Paris, 2009, pp. 21-28.
- TALOȘ, Ion, *Ion Mușlea, organizator al culegerii și publicării folclorului românesc*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei”, IV (1965-1967), publicat în 1969, pp. 353-365.
- TIMOCE, Cosmina, *Date privind ritualurile funerare în fondul de manuscrise al Arhivei de Folclor a Academiei Române*, în Ion Cuceu, Maria Cuceu (editori), *Metode și instrumente de cercetare etnologică*. În memoria etnologilor Ion Mușlea și Ovidiu Bârlea, Cluj-Napoca, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2011, pp. 367-383.
- THIESSE, Anne-Marie, *Crearea identităților naționale în Europa*, Traducere de Andrei-Paul Corescu, Camelia Capverde și Giuliano Sfichi, Polirom, Iași, 2000.
- TYLER, Stephen A., *Post-Modern Ethnography: From Document of the Occult to Occult Document*, în CLIFFORD, James, MARCUS, George E., *Writing Culture*. The Poetics and Politics of Ethnography, A School of American Research, Advanced Seminar, University of California Press, Berkeley Los Angeles, London, 1984, pp. 122-140.

VĂETIȘI, Șerban, *Noile teorii etnografice și conceptul de descriere a culturii*. Cu o evaluare critică și contribuții la dezvoltarea etnografiei în România, Editura Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2008.

VERDERY, Katherine, *Compromis și rezistență*. Cultura română sub Ceaușescu, Traducere de Mona Antohi și Sorin Antohi, Humanitas, București, 1994.

VRABIE, Gheorghe, *Folklorul*. Obiect – Principii – Metodă, București, 1947.

VRABIE, Gheorghe, *Folclorul: obiect – principii – metodă – categorii*, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1970.

ZANE, Rodica, *Etnologie la timpul prezent*, Editura Universității din București, 2007.

Imprimat la
Tipografia Universității de Vest
Str. Paris, nr. 1
300003, Timișoara
E-mail: editura@e-uvv.ro
Tel./fax: +40-256 592 681